

III. Nová doba.

(Od roku 1780 až po naše časy.)

Nová doba literatury české, sahající od konce XVIII. věku až do našich dnů, tvoří pro sebe uzavřený a organický celek. Nesouvisí vnitřně vůbec s písemnictvím období předcházejícího, ba znamená naopak vědomé a úsilné odpoutání od vůdčích jeho ideí a slovesných forem; sama pak neztrácí nikdy vědomí vývojového, jež od doby josefinské až po nynížek není přerváno. Teprve novočeské písemnictví vypracovalo se k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá i nalézá svůj účel v sobě samém; teprve v novočeském písemnictví pronikla plně národní a jazyková jednotu, založená na jednotě kmenové — pouze literární odluka Slovenska, jež ve vlastním nářečí vytvořilo literaturu alespoň formálně samostatnou, porušila tuto jednotu —; teprve v novočeském písemnictví náboženský zájem ustupuje zájmu národnímu, jenž stále se prohlubuje a jest pro celou dobu ústřední myšlenkou literární. Nyní vstupuje do popředí literatura krásná, především pak básnictví, odrážející ve svých výtvorech celý život národní a souvisící při tom organicky s ostatní poesí evropskou, jejíž obě větve, germánsko-románská na západě a slovanská na východě, souměrně přivádějí novou mizu do kmene literatury české. Písemnictví naukové, jež ještě na počátku období novočeského jest v převaze nejen hojností, nýbrž i hodnotou a národním významem, ustupuje zvolna stranou, aby probíhalo vlastní vývojovou drahou příslušné vědy.

Organicky české písemnictví doby nové rozděluje se na dvě veliké, samostatné skupiny; jsou to:

a) Literatura národního obrození (od roku 1780 do roku 1848).

b) Literatura obrozeného národa (od roku 1848 do našich dnů).

Stručné děj. lit. české. *Novák-Novák,*

a) Literatura národního obrození.

(Od r. 1780 do r. 1848.)

Národním obrozením rozumíme veliké hnutí dějinné, jež souvisle a obdobně se společenskou i myšlenkovou emancipací evropského lidstva v třetí třetině XVIII. věku a na počátku XIX. stol. dalo českému národu nové životní útvary, nové myšlenkové prvky, nové formy vědecké i umělecké, především pak nové vědomí samostatnosti a samobytnosti národní. Obrodný ten process, jemuž vnější podmínky přinesly pronikavé reformy společenské doby josefinské v Rakousku, zasáhl celé vysílené a zemdlené tělo národní: zprvu jeví se zřetelně v české vědě, především v dějepise a jazykozpytě, které novým pojetím české minulosti a slovanské jednoty přispívají ke zmohutnění národní myšlenky; brzy stýká se s lidumilnými snahami osvícenskými, probouzejícími zubožené vrstvy lidové, kterým přisuzuje právo na blahobyť, vzdělání i vlastní jazyk; pak splývá obrození vědecké i lidové v úsilí o původní básnictví domácí, které rovnoměrně žije ze zdroje poesie lidové i ze vlivů cizího umění slovesného; národní věda a národní literatura stojí v popředí všeho snažení veřejného. Brzo pak vyrůstá podobně, jak vyrostlo z filologie úsilí o český jazyk a ze slavistiky slovanské vědomí, z historie česká politika, a tak ve chvíli, kdy evropští národové domáhají se ústavního a svobodného života veřejného, druží se v Čechách k obrození vědeckému a literárnímu obrození politické, jež pak doplňuje se i obrozením hospodářským. Poněkud zpožděně hlásí se obrození umělecké; teprve v druhé polovici XIX. věku dějí se vědomé a úspěšné pokusy o národní české malířství a o národní českou hudbu.

Za práh národního obrození lze pokládati rok 1780, kdy na rakouský trůn dosedá císař Josef II., osvícený nositel hmotné a mravní emancipace lidu, bez níž národní obrození bylo by se sotva uskutečnilo. Pak jeví se rok 1848 přirozeným mezníkem onoho hnutí: tehdy nalézají vůdčí myšlenky obrozené, které vědecky i literárně již se vyjádřily, také výraz politický, aby po té nastoupena byla, především v literatuře, cesta nových ideí při spolupracovníctví nových vlivů, a za značně změněných poměrů společenských.

Sedmdesátileté období národního obrození dělí se vnitřně na dvě, myšlenkově odlišné periody. Národní

obrození bylo provedeno vnitřní silou životní lidu českého při pevném vědomí dějinnou kontinuitou a mocným zdůrazňováním slovanské souvislosti; ale vlastní ráz dávaly mu mohutné vlivy západoevropské myšlenky, která se v něm stále obrážela. Dle těchto vlivů rozeznáváme dvě periody:

1. od r. 1780 do r. 1815, ve znamení osvícenství,
- od r. 1815 do r. 1848, ve znamení romantismu.

Chtěli-li bychom každou z obou period vyznačiti jménem vynikajícího představitele jejich snah a ideí, mohli bychom osvícenskou jmenovati též dobou Dobrovského, kdežto v periodě romantismu soustředil velký literární organisátor Josef Jungmann v osobě své veškeré snahy národního písemnictví do té míry ve své osobě, že lze mluvit o době Jungmannově. Přehlednost však doporučuje omeziti se na názvy: doba osvícenství a doba romantismu.

Pozn. Nyní užívá se pravidelně názvu »národní obrození« neb »národní znovuzrození«, což souvisí s moderním názorem o historické kontinuitě národní, o souvislosti hnutí s obdobnými zjevy za hranicemi, o ideové podstatě celého processu; starší názvy »probuzení«, »vzkříšení« atd. ukázaly se nevhodnými.

Literatura předmětu: Základní dvě díla o národním našem obrození a zároveň i hlavní prameny tohoto oddílu jsou: Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury. Díl II. (Část 1.: stol. XVIII.; Část 2.: stol. XIX., nedokončeno.) 1898—1906 a Literatura česká devatenáctého století. Od Josefského obrození až po českou modernu. Posud vyšly čtyři svazky. Díl I. Od Jos. Dobrovského k Jungmannově škole básnické. 1902 (2. přepr. vyd. r. 1911.) Díl II. Od M. Zd. Poláka ke K. J. Erbenovi. 1903. Dílu III. část 1.: Od K. H. Máchy k Havlíčkovi. 1905. Dílu III. část 2.: Od B. Němcové k J. Nerudovi, 1907. Kromě toho tři díla cizí: M. Murko, Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, Graz 1897, V. Francev Očerki po istorii česka go vozrožděnia, Varšava 1902 a především Arn. Denis: Čechy po Bílé Hoře. Dva díly I., II. přel. Jindř. Vančura 1903—1905; ve velkolepém tom díle historik francouzský pojímá naše obrození po stránce vědecké a literární, tak po stránce politické a společenské, spoléhaje v příčině té značnou měrou i na průkopné stručné dílo T. G. Masaryka,

Česká otázka 1895, kde obrození rozebráno jest s hlediska filosoficko-historického. Polemicky proti Masarykovi řeší totéž J. o. s. K a i z l, České myšlenky 1895. O podobný úkol, jež skvěle provedl Denis, pokusil se v starší době J a k u b M a l ý nespolehlivým dílem Naše znovuzrození 1880—1886 a jednostranně politicky Alfred von Skene, Entstehung und Entwicklung der slavisch-nationalen Bewegung in Böhmen und in Mähren im XIX. Jahrhundert, Wien 1893. Cenou pomůckou biografickou jest sbírka životopisných článků Ant. Rybičky, Přední křesťelé národu českého, 1884; bibliograficky lze užiti též některých partií nespořádaného a neúplného pokusu Fr. Bačkovského, Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové (1888, nedokončeno).

1. Doba osvícenství. (1780—1815.)

Povaha doby.

Josefinism a jeho reformy. V druhé polovici vlády Marie Terezie na vždy se vyžívá protireformační a zpátečnická soustava vládní i svrchované poddanství lidu, kterýmiž dvěma zjevy dovršeno bylo v Čechách vítězství bělohorské; císařovna zprvu nesměle, později však soustavněji snaží se postaviti říši, oslabenou válkami s Pruskem, na svobodnější a modernější základ. V hmotné a společenské oblasti přispěly k tomu především reformy r. 1770 úleva v břemenech poddanských a r. 1775 robotní patent, převádějící poměr poddaných k vrchnostem na vztah právní; v oblasti vzdělanosti pak znamenají významný pokrok tyto události: r. 1773 zrušen byl mocný nositel profireformace, řád jezuitský, r. 1774 zal. bylo zákonně obec. školství, r. 1776 reorganizována byla gymnasia. Tyto pokusy pak císař Josef II., vyznavač osvíc. absolutismu v politice a svobodomyšl. humanity v životě, proměnil v důsledný a jednotný systém vládní a doplnil je řadou činů, znamenajících společenský převrat v říši. Roku 1781 zrušil nevolnictví a stanovil katastrům soukromý majetek pozemkový; téhož roku dal tolerančním patentem národům náboženskou svobodu, o jejíž zvýšení pracoval úsi-

lovně jak snahami o vzájemnou snášenlivost ve věcech víry, tak soustavným potlačováním hmotné i duševní moci kněžské a církevní. Tak budoval na místě starého Rakouska protireformačního, kde církev ovládala stát a šlechta panovníka, moderní, absolutistickou říši v duchu nového názoru politického, dle něhož svrchovaný a ničím neomezený vladař měl sloužiti hmotnému i mravnímu blahobytu veškerého duševně osvobozeného obyvatelstva, pojeného v nerozbornou jednotu uniformitou vládní i jazykovou. Tato pronikavá přeměna stavovského a feudálního státu, který zachovával značnou měrou v duchu tradic autonomii zemí, v centralistickou a byrokratickou říši, znající jediný jazyk státní a jedinou formu vládní, znamenala v Rakousku opravdový dějinný pokrok, shodující se naprosto s názorem nejlepších duchů současných. V převratu tom právem se vidí společenský a mravní podklad našeho národního obrození, jež nebylo by se dojista stalo skutkem v lidu hmotně a mravně ujařmeném a mezi duchy, spoutanými vnější autoritou. Za to jeho centralisující germanisace a jeho protihistorický byrokratismus vzbudily příkrý odpor u šlechty a jiných vyznavačů dějinných tradic, jakož i u vzácných, ale nadšených milovníků národního jazyka českého, a z této historické a národní reakce protijosefinské živí se již koncem XVIII. věku česká myšlenka obrozená, kterou brzy potom posiluje vše-evropské hnutí romantické.

Osvícenský názor světový doby Josefovny. Císař Josef II., odpoutav stát naprosto od moci církevní, dal zřetelný výraz názoru své doby, jež nazýváme osvícenstvím. Století XVIII. provádí v Anglii, ve Francii a Německu, zemích nespoutaných hmotně i mravně, tak jako Rakousko toho času, důsledně veliký odkaz renaissance, která osvobodila jednotlivce od středověkého názoru nadsmyslného a života asketického. Kdežto však hnutí renaissanční stále v krásné souměrnosti mělo na zřeteli celistvého člověka s jeho citem a vůlí, vášní a fantasií, rozumem i srdcem, XVIII. stol. v krajní jednostrannosti tíhlo jen k osvobození a rozvíti střízlivého a průměrného rozumu lidského. Duchovní práce osvícenství spočívala spíše v přesné a přísné kritické revisi veškerých vědeckých poznatků a společenských zřízení se stanoviska zdravého organizovaného rozumu, než v samostatném vytvoření celistvého a smělého názoru světového, který by objal veškerého vnitřního i vnějšího člověka. Tato revise

stihla především náboženství, jehož prameny, orgány i instituce podrobeny byly ostré a pronikavé kritice, jež u nejmělejších duchů otrásla nejen tradicí, biblí a historickým křesťanstvím, nýbrž i zjeveným náboženstvím vůbec a jež v společnosti spolupracovala k náboženské snášelivosti. Osvícenství, dařené přízní panovníkovou a šlechtickou, zahrnulo stav učenecký nebývalou vážností i společenskou hodnotou; dalo podnět k zakládání učených společností, velkých knihoven, vědeckých sbírek; věda, opojená svou novou mocí, nastoupila místo náboženství. Osvícenská ta věda vynikala znamenitou řadou předností: neústupnou láskou k pravdě, pečlivostí a neúnavností badání, úzkostlivou úctou k drobnému detailu, bystrým kriticismem a darem kombinačním, stálým zřetelem k praktickým potřebám života. Nebyla však bez hrubých nedostatků; neměla síly vědecké synthese a mohutnější koncepce, nerozuměla naprosto zákonu vývoje a pohlížela proto na dějiny nesprávně a předpojatě, přeceňovala logický důkaz na úkor vědeckého experimentu, dávala se praktickým svým smyslem sváděti ku ploché teleologii a mechanické účelnosti. Tyto vady osvícenství, zřejmě ve vědeckých jeho snáhách, jevily se dvojnásobně zřetelně v poměru osvícenství k umění. Doba osvícenská neměla smyslu pro staré památky umělecké a rušila je tedy vůbec neb adaptovala je se suchou střízlivostí. Zakrnělá její fantazie a nedostatečně vyvinutý její cit nestačily k vytvoření velkých děl uměleckých; to, co stvořeno jest dobou osvícenskou v umění, ať výtvarném ať slovesném, jest dílem povzneseného a disciplinovaného rozumu, který je schopen duchaplného vtipu, vyrovnané gracie; namnoze jest to půvabná a sladká, ale jednostranná a nepůvodní úprava a stilisace nehistoricky pochopeného umění antického. Úlomkovité pokusy české o krásnou literaturu trpí v této době ve zvýšené míře všemi vadami umění doby osvícenské, nevykajíce jeho předností.

Vědecké organizace v Čechách ve službě osvícenství. Zvýšená vážnost a moc učeneckého stavu v době osvícenské dodává zvláštního lesku starším organizacím vědeckým, jež se vymaňují z područí církve, a vede k zakládání organizací nových. K onomu ukazuje nový rozkvět universitního studia v Praze, o tomto svědčí nově zřízená Učená Společnost.

Pražská universita, od reorganizace za Ferdinanda III. semeniště protireformačních snah v Čechách, stojí

do zrušení jesuitského řádu ve službách krajní orthodoxie církevní a nemůže ani v době Josefově střešiti theologického jha daného celou organisací. Teprve když r. 1784. filosofické studium bylo rozšířeno na tři ročníky, když zřízena řada nových stolic, když zmodernisován postup studia, a zejména, když filosofie učiněna průpravou veškerého dalšího postupu studijního, fakulta filosofická zaujala významné místo a záhy vrhla se zcela do proudů osvícenských, ženoucích se z ciziny, oddávajíc se vždy více krasoduchému pěstování filosofie, ethiky a rokokové i klassické poesie. Současně nabyla zvláštního lesku i fakulta právnická, postupující v duchu protihistorického práva přirozeného, liberálního absolutismu a centralisující byrokracie.

Tři z profesorů filosofické fakulty měli zvláštní vliv na duševní vývoj intelligence v Čechách. Jsou to: Karel Jindřich Seibt (1735—1806), hlasatel moderní osvícenské ethiky, paedagogiky a kallobiotiky; Ignác Cornova (1740—1822), pathetický veršovec a krasoduchý historik, jenž ve spisech řečnicky parádních, prodchnutých svrchovanou snášenlivostí, popularisoval české dějiny. Ze spisů těch nejdůležitější jsou: Paul Stranský's Staat von Böhmen. übersetzt, berichtigt, ergänzt (1792—1803); Briefe an einen kleinen Liebhaber der vaterländischen Geschichte (1797); Leben Joseph des Zweiten (1801), Der grosse Böhme Bohuslaw von Lobkowitz (1808) a Jaroslav von Sternberg, der Sieger der Tartarn (1813); zejména pak:

August Gottlieb Meissner (1753—1807), okouzující a výmluvný básník a povídkář wielandovského směru v poesii, elegantní, vtipný mluvčí »filosofie gracie« v Praze. V Seibtových i v Meissnerových pracích hlásí se však chvílemi i národní uvědomění německé.

Osvícenskou organisací jest i Česká Společnost Učená. V doplnění akademického vzdělání universitního, součinností učenců, vycházejících z klášterů i svobodomyšlné šlechty, v souvislosti s hnutím »svobodných zednářů«, šířícím se v osvícenském Rakousku, důsledně v duchu osvícenské vědy, avšak v reakci proti vídeňskému germanisujícímu a protitradičnímu osvícenství vedenému Josefem Sonnenfelsem (1732—1817), založena byla v Praze kolem r. 1773 »Sou-

kromá Společnost Učená«. Pod vlivem svého zakladatele, geologa Ignáce rytíře Borna (1742—1791) původně tihla k studiu přírodovědeckému a veřejné agitaci osvícenské; leč vlivem šlechtických činitelů a historických badatelů převládly dosti brzy v ní snahy dějepisecké. R. 1784. povýšena byla císařem Josefem na společnost veřejnou, jakožto Societas Scientiarum Bohemica (Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), od doby Leopolda II. (1790) sluje Společností Královskou. Čím dále tím pronikavěji jeví se v České Společnosti Učené rozhodné osvícenství, silnější vliv zahraničních směrů vědeckých, silná účast vlastenecké šlechty a vítězství věd historických nad vědami přírodními. O tom svědčí nejen jména členů, mezi nimiž najdou se téměř všickni vynikající vědečtí pracovníci té doby, ale i roční pojednání (Abhandlungen), jež vydává Společnost od r. 1775.

(Dějiny Učené Společnosti, jež trvá posud, napsal Josef Kalousek: Dějiny Král. české Společnosti Nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejich z oboru filosofie, historie a jazykovědy 1885; o počátcích jejich pojednal s nových hledisk Josef Hanuš v Č. Č. Hist. 1908, jehož vývody doplnil a kritické revisi podrobil Arnošt Kraus spisem Pražské časopisy 1770—1774, 1909).

Jazykové probuzení jakožto reakce proti úsilí germanisačnímu. Za neúčinnější prostředek státní centralisace a uniformity osvícenský josefinismus pokládal jednotný jazyk v říši. V němčině viděl nejen jazyk moderní, shodný s živou skutečností větší měrou než jednotlivé národní jazyky spiaté s historickými celky zemí, nýbrž i výraz politické přítomnosti, stavějící se v odpor proti církevní latině, jež vyznačovala svrchovanost církevní. Tak vstupuje v údobí Josefově na jeviště kulturní dvojí boj jazykový: boj němčiny jakožto centralistické řeči říšské s národními jazyky zemskými, a boj němčiny jakožto svrchované řeči státní s církevní latinou. Ještě za vlády Marie Terezie s organizací školství obecného r. 1774 zavedena byla němčina jakožto jediný jazyk do škol a úřadů. Císař Josef II. pak prohlašuje r. 1780 znalost němčiny za podmínku přijetí do škol latinských, r. 1781 ustanovuje němčinu za jediný říšský jazyk, r. 1787 činí způsobilost řemeslnickou i požívání stipendií odvislými na znalosti němčiny; snahy jeho potkávají se neiprve v kruzích učeneckých i politických s pevnou důvěrou. Zejména ve školách jeví se postup germanisace a ve

vědecké literatuře, sloužící ideám osvícenským, úspěšně zatlačuje němčina latinu.

Ale současně dostavuje se odpor neméně silný Politické živly, jež potíraly Josefovou centralisaci, protihistorickou jeho politiku a proticírkevní jeho tendence, vzpíraly se i centralisační germanisaci: byla to feudální vlastenecká šlechta a konservativní duchovenstvo. Mocněji než kdy jindy přihlásilo se o slovo též skryté uvědomění vlastenecké, které v době nejhlubšího úpadku českého jazyka a národnosti ústy Bohuslava Balbína a vladyky Frozína domáhalo se svých práv. Kromě toho praktické potřeby, právě v duchu osvícenského uvědomování a osvobození lidového, často, byť mimo nadání, přispívaly k šíření a podpoře jazyka národního: nové školství mimoděk sílilo jazykové vědomí: náboženská literatura psaná v duchu osvícenské snášlivosti, i brožurkové písemnictví, propagující mravní hnutí reformní, sahaly k českému slovu, chtějíce nabýti největšího rozšíření mezi lidem: čistě josefinské duchovenstvo klonilo se často z odporu k církevní latině k užívání řeči lidové: snahy ty vynutily i na samé vládě významný vnější ústupek: dvorním dekretem z 28. října 1791 zřízena stolice českého jazyka a české literatury na pražské universitě a 13. března 1793 zahájil tu přednášky nově jmenovaný professor František Martin Pelcl.

Snaha o uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor proti vládní germanisaci, vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národního jazyka v životě veřejném, první záblesky uvědomění slovanského, občas i vlemenná nenávisť k Němcům — to vše vrací se opětovně v rozsáhlé řadě t. zv. obran jazyka českého, které vyvolány jsouce nejrůznějšími popudy vnějšími, vyplňují poslední třicetiletí XVIII. věku. Vzorem a předlohou téměř všem jest Balbínova proslulá »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohémica«. Nejdůležitější z obran těch sledují chronologicky takto: hraběte Františka Kinského »Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand« (1773); Františka Martina Pelcla »Předmluva k laskavému čtenáři« při vydání příhod Václava Vratislava z Mitrovic (1777); Moravana Jana Aloise Hankeho »Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur« (1783); Karla Hynka Tháma »Obrana Jazyka Českého proti zlobivým jeho utrhačům« (1783); Slovák

J a n a H r d l i č k y stať »Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské« v báňskobystřických »Starých Novinách« (1785) a **J a n a R u l í k a** »Sláva a výbornost jazyka českého« (1792).

Ale úpadek českého jazyka nejevil se jen extensivně, nýbrž i intenzivně; probuzení národní značí i tu zdravou reakci. Již české knihy z konce XVII. věku také psány jsou ubohým jazykem, nesprávným jak grammaticky tak stilisticky; ubýváním souvislosti literární, ztrátou styku s živou řečí lidovou, nedostatkem dobrých děl starých, chybností mluvnice a nedostatkem slovníků stav ten ve věku XVIII. ještě se zhoršoval. Když pak proniklo i k nám opožděně i z ciziny špatně pochopené a nezřízené novotaření a hrusičství mluvnické spolu s často pochybenými snahami o zjednodušení a zlepšení pravopisu, nastala přímo jazyková anarchie. Vedle krajních vulgarismů zavádějí lžigrammatikové neústrojně, nově vynalezené a vyumělkované stvůry tvaroslovné; vedle otrockých nápodobenin cizích tvarů a složenin vnucují násilně jazyka svoje dobrodružné nápady, založené na úplném nepochopení jazyka i mluvnictví. Nejvýstředněji si počínali v té příčině **J a n V á c l a v P o h l** ve dvou dílech »Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst« (1756) a »Pravopisnost řeči české, ředlně založená, též i důkazmi obviněná« (1786) a **M a x m i l i a n Š i m e k** v »Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur« (1785). Proti všem těmto puristickým, novotářským pokusům pozvedl svůj hlas první vědecký grammatik český, **Josef Dobrovský**

Vedle theorie Dobrovského čelila těmto snahám i hojná praxe literární. Aby získána byla slovesná kontinuita, obrácen byl zřetel k českému písemnictví doby **Veleslavínovy**; jazyk jeho stal se pro dobu osvícenskou kanonickým, sloh jeho pokládán byl všeobecně za vzor; staré památky z tohoto období nejčastěji byly vydávány a popularisovány, překlad bible byl revidován v duchu písemnictví doby **Veleslavínovy**. Leč již v této době, jejíž zvláště významní představitelé úporně a tvrdošijně hájili jazykový konservatismus, nechtějíce ani o píd' ustoupiti od **Veleslavínských** tradicí, provedl jediný genius uprostřed tolika skrovných talentů, **Josef Dobrovský**, krok ku předu; místo nedůsledného a těžkopádného pravopisu bratrského, zavedl přes odpor četných spisovatelů **p r a v o p i s a n a l o g i c k ý**. —

Osvícenská věda ve službě národního obrození.

1. *Dějepisectví.* Naukové snahy XVII. věku i první půle XVIII. stol. nesený byly jednak směrem polyhistorickým, objímajícím povrchně a nekriticky nejružnější obory vědní, jednak zálibou mechanického sběratelství, jež zejména všímalo si předmětů a poznatků, náležejících minulosti — většina naukových děl té doby patří dějepisu, jenž však sotva se povznáší nad kronikářství bez soudnosti a nad hromadění materiálu bez soustavy. Věda osvícenská zůstala v celku věrna studiu dějepisnému, ale oživila je skutečně novým, moderním duchem: methodicky vycítila potřebu odbornictví, čelíc tak zastaralé polyhistorii, v pojetí pak prohlásila nutnost přesné kritiky pramenné, všeobecného rozhledu, důkladného srovnávání; majíc nedůvěru ke smělym a nezdůvodněným hypothesám, omezovala se raději na vyčerpající rozbor jedné otázky, k jejímuž řešení užívala výsledků hojně pěstovaných věd pomocných; ráda otřásala oblíbenými starými auktoritami, ale dala se často zlákat na scestí moderními osvícenskými teoriemi právními a státními. Její díla, psaná většinou německy (v starší generaci ještě převládala latina) a jen v několika případech výjimečných česky za účelem popularisačním, náležejí v obor dějepisné kritiky, pomocných věd, hlavně literárního dějepisu, bibliografie, knihovnictví, topografie, numismatiky, genealogie, archaeologie, a ukazují pak k novému druhu vědeckému, jehož kořeny leží v této době, k vlastivědě. (O historiografii tohoto období viz stať Josefa Hanuše v Čes. Čas. hist. 1909.)

Řadu osvícenských dějepisců předcházejí čtyři učenci, stojící na rozhraní historiografie protireformační a vědy osvícenské; jsou to benediktini Magdonald Ziegelbauer (1689—1750) a Josef Piter (1708—1764), již chystali dílo »*Scriptores rerum Bohemicarum et Moravicarum*« a pak diplomatář; jesuita František Pubička (1722—1807), jehož »*Chronologische Geschichte Böhmens*« (1770—1807 v XI. sv.) podporována byla stavy českými; kritickým důmyslem nad ně vynikl augustinián P. Athanasius a Sto Josepho vl. Eliáš Sandrich (1709—1772), který jmenovitě v studiích o nejstarších dějinách českých a jich pramenech prokázal se bystrým dějezpytcem.

Nejskvělejším představitelem osvícenského dějezpytu českého byl:

Gelasius Dobner (1719—1790), rektor piaristické kolleje pražské. Hlavním jeho dílem jsou »Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum« (1762—1786 v VI. sv.), vydání to Jevinova (Victorina a St. Croce) překladu Hájkovy Kroniky, opatřené neobyčejně bohatými a důkladnými poznámkami kritickými. Poznámky ty, svědčící o podrobném studiu pramenů domácích i cizích, o širokém vzdělání historickém, zejména však o daru nelítostné a britké kritiky dějezpytné, byly hrdelním orčelem autority Hájkovy a východiskem nového názoru na českou minulost: stoupcem protireformačního dějepisu, V Duchovský, Fr. Pubička, marně hájili auktority Hájkovy. budoucnost ústy Palackého dala za pravdu Dobnerovi. Na vědecké výši stojí obšírná řada Dobnerových monografií, zabývající se zvláště nejstaršími dějinami českými a dobou cyrillomethodějskou; ale jeho »Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita« (1764—1785 v VI. sv.) pohřešují dostatečně průpravy palaeografické a diplomatické.

Kolem Dobnera kupí se celý dav pěstitelů historických věd pomocných. Jako Dobner přihlédají se zvláště k nejstarším dějinám českým; jako Dobner snaží se předmět svůj ovládnouti kriticky, odpirající namnoze starým auktoritám; jako Dobner od přehodnocení Hájka, postupují často od doplnění a opravení Balbínovy hojné sbírky kulturního materiálu, »Bohemica docta«, jež tehdy nalézá v P. Candidovi a St. Theresia a v K. R. Ungarovi dva zneprátené vydavatele, v M. A. Voigtovi i Fr. M. Pelclovi dva učené pokračovatele a v Janu Rulíkovi popularisačního zpracovatele. Z pracovníků v oboru pomocných věd vynikli zvláště:

Mikuláš Adaukt Voigt (1733—1787), vice-rektor piaristický a professor všeobecného dějepisu na vídeňské universitě. Jeho numismatická, literárně a kulturně historická díla »Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen« (1771—1774 a 1787), »Effigies virorum eruditorum« (1773, 1775, ve II. sv., něm. překlad od Pelcla), »Acta litteraria Bohemiae et Moraviae« (1774 a 1783 ve II. sv.) a »Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern« (1788) svědčí o úsilí kriticky osvětliti a seřaditi hojný materiál a probuditi vědomí vlastenecké i jazykové, jakož i obhájeti kulturní minulost proti nepřátelským hlasům, arcí nejednou v du-

chu protireformační. (Viz obšírnou monografii M. A. Voigt od Jos. Hanuše 1910.)

Karel Rafael Ungar (1743-1807), praemonstrát, bibliothekář strahovský a správce knihovny klementinské, jest vlastním duchovním otcem nynější pražské univerzitní knihovny, kterou na základě znamenité knižnice jezuitské z knižních pokladů klášterních, z trosek bibliotheky karolinské a z cenných darů šlechtic., sestavil, urovnal, zcatalogisoval. Osvícený duch, který knih pokládaných za kacířské koniášovsky není, nýbrž oddaně miluje a zpytavě studuje, mluví z jeho zlomkovité »Allgemeine böhmische Bibliothek« (1786).

Jan Bohumír Dlabač (1758—1820), praemonstrát, plytký veršovec, jenž v přehledném »Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen« (1815 ve III. sv.) objevil se pilným následníkem Balbínovým.

Jaroslav Schaller (1738—1809), piarista, stal se zakladatelem vědeckého českého místopisu díly »Topographie des Königreiches Böhmen« (1782—1792 v XVI. sv.) a »Beschreibung der Hauptstadt Prag« (1794—1797 ve IV. sv.), spočívajícími na vlastním neúnavném studiu i na pomoci předních odborníků doby.

Karel Josef Biener z Bienerberka (1731—1798), krajský hejtman královéhradecký, věnoval své dílo »Versuch über einige merkwürdige Altertümer in Königreich Böhmen« (1778—1785) studiu archaeologie a starožitností.

Na Moravě a ve Slezsku vznikala z osvícenského pěstování vědy historické s pomocnými jejími větvemi a z organisovaného sběratelství uvědomělá vlastivěda, toho představiteli jsou

Josef Vratislav šl. Monse (1733—1793), advokát, pak professor právnické fakulty v Olomouci a v Brně. Historii kulturní a právní v duchu krajního osvícenství slouží jeho spisy »Infulae doctae Moraviae« (1779), »Jura primaeva Moraviae« (1781), »Versuch einer kurzgefassten politischen Landesgeschichte Mährens« (1785—1788 ve II. sv.) a vlastivědný sborník »Mährisches Magazin« (1789—1793);

František Josef Schwoy (1742—1806), úředník Dietrichsteinův, založil dílem »Topographi-

sche Schilderung von Mähren« (1786) moravský místopis;

Otto Steinbach z Kranichštejna (1742—1791), ždárský opat cisterciácký, pojal v charakteristickém díle »Versuch einer Geschichte der alten und der neuen Toleranz in Königreich Böhmen und Markgraftum Mähren« (1786), české i moravské dějiny s jednostranného hlediska osvícenské snášelivosti;

Jan Petr Cerroni (1753—1826), moravsko-slezský guberniální sekretář v Brně, podnikl kritický výzkum Moravy, opřený o hojnou činnost sběratelskou. Leč jeho díla, z nichž studie genealogické a literárně bibliografická sbírka »Bohemia litterata« (ve XX sv.) jsou nejdůležitější, zůstala v rukopise.

Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751—1806), bibliotékař olomoucké knihovny universitní, sledoval v hojných spisech, na př. v »Bibliothek der mährischen Staatskunde« (1786) cíle humanitně praktické v duchu moravského vlastenectví vlídného lidumilství, jemuž snažil se posloužiti též několika skromnými pracíčkami, česky psanými.

Leopold Šeršník (1747—1814), jesuita, po zrušení řádu gymnasiální profesor a praeфекt v Těšíně, sloužil slezské vlastivědě prakticky zřízením a obdarováním musea i literárně spisy polit. a kulturně dějepisnými, jako jsou »De doctis Reginae hradecensibus commentarius« (1773) a »Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschener Fürstentume« (1812). —

Osvícenští tito dějepiscové náleží vlastně jen do dějin české vědy: předmět i duch naukové jejich práce jest český, píší však vesměs latinsky nebo německy literární historie česká všímá si jich hlavně potud, pokud v jejich dílech jeví se ideje našeho obrození národního. Teprve následující generace činí svým pracovním programem vědu českou duchem i jazykem: přechodem však k ní jsou vědecktí spisovatelé, kteří práce tendence čistě naukové psali sice německy, ale knihy vědecky populární již česky. Mezi historiky období osvícenského patří k nim

František Martin Pelcl (nar. 1734 v Rychnově nad Kněžnou, zemř. 1801 v Praze), dlouholetý vychovatel v rodinách šlechtických, od r. 1793 profesor řeči a literatury české na universitě v Praze. V Pelclo-

vě životě rozeznáváme dvě naprosto odlišné periody, jichž mezníkem jest asi r. 1790. V prvním období Pelcl jest takřka příslovečným josefinistou: elegantním aristokratem, krasoduchým osvícencem, cizomilným eklektikem, kritickým historikem, jenž zapomíná svou mateřtinu a věří v její brzký zánik. Tehdy pracuje k didaktickým účelům »Kurz gefasste Geschichte der Böhmen« (1774, 1779, 1783), tehdy s Bornem překládá Voigtovy »Effigies« (1773—1782 ve IV sv.), tehdy v duchu osvícenského učeneckého dějepisu skládá spis »Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten« (1786), tehdy kromě menších úvah pokouší se o dvě dějepisné monografie: »Kaiser Karl der Vierte« (1781 ve II sv.) a »Lebensgeschichte des König Wenzeslaus« (1788—1790 ve II sv.). Ač Pelcl již r. 1775 vydal Balbínovu nadšenou »Dissertatio apologetica« a r. 1777 k tisku připravil »Příhody Vratislava z Mitrovic«, přece teprve po r. 1790, kdy plně nahlédl nesmyslnost a neúspěch germanisačního úsilí, rozhodl se pracovati pro český jazyk životně i literárně. Z tohoto druhého vlasteneckého období Pelclova života pochází kromě mluvnického spisu »Grundsätze der böhm. Grammatik« (1795) vzešlého ze čtení universitních, populárně psaná »Nová kronika česká« (1791—1796).

(O Pelclovi srovn.: Pelclův almanah z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského. V Rychnově n. Kn. 1893 a Jos. Vycpálek: Fr. M. Pelcl. Výr. zpráva gymn. v Rychnově 1893.)

2. *Jazykověda.* Století XVIII. stává se v cizině i u nás kolébkou studia jazykovědného. Zprvu mají vrch normalisující snahy grammatické, určující nehistoricky a protihistoricky přísná pravidla jazyku spisovnému, a vycházející v duchu osvícenství z logického rozboru a rozumového výkladu řeči. Pak vlivem rousseauovské záliby pro dávné doby dějinné i pro původní řeč lidovou hlásí se jednak historické studium jazykovědné, vedoucí k mluvnici srovnávací, jednak podrobnější studium dialektů, vedoucí ke správnému pochopení jazyka spisovného. Osvícenský zájem o textovou kritiku bible obrací pozornost k starobylým jazykům i písmům, jimiž dochovány jsou originály i překlady bible; romantická záliba v dějinách sdružuje se s jazykozpytem a po způsobu hu-

manistické filologie klassické, kvetoucí od XVI. věku, vytváří novou vědu, filologii moderní, jež objímá veškerý život národní, pokud obrází se v památkách jazykových i literárních. K životu hlásí se takto nové vědy, filologie germánská a filologie slovanská, jichž pracovní program obsahuje mnohem více, než studium mluvnické. Pro naše probuzení filologie slovanská má význam zvláště neobyčejný. Po stránce vědecké památka je tím, že právě v jejím oboru nejdůsledněji a nejvelkolepěji byla uplatněna nauková metoda kritického a skeptického osvícenství, a sice nejen ukázkami přesné drobné analýse, nýbrž i velikými díly tvůrčí koncepce: zakladatel slavistiky Josef Dobrovský jest beze sporu největší vědecký duch v Čechách své doby. Po stránce národní prýští ze slavistiky mocné a posilující vědomí slovanské, jež později stává se i principem básnickým a politickým; z poznání jazyka temení i horoucí láska k němu a pečlivost o jeho ryzost — bylo potřebí pronikavého poznání jazyka i přesného abstrahování jeho pravidel, aby učiněn byl konec jazykové anarchii a libovůli, jazykovému úpadku a zmatku, jevícímu se v první polovici XVIII. století. Jazykovědný zájem neomezil se na odborníky; i učenci spřízněných oborů zaměstnávali se otázkami v jádře filologickými, z nichž některé problémy, na př. o poměru písma cyrilského a hlaholského, o stáří českého překladu bible, o vlivu staroslovenštiny na češtinu, staly se takřka otázkami modními; i snaživí diletanti snášeli materiál slovníkářský a pokoušeli se o příručky mluvnické pro praktickou potřebu. Zabývají-li se literární dějiny poněkud zevrubněji jazykovědným studiem této doby, činí to i proto, že vědecká filologie posud pracuje dle programu, vytčeného v této době, a že vůdčí duch její, Josef Dobrovský, v jádře posud zůstává zákonodárcem živé češtiny v pravopise, v tvarosloví, ve skladbě a v prosodii. (Kromě příslušných studií Jakubcových v Čes. lit. XIX. stol. I. díl 2. vyd. str. 117—294 a v Listech filolog. r. 1901 viz zvláště úvahu Fr. Pastrnka, O počátcích slovanské filologie v Čechách v Čas. Čes. Mus. 1896, kdež krásně pojednáno jmenovitě o významu Durychově, a monumentální dílo V Jagiče, Istorija slavjanskoj filologij. (Petrohrad 1910.)

Zakladatelem slavistického studia v Čechách jest

V á c l a v F o r t u n á t D u r y c h (1735—1802), člen řádu pavlánského, v němž zasloužil se především čin-

ností učitelskou. Studium biblické a podněty cizí přivedly jej k slovanské jazykovědě, v níž se stal učitelem Dobrovského. Pracuje se znalostí slovanských nářečí i jazyka staroslovenského, ozbrojen jsa neobyčejnou sčtetlostí v dějepise politickém i kulturním, užívaje oblíbených prostředků vědeckých své doby, mluvnické analogie, smělé etymologie, t. zv. filosofické grammatiky, Durych snažil se řešiti řadu jazykových i kulturních otázek z dějin veškerého Slovanstva, jichž složitost i rozmanitost přesahovala daleko naukovou průpravu jeho vlastní. Veden jsa citovým zanícením pro původní osvětu slovanskou i pro starožitnost a mohutnost národů slovanských, v čemž ukazuje se prvním vlasteneckým romantikem, sváděn namnoze upřílišněným filosofickým spekulováním v jazykovědě, Durych nedovedl zachovati onoho jasného a přesného kriticismu, jenž u Dobrovského byl tak plodný. Obě jeho hlavní práce »De slavo-bohemica sacri codicis versione« (1777) a nedokončená »Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis« (1795, ze VII uchystaných svazků vyšel jediný), jejíž program zabírá téměř tolik, kolik chtěl Šafařík podati v »Slovanských Starožitnostech«, památny jsou spíše svými podněty než vědeckými výtěžky.

Josef Dobrovský (1753—1829) nar. se 17. srpna 1753 v Ďarmotech v Uhrách. Vystudovav gymn. v Něm. Brodě a v Klatovech a filosofii v Praze, vstoupil k jesuitům. Po zrušení řádu studoval theologii a byl několik let vychovatelem u Nosticů. Byv r. 1786 vysvěcen na kněze, stal se správcem generálního semináře na Hradisku u Olomouce. Když ústav byl zrušen (1790), odešel na odpočinek, jež trávil u šlechtických svých přátel v Praze i na venkově hlavně u hrabat E. Černína a B. Nostice, stíhán jsa čas od času těžkou chorobou duševní. R. 1792—1793 vykonal výzkumnou cestu do Švédska a Ruska, aby tam v knihovnách i archivech zjistil a probádal české a slavistické památky jazykové a slovesné. Zemřel v Brně 6. ledna 1829.

V souhlase se svou dobou Dobrovský spojoval v rozsáhlém svém učeném badání nerozlučně studium jazykové se studiem dějepisným; v jazykovědě neomezoval se široký jeho duch na češtinu, nýbrž objímal veškerou filologii slovanskou; v dějepise pak obracel

se především k historii kulturní, jež pro něj byla průpravou dějin literárních. Jako předmět, tak i metoda Dobrovského byla výrazem doby a jejích vůdčích ideí. Dobrovský byl nadšeným josefinistou a důsledným osvícencem: pracoval stále přísnou rozumovou kritikou, nelítostnou analysou faktů, jejich dochování a jich původu, podnikal stále soustavnou revisi dosa- vadního vědeckého poznání i soudobého stavu nauko- vého, neznaje nižádné tendence než čistou, prostou, holou pravdu, které sloužil i za cenu nedůvěry starých obráncův auktorit a mladých nekritických nadšenců. Všecky ty rysy stupňovány jsou v mohutné a přísné postavě jeho přímo k vědecké geniálnosti, jež jest tvůrčí i tehdy, když boří, podněcující i tehdy, když zamítá. V prvním období života jest mu česká minulost a český jazyk chladným, zajímavým objektem studia citově nesúčastněného; v kmetských letech sleduje i Dobrovský tendenci národního obrození českého a slo- vanského, ba pokouší se i česky psáti, ač jeho sympathie nenáleží mladšímu, romantickému pokolení vlaste- neckému, jež jest fanatické v národním entusiasmu, ale laxní a nekritické v otázkách vědecké pravdy.

K slovanské filologii Dobrovský dospěl podnětem Durychovým; od studia biblických textů, jemuž náleží první jeho spisek »*P r a g i s c h e F r a g m e n t e h e b r ä i s c h e r H a n d s c h r i f t e n*« (1777) a od kritické exegeze evangelíí, v níž nabyl proslulosti hned úvahou »*F r a g m e n t u m e v a n g e l i i s. M a r c i v u l g o a u t o g r a p h i*« (1778), prozrazující lví spár kritický. Kromě nesčíslných statí drobných Dobrovský věnoval slovanskému jazykozpytu tři rozsáhlá díla. V prvním, »*A u s f ü h r l i c h e s L e h r g e b ä u d e d e r b ö h m i s c h e n S p r a c h e*« (1809 a 1819), podává obširný obraz českého jazyka, hlavně po stránce kmenoslovné a tvaroslovné, přihlížeje jak k fasi staré, tak k dia- lektům; některé poznatky díla, na př. rozdělení slo- vesa na VI tříd, zůstávají v platnosti posud. V druhém, »*I n s t i t u t i o n e s l i n g u a e s l a v i c a e d i a l e c t i v e t e r i s*« (1822), postavil základ k studiu staroslo- venštiny církevní, jíž se zvláště zevrubně zabýval, sleduje při tom poměr obou abeced staroslovanských. Postup výkladu jest podobný, jako v »*Lehrgebäude*«, jen hláskosloví probírá se obširněji, byť s nedostateč- ným proniknutím k některým problémům základním a s přílišným uniformováním jazyka církevně slovan- ského. K dílu tomu kupí se řada drobnějších úvah, z nichž zvláštní cenu posud si zachovaly ty, jež sta-

noví rozdělení a soustavu jazyků slovanských. Z nich jsou důležitější: dvě studie kmenoslovné »Abhandlung über Ursprung und Bildung der slavischen insbesondere der böhmischen Sprache« (1791), i »Bildsamkeit der slavischen Sprache« (1799) a pak průkopná úvaha o české prosodii, která r. 1795 vyšla v Pelclových »Grundsätze der böhmischen Sprache« (str. 209—246); tu Dobrovský rozlišil délku a přízvuk a rozhodl se auktoritativně pro výhradní užívání přízvučné prosodie v českém básnictví. Všude tu proniká snaha utvrditi jazykovou tradici českou odhalováním pokladů starého jazyka, zastaviti nezralé novotaření, obohacovati češtinu jazykovým materiálem z jiných řečí slovanských, udržeti jednotu spisovné řeči české jmenovitě proti slovenským separatistům. Též třetí Dobrovského dílo jazykovědné, »Slovník českoněmecký« (ve dvou dílech, 1802 a 1821, druhý prací Puchmajerovou a Hankovou), vyniká spolehlivostí dokladův a střizlivostí úsudků. Úhrnem dlužno opakovati E. Smetánkův úsečný úsudek o Dobrovského významě v mluvnickví slovanském: »Dílo je v tom, co dodělal, základem, v tom, čeho nedokončil, programem a v methodě vzorem vši úspěšné práce další.«

V dějinách písemnictví, jež organicky pojil k dějinám jazyka, Dobrovský uměl souměrně užívati svých obsáhlých vědomostí a výzkumů bibliografických, kulturně-historických i svého daru britké, až k jádru věci pronikající kritiky, sloužící vědě osvícenské i správnému poznání české minulosti a vzdělanosti. Vedle hojných stati monografických, kritických posudkův a bystrých poznámek, jež učinily jej auktoritou právě tak váženou jako obávanou, jak je shromáždil v osvícenských sbornících lessingovského posvěcení »Böhmische und Mährische Literatur« (1779—1780), »Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren« (1786 a 1787), pak v prvních slavistických sbírkách neobyčejného látkového bohatství »Slavin« (1806) a »Slovanka« (1815), svědčí o tom především mistrovské dílo popisné literární historie doby osvícenské »Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« (1792), vzniklé ze stručnějšího spisku »Geschichte der böhmischen Sprache« (1791), jež r. 1818 vyšlo v novém, rozmnoženém vydání. Založeno na bohatých studiích v knihovnách a archivech značí dílo především široký a zasvěcený pohled do pokladů staročeské slovesnosti,

kteřá se popisuje, třídí, provází knihopisnými a kritickými poznámkami. Názor, jenž proniká na každé straně, překonává v rozhodném osvícenství všechny utkvělé názory doby protireformační; ale vedle něho osvěcuje knihu též oddaná láska k české řeči i slovesnosti. Na základech tuto položených stavěli pak Jungmann a Šafařík.

Dobrovského práce v oboru kritického dějepytu jsou vesměs směru skrovnějšího, vyznačují se však především původností a kritičností pramennou, za níž Dobrovský vděčil z části F. M. Pelclovi; bystrou analýsou Dobrovský snaží se v nich o to, co naznačuje společný jich titul »Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«, sem patří »Bořiwoy's Taufe« (1803), »Ludmila und Drahomir« (1807), »Wenzel und Boleslaw« (1819) a »Cyrill und Method, der Slaven Apostel« (1823).

Vědecky důležitá jest hojná korespondence Dobrovského; mnohé z dopisů, prozrazujících silnou osobnost a ducha štědře rozdávajícího, jsou přímo malými kritickými a filologickými úvahami, také charakter Dobrovského rýsuje se tu skvěle. Listy ty od r. 1895 vydává úhrnně Česká Akademie, tu vyšly: I. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a F. Durycha (vyd. Ad. Patera 1895), II. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a J. S. Bandtkeho (vyd. V. A. Francev 1906); III. Vzájemné dopisy J. Dobrovského a J. V. Zlobického (vyd. Ad. Patera 1908); Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (vyd. V. Jagić 1885 v Berlíně); Neue Briefe von Dobrovský, Kopitar u. a. (vyd. V. Jagić 1897 v Berlíně). O Dobrovském viz kromě nespolehlivého díla Vinc. Brandla: Život Josefa Dobrovského (1883) hlavně V. Flajšhans Počátky literární činnosti J. Dobrovského (1895) a W. Nehring J. Dobrovský (1893 ve Vratislavi); dnes vyniká nad všechny tyto práce monografické zpracování Jakubcovo v Čes. lit. XIX. stol. díl I. vyd. 2. str. 157—294, hojností látky i jemnou charakteristikou.

Snahami mluvnickými a zálibou slavistickou přimyká se k Dobrovskému jeho dlouholetý přítel a korespondent, Josef Valentin Zlobický (1743—1810), Moravan rodem, učitel češtiny na vídeňské uni-

versitě, jenž však od sbírání materiálu nedospěl k publikování samostatných spisů.

Spíše praktický a buditelský než vědecký cíl sledoval ve svých mluvnických pracích kromě profesorů české řeči a literatury na pražské universitě, Fr. M. Pelcla a J. Nejedlého, již se ukázali pečlivými žáky Dobrovského, K a r e l I g n á c T h á m (1763—1816), soukromý učitel jazyka českého v Praze. S opravdovým nadšením pro český jazyk, jež veřejně obhajoval (v. v.), s dobrým pochopením pro potřeby lidové, jimž sloužil překlady divadelních her i poučných spisků, ale bez náležité průpravy vědecké, jejíž nedostatek zaval Dobrovskému podnět k ostré polemice, vydával Thám celou řadu mluvnických a slovníkářských děl na příklad »Kurz gefasste böhmische Sprachlehre (1787), Deutsch-böhmisches Nationallexikon« (1788), »Nejnovější úplný českoněmecký slovník (1807—1808 ve II. díl.), »Neuester deutsch-böhmischer Nomenclator (1815). Srv.: V Flajšhans: Spory Dobrovského s Thánem (1896). František Jan Tomsa (1758—1814), úředník knihoskladu v Praze, rozuměl vkusu i potřebám doby, jak ukazuje přerozmanitá jeho činnost slovesná, zahrnující i drobné brožurky poučné. Jeho práce o pravopise, tvarosloví, dějinách řeči a slovníkářství spočívají na základě vědeckém a vyhovují též prakticky. Z nich jmenujeme: »Böhmische Sprachlehre« (1782), »Navedení k české dobropísemnosti« (1784), »Malý německý a český slovník« (1791), »Über die Bedeutung, Abwandlung u. Gebrauch der tschechischen Zeitwörter« (1804), »Über die Veränderungen der tschechischen Sprache nebst einer tschechischen Chrestomathie« (1804) a »Von den Vorzügen der tschechischen Sprache« (1812).

3. *Popularisační snahy vědecké.* Osvícenská věda snažila se v duchu praktické účelnosti a všeobecné užitečnosti rozšířiti v lidu výsledky svého badání a učiniti nový vědecký názor světový všeobecným. I spatřujeme jednak učence skládati drobné spisky poučné obsahu osvětňého, jednak činiti vědecké poznání lidu přístupným. Viděli jsme, jak Fr. M. Pelcl popularisoval dějiny, jak Thám i Tomsa upravovali nauky mluvnické pro lidové i vzdělané čtenářstvo, jak Monsekonal drobnou práci popularisační; nejjasněji však ztělesňuje ty snahy

František Faustín Procházka (1749—1809) kněz pavlánský, později direktor pražských gymnasií a správce universitní knihovny. Odborná díla jeho, vycházející z Balbína a družící se k spisům Voigtovým, psána jsou ve vědeckém duchu osvícenské historie literární, duchaplnou latinou, avšak moderním názorem; jsou to: »De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia factis commentarius« (1782) a »Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur« (1784—1785 ve III sv.). Hlavní význam Procházkův spočívá v tom, že v literárních podnicích, určených lidu, důmyslně a případně vytěžil vědecké výsledky biblické kritiky, osvícenského pojetí dějin, jazykového studia své doby. O tom podává hlavně svědectví jeho revise textu biblického. Z podnětu Marie Terezie arcibiskup pražský Ant. Petr hr. Příchovecký uložil Procházce a Durychovi starost o lidové vydání písma. Na podkladě textu svatováclavské bible z r. 1771, ale při tom na základě kritického srovnání s Vulgatou a důkladné revise jazykové oba učení auktoři vydali »Bibli českou, to jest celé Sváté Písmo« (1778—1780). Leč Procházka práci stále zdokonaloval, přihlédaje po stránce věcné mnoho k textu řeckému i soudobým racionalistickým výkladům písma, po stránce pak formální ke vzorné bibli Kralické; výsledkem toho jsou »Písmo svaté Nového Zákona« (1786) a »Bibli česká, to jest celé Písmo Starého i Nového Zákona« (1804 ve II sv.). Z bohatých svých vědomostí v oboru staré literatury české těžil Procházka, vydává pro lid staré dobré spisy české, dle příkladu Pelclova. Opatřoval je poučnými předmluvami, přibližoval jejich řeč i obsah potřebě časové a lidové, stavěje se tak v příkrý odpor k hledisku koniášovské protireformace. R. 1786. vydal 12 staročeských děl, mezi nimi hlavně spisy historické a cestopisné, na př. Dalimila, Pulkavu, Hosiovu kroniku moskevskou, Prefáta; příkladem svým podnítil Krameria.

Pokusy o literaturu krásnou v XVIII. věku.

1. *Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novínářství.* Pelcl a Procházka jsou význačnými doklady, kterak odborní učenci snaží se prospěti lidu popula-

risací vědy; práce jejich však jsou pouhým nepatrným zlomkem soustavného úsilí doby josefinské o lidové písemnictví. Josefínism pokládal literaturu za nástroj lidové osvěty zvláště účinný; vláda sama podněcovala a podporovala překládání, upravování, vydávání spisů všeobecně užitečných z oboru práva i zdravotnictví, hospodářství i správy obecní, humanitních zařízení i bohosloví. Tyto spisy namnoze nepatrného rozsahu a ducha nepůvodního byly ceny skrovné; nyní zajímají pouze potud, pokud v nich obráží se názor období Josefova. Zvolna však snahy ty se prohloubily a pronikly více k duchu českého lidu, neomezovaly se jen na brožurkovou literaturu, nýbrž pokoušely se i o stvoření českých novin a české novelistiky lidové. O to náleží hlavní zásluha

Václavu Matěji Krameriovi (1759—1808). Kramerius, rodem Klatovan, studiem právnick, redigoval od r. 1785 »Schönfeldovské císař. král. poštovské Noviny«, r. 1789 založil konkurenční vlastní »Pražské poštovské noviny«, jež pod titulem »Krameriusovy c. kr. vlastenecké Noviny« (od r. 1791) vycházely až do r. 1825. V nich Kramerius ukázal se praktickým a uvědomělým novinářem lidovým, jenž vědomě a soustavně sloužil josefinskému osvícení, humanitě a národnímu obrození, jak ukazuje zvláště příloha novin těch »Večerní shromáždění Dobrovické obce« (1801) a noviny takřka doplňující »Nový kalendář tolerancí« (1787—1798). Nejkrásnější hold josefinismu Kramerius vzdal »Knihou Jozefovou« (1784). R. 1790 zřídil si samostatnou tiskárnu i sklad knih, t. zv. »Českou expedici«; tu po stopě Procházkově vydával a upravoval staročeské knihy (na př. Letopisy trojanské, Mandevillovy cesty, Flaviovu historii židovskou, Příhody Vratislava z Mitrovic), tu překládal a zpracovával populární spisky praktické, tu převáděl do češtiny povídky rytířské, čarodějnické, orientální a robinsonády, jež dlouho ovládaly vkus západoevropského čtenářstva, a ty v literárně povrchních, ale jazykově správných vydáních Krameriových a jeho pomocníků získávaly lid českému čtení. (O Krameriovi viz A. Rybičkovy Přední křísitele.)

Kromě Krameria pracovali v podobném duchu, ač s menším talentem organizačním, ještě Fr. B. Tomsa (v. níže), Jan Hýbl a Jan Rulík.

Jan Hýbl (1786—1834) redigoval několik časopisů: »Rozmanitosti« (1816—1822), »Hyllos« (1820—1821) a »Jindy a Nyní« (1828—1832), věnovaných poučení nejširších vrstev lidových: tu bojoval proti víře v strašidla příběhy, jež souborně vydal jako »Poučné a kratochvilné historie o strašidlech« (1820); tu pracoval k rozšíření snášenlivosti a mravnosti překládáním kriminálních historek Méisznerových a povídek Spieszových; mnoho místa věnoval též poučení z oboru věd přírodních. I o počátky českého divadla Hýbl se zasloužil: korigoval překlady plytkých německých her, sám je povrchně překládal; jako literárně historické pomůcky užiti lze posud jeho »Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů« (1816).

Jan Rulík (1744—1812), měšťan pražský, stojí značně za Krameriem i za Hýblem. Ani Rulík nebyl spisovatelem původním: kompilace, překlady, lidová zpracování, výtahy byly hlavním jeho oborem. Tak kompilacemi jsou jeho literárně historické spisy »Věneček pocty ku poctivosti učených« (1795), »Učená Čechya« (1807—1808), neb jeho knížky dějepisné na př.: »Kalendář historický« (1797—1810 v V sv.) právě jako rozpravy životopisné, cestopisné, místopisné a lidově poučné. Leč to, co povznáší veškerou činnost Krameriovu a co, byť ve formě zhrublé, naplňuje spisy Hýblovy, svobodný duch emancipace osvícenské, jest Rulíkovi zcela cizí.

Jak naznačeno, postupuje se snahou o vytvoření českého lidového písemnictví poučného a novinářství ruku v ruce úsilí založiti novočeskou novellistiku pro lid. I tu čerpá se dosti povrchně z literatur cizích, především německé, při čemž namnoze sahá se k dílům vyšlým dávno z módy, naprosto odpírajícím jemnějšímu vkusu, dráždícím hrubými sensacemi nebo povážlivými nepravděpodobnostmi; především jsou to rytířské romány, rodinné a mravoučné povídky, strašidelné a dobrodružné příběhy z exotických krajů, jež se překládají a zpracovávají. Střediskem tohoto pochybeného úsilí jest Kramerius, k němu se druží ještě J. V. Hübner, J. Rulík, Prok. Šedivý, F. B. Tomsa a A. J. Zíma. Jen v nemnohých pracích toho druhu zdařilo se přizpůsobiti cizí předlohy poněkud poměrům české přítomnosti nebo minulosti.

2. *Počátky novočeského divadla.* V polovici XVIII. věku umění divadelní těšilo se neomezené přízni praž-

ského obyvatelstva; lze říci, že Praha, jež od r. 1738 měla v Kotcích stálé divadlo operní i činoherní, byla takřka divadelním předměstím Vídně, tehdy nejčilejšího města dramatického. Dle Vídně řídil se pražský vkus divadelní: odtud přicházeli herci i celé společnosti, stil podání a způsob výpravy, výběr kusův a auktorů, hudba a improvizované vtipy, jako ve Vídni měla i v Praze vrch jednak hrubá místní fraška, jednak hřmotná hra rytířská a plačtivé drama občanské. R. 1771 učiněn byl hrou »Kníže Honzyk« první pokus hráti v Kotcích česky, ale celkem beze zdaru. Pokus byl opakován v novém velkém pražském divadle Nostickém r. 1785 ředitelem Bullou, jenž inscenoval Stephaniovu veselohru »Odběhlec z lásky synovské« s pěkným úspěchem; podobných her dáváno u Nosticů osm. Zdar povzbudil české vlastence a přátele divadla, že založili zvláštní českou společnost divadelní a zbudovali pro ni dřevěné divadlo na Koňském trhu, t. zv. »Boudu«, v níž 8. července 1786 zahájena pravidelná představení česká Štvánovým překladem Ifflandovy »Vděčnosti a lásky k vlasti«. »Bouda« povznesla se zvláště návštěvou císaře Josefa, jenž propůjčil jí název »c. k. vlastenského divadla českého«, a do roku 1789 konala se tu velká řada českých představení; současně hrálo se česky též v Růžovém dole za Poříčskou branou. Po zboření »Boudy« česká představení uchýlila se do býv. Hybernského kláštera, později pak na Malou Stranu. Od počátku XIX. věku české hry byly zanedbávány, až r. 1805 za ředitele Liebicha vzaly za své. Teprve po sedmi letech počala pravidelná česká představení znovu, a to o nedělních odpoldních v stavovském divadle; řídil je Jan Nep. Štěpánek, hráno bylo vesměs ochotníky. Tak bylo do r. 1820, kdy představení o noremních dnech a v neděli odpůldne zapověděna.

S české strany divadelní nadšení bylo nesmírné, o čemž svědčí rýmované chvalozpěvy na počest divadla od Zímy a Melezínka, nekonečná spousta tištěných i rukopisných textů divadelních, slušná řada upravovatelů, překladatelův a skladatelů her. Ale literární výsledky tohoto nadšeného úsilí byly nad míru skrovné. Tato produkce jest pouhým napodobením a odvarem senačního dramatu německého, ať hrubě fraškovitého, ať plačtivě sentimentálního; celá literární práce těchto dramatických nádeníků spočívala v tom, že lokalisovali, krátili, zhrubovali jednotlivá dramata vídeňského repertoiru, jenž tehdy nešetřil

naprosto hledisk uměleckých. Trochu originality a zajímavosti propůjčuje těmto kusům jejich velkoušté nadšení vlastenecké, které projevilo se též v několika pokusech o původní vlasteneckou hru rytířskou z českých dějin. [K dějinám pražského divadla sr. Osk. Teuber, Geschichte des Prager Theaters (1883—1888), J. J. Stankovský, Kronika divadla v Čechách (1881 v Almanahu Matice divadelní) a zmíněný spis Hýblův. O české literatuře divadelní té doby: Fr. A. Šubert, Počátky české dramaturgie na rozhraní XVIII. a XIX. věku (1899 v Obzoru lit. a uměl.)]

Z divadelních autorů té doby poněkud vynikli:

Václav Thám (1765—1816), doktor filosofie, původně policejní úředník, pak herec dobrodružných osudů, známý i jako první veršovec novočeský. Hry jeho skoro vesměs se ztratily, takže stěží jest rozhodnouti, pokud jsou překlady, a pokud Thámovým majetkem. Nejčastěji zásoboval českou scénu působivými hrami vídeň. autorů; samostatnými pokusy o původní rytířské drama vlastenecké tendence byly hry: »Vlasta a Šárka«, »Břetislav a Jitka« a »Švédská vojna v Čechách«.

Prokop Šedivý (1764—1810?) ochotník, dramaturg a pilný skladatel divadelních her, vytvořil kromě hojných překladů průměrného modního zboží dramatického a novellistického i překladu Schillerovy úvahy dramaturgické dva zajímavé pokusy o pražskou frašku lokální ve slohu lidové Musy vídeňské »Masné krámy, aneb Sázení do loterie« (1796) a »Pražští sládky, aneb Kubíček dostane za vyučenou« (1819), vynikající živými scenami lidovými a řízným ohroublým humorem.

Antonín Josef Zíma, knihtiskař malostranský, upozornil na sebe dvěma kusy: »Oldřich a Božena« (1789) a »Tharsia z Týru« (1792), z nichž první v rámci běžné historické hry rytířské nalézá případný výraz pro demokratické osvícenství a vlastenecké tužby.

Vedle těchto autorů do jisté míry originelních, jmenují se v literárních dějinách někteří stejně plodní, ale naprosto nepůvodní spisovatelé divadelní; jsou to Karel Bulla, Vincenc Hafner, Filip Heimbacher, Majober, Matěj Stuna, Maxmilian Štván, Josef Jakub Tandler, K. Ign. Thám a jiní.

3. *Vznik novočeské poesie.* Vědecká literatura XVIII. věku opírala se o staré tradice naukové, jež oživila novým kritickým duchem; novočeské divadlo vyvinulo se organicky z pražského dramatu německého, ale novočeská poesie veršová stála tu dvojnásobně bezradně. Scházely jí dvě základní podmínky životní: jednak souvislost se starším veršováním českým, jež ve věku XVII. a v první polovici stol. XVIII. naprosto leželo ladem, jednak formální zákony a pravidla. Konec XVIII. věku, jenž nepřinesl v českém básnictví jediného pozoruhodného díla, pokoušel se vytrvale o nápravu v obou směrech. V první příčině nezbývalo než přikloniti se ke vzorům cizím, jak je přinášela především současná poesie německá předklassická, v níž zápasil dvojitý protichůdný vliv, vliv lehké, smyslné, rozmarné, zpěvné galantní poesie francouzské a vliv hluboké, vážné, duchovní, pathetické poesie anglické. Ale tu zakladatelé novočeské poesie postupovali přímo anachronisticky: v osmdesátých a devadesátých letech, kdy v Německu ovládali výšiny literatury výmarští klassikové, v Čechách napodobila se poesie, jež kvetla před vystoupením Lessingovým; podobné zpoždění vykazuje též vídeňská odnož rokokového písemnictví a současná poesie polská, v níž rovněž novočeští veršovci hledali svoje předlohy a vzory. Touto jednostrannou cestou otrockého napodobení lehkomyšlně smyslné, pikantně žertující, salonně pastýřské, světácky moralisující poesie německo-francouzské, která ráda pohrávala »Řeckem v rokoku«, vnikly k nám i ony básnické genry, jež byly u galantních básníků francouzských oblíbeny: anakreontická píseň, pijácký popěvek, drobný, ironický epigramm, veršovaná bajka, travestující ballada, hrdivská i směšná epeje a t. p. Vše zůstalo pouhou napodobeninou, neshodujíc se nikterak s životní skutečností a českými poměry: pouze osvícenský racionalismus a vlastenecké nadšení těchto veršů jsou odrazem skutečných citův a názorů. Mnohem skrovněji projevil se druhý směr anglicko-klopstockovský; verše Stachovy a Vojtěcha Nejedlého, jdoucí v jeho stopách, sotva pronikly u veřejnost.

Po stránce formální panoval zprvu nekonečný zmatek: nebylo naprosto pevného principu prosodického. Učení skladatelé XVII. století prohlašovali otrocky dle básnictví klassického časomíru za prosodii v češtině přiměřenou, aniž dovedli správně časoměrně veršovat; lidoví rýmaři a písničkáři XVIII. století počítali

ve svých ovčáckých a perníkářských skladbách, tendenčně dosti zajímavých, velmi neuměle a mechanicky slabiky veršů; kdož počátkem osmdesátých let XVIII. století pokoušeli se o české verše, jako Dlabač nebo Stach, uvázli na strnulé směsi časomíry špatně pochopené a nepřesně počítaných slabik. R. 1795 Dobrovský vytkl v předavku k Pelclově Mluvnici pravidla přízvuku českého a prohlásil jej správně za výlučný princip české prosodie básnické, první novočeská škola básnická sledovala ho v tom, za to osobní jeho odpůrce, Václav Stach, postavil se ostře proti Dobrovskému, háje věc předem ztracenou; leč v době romantické znovu vzkříšen byl odpor časoměrníků proti poesii přízvukné.

Od počátku pozorujeme úsilnou snahu organisovati novočeskou poesii. Václav Thám shromáždil ve svém dvojsvazkovém almanahu »Básně v řeči vázané« (1785), uspořádaném po způsobě cizích almanahů básnických, celou družinu českých anakreontiků a rokokových pěvců, oddaných však srdečně osvícenství i národnosti, z nichž V. Stach, J. B. Dlabač, V. M. Kramerius a M. Štván i jinak slovesně vynikli. Za pěti svazky básnických almanahů Puchmajerových (»Sebrání básní a zpěvů« 1795 a 1797, později »Nové básně« 1798, 1802 a 1814) stojí celá novočeská škola básnická, která s plným uvědoměním vlasteneckým a jazykovým, ba i slovanským, se snahou prospěti rozumovému osvícení národů převádí k nám a zpožděně lokalisuje u nás francouzsko-německo-polské rokoko básnické. Přední zástupcové první novočeské školy básnické jsou:

Antonín Jaroslav Puchmajer (1769—1820), posléze farář v Radnicích u Plzně, byl organisátorem celé školy. Kdežto v životě jeví se přísným knězem, lidumilným osvícencem, v obrozenském pak hnutí významně ideje slovanské, které sloužil též jako grammatik a slovníkář, pohrával si ve svých verších, jazykově i prosodicky správných a ladných, smyslnou a koketní galantní lyrikou i výpravnou poesíí; tak kromě »Fialek« (1833 vyd. V. Nejedlý) jmenovitě ve zpracování Montesquieuova »Chrámů Gnidského« (1804). Zvláště rád pěstoval po stopě polských bajkářů lafontainskou veršovanou bájku rozmarného, lehkého tónu a světácké morálky; cizí, volně přejímané látky obratně lokalisoval. (Viz J. Máchal, Ant. Jar. Puchmajer 1895).

Sebestyán Hněvkovský (1770—1847), městský úředník, posléze purkmistr v Poličce, přežil daleko svou dobu, do jejíhož literárního ruchu sám opětovně zasáhl dobře myšlenými, ale mělce provedenými spisy polemickými. Vedle běžné anakreontické písně, lehkého názoru i slohu, pěstoval zejména humoristickou balladu a groteskní romanci, kde se směšným rozmarem parodoval hrůzostrašné, skoro jarmareční látky. Starosvětský svůj vtip, libující si často v drastickém přepínání a v účinném hromadění zábavných pošetilostí, nejlépe uplatnil v t. zv. komických epopějích, básnickém to druhu, v XVIII. věku zvláště oblíbeném, v »Děvině« (1805 jako epos komické a 1829 změněně jako epos romantické) a v »Doktoru Faustu« (1844). (O jeho balladách viz Ferd. Schulz, Česká balada a romance, v Osvětě 1877, o obou formách »Děvina« Ant. Procházka v List. filol. 1908 a 1910).

Vojtěch Nejedlý (1772—1844), posléze děkan v rodišti svém Žebráce, obrátil se dosti záhy od rokokově hravé lyriky francouzského slohu k epickým skladbám široce založeným, jichž mrtvá rhetorika a papírové hrdinství bez zdaru napodobují jednak vlašské renaissanční epiky, jednak Klopstocka, v jehož vleku stojí též dva svazky »Básní« (1833). Všecka rozměrná díla ta, »Poslední soud« (1804), »Ottokar« (1833), »Karel Čtvrtý« (1835), »Vratislav« (1836) a »Václav« (1837) vyšla zpožděně a zapadla bez povšimnutí. (Polemicko-allegorickou básní »Bohyně« zasáhl podobně jako Hněvkovský do kriticko-prosodických sporů, zvířených »Počátky«; z rukopisu vydal ji Ferd. Strejček r. 1910, o životě V. Nejedlého viz A. Rybičkovy Přední křísitele.)

Kromě Josefa Heřmana Agapita Galaše, Františka Dominika Kynského a Josefa Miloslava Rautenkranze čítá se k první novočeské škole básnické též bratr Vojtěcha Nejedlého Jan, jehož buditelské a vědecké snahy, tvořící takřka průpravu vlasteneckého hnutí romantického, zasluhují ocenění na jiném místě. Zcela stranou stojí

Václav Stach (1754—1831), professor gen. semináře v Hradišti, později theologické fakulty v Olomouci, osobní a literární nepřítel Dobrovského. Stach byl typickým josefinistou a osvícencem: překládal a psal spisy pro lid v duchu josefinismu, šířil theologii racionalistického směru; byl vysloveným odpůrcem

protireformace a moci církevní. Odpor proti Dobrovskému zapletl jej v celou řadu polemických spisů, namířených především proti Dobrovského theorii přízvukné prosodie; skoro všechny, na př. »Divný oučinek potěhu« (1797 ve verších), »Kritický výklad pomatených českých grammatik« (1806) a »Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého« (1806) zůstaly v rukopise. Stachova poesie, řízená zvrácenými pravidly špatně pochopené prosodie časoměrné, jest napodobením Klopstocka, jehož »Messiáš« zanechal Stach v rukopisném překladě; z veršů jeho vyšel jen namnoze nepůvodní »Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli« (1805). (O V Stachovi srv. V Zeleného stať v Osvětě 1873 a A. Novákovu studii: »Klopstockův vliv na poesii českého obrození«, v Listech filolog. 1903 a 1904.)

[O počátcích novočeského básnictví viz základní dílo Jar. Vlčka, První novočeská škola básnická (1896), o prosodických sporech klassickou stať Jos. Krále O prosodii české v Listech filolog. (1893 a násl.).]

Slovenské písemnictví v době osvícenské.

Slovenské písemnictví XVIII. věku tvoří podstatnou součástku soudobé české literatury a to i tam, kde samo pokouší se přetřhnouti vnější i vnitřní spojitost s ní. Třeba že vnější podmínky jeho jsou poněkud příznivější nežli v Čechách, ježto ani literární souvislost není přerušena ani výsledky protireformační nejsou tak zhoubné a tak hluboké, ani nejsou ztraceny vrstvy čtenářské, ani řeč národní není v tak úplném úpadku, přece obdobné poměry společenské a obdobné proudy myšlenkové dávají vznik literatuře téhož ducha a téhož rázu. I na Slovensku vzniká z josefinských snah emancipačních a lidumilných hojně písemnictví populárně lidové, i na Slovensku rozumové osvícenství svádí boje s náboženskou protireformací a dává základ vědě dílem historické, dílem filologické; nově povznesená ta věda pokouší se i tu o účelnou organizaci naukovou i literární; posléze též na Slovensku básnictví přichyluje se ke galantní poesii západoevropské a zkouší své síly takměř výlučně na několika tehdy modních genrech poetických.

Ale kdežto v Čechách jest jediné středisko osvětové a literární, náboženský rozpor na Slovensku přináší

taková střediska dvě; evangelíci kupí se kolem Prešpurka, pro katolíky pak, záhy tíhnoucí k separatismu, střed dlouho znamená Trnava.

A tak právem mluví se v dějinách slovenského písemnictví odděleně o literatuře evangelického Slovenska a o oddělení písemnictví Slováků katolických.

Evangelické Slovensko vstupuje na práh období osvícenského, věrno náboženským tradicím reformačním, jež slučuje se svobodomyslnými zásadami racionalistického bohosloví josefinského; toho vysoce charakteristickým dokladem jest nábožensko-filosofické drama kazatele Augustína Doležala »Pamětná celému světu tragoedia« (1791). Osvícenství organisuje pak vědu a lidovou literaturu. Středem jest historicky i politicky významné město Prešpurk s proslaveným lyceem, na němž studovali Kollár, Šafařík a Palacký. Tu činěn byl na samém prahu pokus zříditi velkolepou akademii řeči a literatury československé na Slovensku, ale z těchto snah, jichž předními nositeli byli Bohuslav Tablic a Jiří Palkovič, uskutečnil se jen skrovný díl zřízením stolice pro řeč a literaturu na prešpurském lyceu r. 1803, jež obsazena Palkovičem.

Jiří Palkovič (1769—1850) přilnul v době studií na jenské universitě k osvícenské vědě i k rokokové poesii. Jako učenec měl spíše porozumění pro minulost, jak svědčí jeho tvrdošijně normalisující veleslavínství v literatuře a v professuře, dosti nedbale zastávané; tím duchem polemisoval proti Dobrovskému, tím duchem vedl své časopisecké podniky »Týdenník« (1812—1818) a »Tatránku« (1832—1847). Galantní jeho anakreontika, shrnutá do sbírky »Muza ze slovenských hor« (1801), úplně se přimyká k veršům novočeské školy básnické.

Bohuslav Tablic (1769—1832), farář evangelický, namnoze podobal se činností svému druhu i soku Palkovičovi. Zájem básnický sdružen byl u něho nejbliže se zájmem literárně-historickým, a tak vedle sbírky vlastních anakreontických hříček lyrických, »Poezií (1806—1812) a anthologie z cizích svých vzorů básnických, »Anglické Múzy v československém oděvu« (1831), sebral i zbytky starší slovenské poesie ze XVII. a XVIII. století pod názvem »Slovenští veršovci« (1805—1812); přílohou pak ke všem těmto publikacím básnickým vydával cenné

bibliografické a životopisné »Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův«.

Kromě Palkoviče a Tablice zastupují vědecké snahy na evangelickém Slovensku ještě přírodozpytec Jiří Ribay (1754—1812), dějepisec Michal Semian (1741—1812) a zeměpisec Ladislav Bartolomeides (1754—1825).

Nejzdařilejším plodem osvícensky lidového přeměnění na Slovensku jsou dva vzorně v duchu pokroku a humanitě redigované časopisy, Štěpána Lešky »Přesurské noviny« (1783—1787) a především Ondřeje Plachého »Staré noviny literárního umění«, vycházejší v Báňské Bystrici (1785—1786).

Katolické Slovensko ovládáno jest v XVIII. věku přísnou protireformací, jejíž semeniskem jest od roku 1635 jesuitská universita a knihtiskárna v Trnavě. Jako účelného prostředku rozšíření a zlidovění svých snah používá slovenská protireformace zvláštní metody: přizpůsobuje svoje knihy slovenskému dialektu a pomáhá této izolaci ku platnosti nejen v dílech obsahu náboženského, nýbrž i v knihách školních a spisech úředních. Josef Ignác Bajza (1754—1836), katolický farář dolnodubovský, postoupil dále a užil libovolné směsi spisovné češtiny, západoslovenského nářečí a vlastních nápadů v literárních plodech, v nichž opět kříží se tendence protireformační s názory osvícenskými. Z nich jsou významnější paedagogický román »René Mláďenca Prihodi a skusenosti« (1783 a 1785) a »Slovenské dvojnásobné Epigrammata« (1794).

Vlastním zákonodárcem jazykového separatismu slovenského stal se

Antonín Bernolák (1762—1813), děkan a školní dozorce v Nových Zámcích. Bernolák, učený filolog, pokládal Slovensko za samostatný historický a národopisný celek, odvolává se k Slovanům panonským jako ku předkům nynějších Slováků, a žádal, aby samostatnost ta projevila se vlastním jazykem, za nějž zvolil západoslovenský, češtině dosti blízký dialekt, i vlastní literaturou. Jazykové své zásady uložil v dílech: »Dissertatio philologico critica de litteris Slavorum« (1787), »Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accommodata« (1790) a »Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Německo-Uherski«

(posmrtně 1829 a 1833 ve dvou dílech). O samostatnou literaturu slovenskou mělo dbáti velkolepě na způsob akademie založené »*Towarišstvo litterného umeňá*«, sídlem v Trnavě, jež Bernolák 1793 vyvolal v život, jež však svého zakladatele nepřezilo. Ze spisovatelů »*Towarišstva*« jedině má význam Jiří Fandli (1754—1811), farář naháčský, jenž po způsobě našeho Krameria ve spisech osvícenských jako »*Dúwerná zmluwa medzi mňichem a djablem*« (1789) i v knížkách prakticky poučných jako »*Pilní domagssí a polní hospodár*« (1792—1800 v V. sv.) neb »*Slowenski wčelár*« (1802) vykonal velký kus díla lidově buditelského, nikdy neztrácející se zřetele separatistické snahy vlastenců slovenských.

[Pozn. Jako veškeré novější práce o literatuře slovenské jest i tato skizza výtahem a parafrází příslušných kapitol stěžejního díla Jar. Vlčka, *Dejiny literatúry slovenskej* (v Turč. Sv. Martině 1890).]

2. Doba romantismu.

(od r. 1815 do r. 1848).

Romantismus v evropských literaturách. Romantismem nazýváme veliké hnutí duševní, které sahajíc kořeny svého vzniku hluboko do XVIII. století, zmocňuje se v první polovici XIX. věku nejen literatury a umění, filosofie a vědy, nýbrž i politiky a mravního života evropského lidstva; stavíc se v příkrý a výbojný protiklad proti duševnímu názoru předchozí doby, proti osvícenství a klasicismu, dává hnutí to široký a nový podklad vědě i umění. Název svůj, jenž zprvu zněl takměř jako přezdívka, dostal romantismus podle románu, ryze to moderního útvaru uměleckého, v němž bujná obraznost, prudká citovost, nespoutaná vášnivost častokráte převládají na úkor klidného, osvíceného rozumu, a kde vynalézavost básníková umísťuje svoje smyšlené děje do nejrozmanitějších scenerií volné, divoké, neobyčejné přírody. Tyto rysy pozorované s příhanou na románě od kritiků i moralistů, jsou vskutku příznačny pro veškerou romantiku; jeť vyslovenou reakcí citu a vášně proti jednostrannému Rozumu věku XVIII.; jeť protestem nadšené a výmluvné lásky k přírodě proti vymělkované strojenosti, uhlazenému dvořanství, nucené konvenci století osvícenského.

Filosofická kritika ukázala k mezím poznání a uvedla na pravou míru bezměrnou důvěru ve všemohoucnost a vševědoucnost rozumu; odkázala proto důrazně lidskou bytost k oblasti citové a mravní, jakožto k nejvýznamnějším duševním sférám; po té stránce jest Kant prvním velkým filosofem romantiky, k níž vědomě a věrně přiznávali se teprve Kantovi žáci Fichte, Schelling, Hegel, kteří úplně a soustavně rozložili a přehodnotili filosofické dílo anglického, francouzského a německého osvícenství. Soudobě odhalili velicí psychologové společenští, především Rousseau, mohutnou touhu evropského přesyčeného lidstva po vášnivém pokoření se divoké přírodě, po precitlivělem návratu k původním primitivním útvarům společenským a po možnosti prožítí taktó v samotě a daleko od společnosti chvíle snivosti, citového vzrušení, nekrocené vášnivosti. Tento citový převrat, tento návrat k přírodě proměnil podstatně i názor společenský a kulturní: kdežto všecka přemoudřelá přítomnost a přeťížená vzdělanost, výlučně vládnoucí společnosti dvorské a stavovské, pocífovala se jako nepříjemné břímě, zdál se žádoucím útek k prostému lidu, k daleké ne-kultivované minulosti, k naivnímu ráji »lidstva nepokaženého vzdělaností a státem«; i sama velká revoluce francouzská nebyla než divokým výrazem takového romantismu politického.

Nejmocněji zasáhlo romantické hnutí do umění a hlavně do literatury; ba možno říci, že dle romantického básnictví utvářel se namnoze i život romanticky. Romantické zdůrazňování citu jevílo se v básnictví jako vítězství živlu lyrického a to i v románě a v dramate. Romantický kult vášně promítal se nespoutaným individualismem v kresbě osob a krajním subjektivismem na úkor dějového rozvoje. Romantická záliba v přírodě vedla jednak k širokým popisům divokých lesů, hor, pustin, moří v románě, kde osud rekův zdál se nerozlučným od jeho přírodního prostředí, jednak k podrobnému zachycování nejjemnějších odstínů přírodních v písních i básních. Romantický útek z rozumové přítomnosti otevíral brány dalekých období historických, především středověku; návrat romantiky k lidu byl pak východiskem studia lidového básnictví a lidového ducha.

V příkrém odporu k předchozí době stála romantika i v otázkách náboženství, národnosti, dějin. Kdežto filosoficky založený osvícenec XVIII. věku liboval si

v rozumovém rozboru víry, křesťanství, theologie a hledal cestou kritiky přirozený podklad náboženství, dal se ryzí romantik upoutati jinou stránkou náboženství: jeho náplní citovou, jeho úchvatnou exstatičností, rozkoší jeho tajemství a kultu a přikláněl se proto se zvláštní zálibou k barvitému, opojnému, lithurgickému katolictví. Cím pro osvícenství byl stát, tím pro romantiku byla národnost, totiž posledním smyslem všeho veřejného života; kdežto však osvícenství vidělo ve státu uskutečněn svůj přesný, čistě rozumový pořádek a svůj prakticko-účelný ideál, ctíla romantika v národnosti posvěcení citové, temné svazky krve a minulosti, jednotu citění a řeči. Obdobně to bylo i s jejím poměrem k historii: osvícenství nerozumělo vývoji, bylo protihistorické, pohrdalo tradicí, pokud se přičíla rozumovému poznání; romantika milovala dějiny mnohem více než přítomnost, vykládala si celé dění v řadě vývojové, studovala usilovně staré památky, staré periody, staré literatury, zejména středověké, vyhýbajíc se soustavně antice. Sílena kromě toho všeobecným zájmem kulturním, obsáhlým universalismem, který objímal všechny národy, všechny literatury, všechny stupně vývojové, obdařena vzácným darem pronikatí k cizím osobnostem, k vzdáleným dobám, k nejrůznějším národům, vytvořila romantika vlastně teprve moderní názor o dějinách a kromě historie, především kulturní a umělecké, vybudovala i srovnávací a historický jazykozpyt, literární dějepis, národopis a umění překladatelské.

Jako každé novotářství měla i romantika ve svých počátcích ráz převratný, ba revoluční a na poli čistě literárním zůstala mu vždy věrna: odstranila přehradu básnických druhů, odmítla aesthetická pravidla, odpoutala se od klassických vzorů; dala verši, rýmu i volbě obrazů úplnou volnost; obohatila svůj jazyk pestrými a smělymi výrazy z mluvy lidové, z archaismů, z řečí cizích; zrušila hranice, oddělující jednotlivá umění, činíc lyriku hudbou a dávajíc románu povahu malebnou. Ale jen romantikové francouzští zachovali naskrze tento původní revoluční charakter; naopak romantika německá, pod jejímž vlivem především se romantické básnictví našeho obrození vyvíjelo, postupně, hlavně v pozdních svých fásích, sbližovala se nejen se směry konservativními, ale i s činiteli reakčními. Jednak historická úcta před tradicí, jednak důvěrný poměr k náboženství usnadnily stárnoucím romantikům, kteří z mládí zbožňovali francouzskou

revoluci, přechod do tábora politicky a církevně reakčního, takže v poslední době svého rozvoje romantika byla souznačna přímo se zpátečnictvím.

Pro naše znovuzrození měla význam jen romantika německá a to již v pozdějších obdobích svého rozvoje. Naši vynikající básníci a buditelé studovali na vysokých školách německých, stojících pod vlivem romantické literatury, vědy a politiky; blízká Vídeň byla důležitým střediskem romantického života literárního; na pražských školách působili učitelé romanticky smýšlející; němečtí básníci a dramatikové obraceli se se zvláštní zálibou pro látky do báječného pravěku českého. Po stránce myšlenkové však nejmocněji zasáhla do rozvoje našeho znovuzrození t. zv. heidelberská skupina pozdějších romantiků, již představují přátelé Achim von Arnim a Clemens Brentano i bratři Jacob a Wilhelm Grimm; podle vzoru této skupiny usilovali naši buditelé vzkřísiti staročeský starověk, oživit ducha prostonárodního básnictví českého, vytvořiti dějepis a národopis na podkladě myšlenky národnosti. Vedle tohoto vlivu zvláště mocně působila též bytost Goetheova, jenž sám projevil živý zájem o snahy našeho národního obrození; čeští romantikové právě jako němečtí jich druhové viděli v Goetheovi velkého tvůrce a mistra veškerých svých snah. Také k velkému učiteli Goetheovu a německých romantiků, k Herderovi, vzhlížela naše romantika jako k svému učiteli jak v otázce lidové poesie tak v názoru o dějinném poslání Slovanstva ve vývoji lidstva.

Povaha českého romantismu literárního. České hnutí romantické, které s plným uvědoměním cíle dokonalo buditelské dílo započaté v době osvícenské, nebylo daleko tak složitým a bohatým zjevem jako romantika anglická, francouzská neb německá, nýbrž účelně a obezřetně vybralo si z cizího romantismu jen ony tendence, které mohly býti ku prospěchu velkého díla obrozovacího, pouze ony literární prvky, které byly schopny znovu vytvořiti písemnictví, v přirozeném svém vývoji tak krutě přetržené.

Vůdčí myšlenkou českého romantismu byla nově pojatá idea národnosti. Kdežto XVIII. století pojímalo vlastenectví a lásku k otčině spíše jen territorialně a v souhlase s myšlenkou státní, neznajíc při tom onoho prudkého vášnivého nadšení, jež národnímu citu ve věku XIX. jest vlastní, postavili čeští romantikové

v popředí svého myšlení, citění i konání národnost, která jim byla výrazem rodové, zvykové a tradiční, ale především jazykové jednoty a sounáležitosti. Národnost a jazyk byly většinou českých romantiků pojmy naprosto souznačnými; jen nejbystřejší z nich prohloubili národnost i po stránce historické a mravní. Nejkrásněji vyjádřil pojetí národnosti u českých romantiků Kollár v slavné své znělce (II, 124) slovy:

»Nepřikládej svaté jméno vlasti
tomu kraji, v kterém bydlíme;
pravou vlast jen v srdci nosíme,
kterou nelze bít ani krásti.

Ale meze vlasti nerozborné,
jichž se bojí tknouti potupa;
jsou jen mravy, řeč a myslí svorné.«

Tak stýkalo se ve vlastenectví našich buditelů mohutné citové rozechvění, vášnivé nadšení s kultem jazyka a dávnověkosti; kdežto však ono projevovalo se především v lyrismu, který čistě romanticky vnikl i do románu a povídky, zrodily se z tohoto dvě vědy historické, česká jazykověda a české dějepisectví. Obě vědy mohly jíti cestou, kterou jim razili učenci doby osvícenské, neřídily se však jejich skvělým příkladem, opouštějíce často metodu kritickou a přísnou pravdomluvnost a dávajíce se citovým nadšením a bujnou obrazností sváděti k nezdůvodněným domněnkám, smělym výmyslům, ano i podvodným pokusům.

Jednak podnětem slovanského jazykozpytu, který stále ukazoval k jednotě veškerých kmenů slovanských, jednak vedením romantické vědy, jež libovala si v líčení společného pravěku slovanského, hlavně pak pod vlivem pangermanismu, jak jej pěstovala romantická mládež německá, rozšířili naši buditelé pojem národnosti na pojem Slovanstva. Tohoto pojmu, jenž již filologům osvícenským byl celkem jasný a běžný, chopilo se zase citové nadšení, aby jej zveličilo, přepodstatnilo, převedlo z oboru naukového do vzrušené oblasti lyrického básnictví, naivní, nepromyšlené politiky, mlhavé a tajemné filosofie dějin; pouze u nemnohých duchů propracováno slovanství i prakticky, jako soustavný program kulturní, literární a vědecké vzájemnosti.

Dalším ryze romantickým rysem našeho obrození byl kult lidu, jeho původního básnictví, jeho písně, jeho názorů, kult to, jenž v Německu soudobě přinášel nejskvělejší plody. Kdežto osvícenství dívalo se na lidové vrstvy jen se shovívavým podceňováním, chtějíc je vzdělati, osvítiti, povznésti z bludů a tmy pover, nevědomosti a bídy, česká romantika lid zbožňovala, její učenci pozorně a pilně sbírali lidové písně, pohádky, úsloví; zaznamenávali, studovali, vydávali je; její básníci napodobili je zprvu naivně, později pak programmově, prohlašující t. zv. ohlasy lidové poesie za vrchol svérázného umění básnického; její filologové zpytovali řeč a sloh těchto památek. Tím vznikla nejen čistě romantická poesie, blízká lidu, přírodě, primitivním útvarům společenským, naivitě a konečně hudbě, tomuto umění po výtce romantickému, ale počátky nové vědy: národopisu.

Takto vytvářeli romantickou literaturu v Čechách jednak lyričtí básníci, na něž pro jejich poslání národní bylo hleděno jako na věštec, jednak filologové, ostříhající jazyk, klíč to k posvátnému ideálu národnosti, jednak dějepiscové, křísící a vykládající dávnověkost českou a slovanskou. Celé obrození naše v době romantické dá se uvésti na patero základních pojmů; jsou to národnost, slovanství, jazyk, dávnověkost, lidovost; pouze obory slovesné, které sloužily těmto ideálům, byly soustavně a úspěšně pěstovány. V lyrice vytvořen nový básnický jazyk, oplodněný vlivem mluvy lidové a jiných řečí slovanských; prosodické umění přes pochybené názory většiny theoretiků dovedeno bylo prakticky ke značné výši básnický vkus vytrýbil se na vzorech cizích, které k nám uvádělo znamenité, čistě romantické umění překladatelské: epika, drama, novellistika živořily však, odkázány skoro veskrze ke kultu vlastenecké dávnověkosti. Jazykozpyt, a sice spíše po stránce popisné než rozborné, dělil se ve vědě o prvenství s dějepiscovstvím, které sice dávalo rozhodnou přednost s dávným obdobím historie národní, ale zároveň připravovalo půdu politickému životu. Ostatní vědy byly v nesmělých začátcích: než i jim vytkli romantikové určitý cíl: aby opustíce vyježděnou cestu popularisace, sloučily tendence čistě naukové s úsilím o znárodnění. Ještě dnes naše veškeré literární a vědecké snažení buduje na základech položených českou romantikou; i literární jazyk, jehož užíváme, děkuje značnou měrou za své ustálení a za své vybroušení oné významné periodě.

První období české vlastenecké romantiky u Jana Nejedlého.

Osobním soustředitelem a šťastným organisátorem literárním byl v prvních letech XIX. věku vedle Josefa Dobrovského a A. J. Puchmajera muž, jenž, ačkoliv mnohými rysy svojí osvícenské a rokokové povahy náleží období předcházejícímu, přece právem se pokládá za prvního průkopníka vlastenecké romantiky české. Byl to

Jan Nejedlý (1776—1834), rodák ze Žebráku, pražský advokát, od r. 1801 Pelclův nástupce na stoličce jazyka českého na universitě. Básnickou svou činností přimyká se učený a jemnoduchý vychovanec Seibtův a Meisznerův k snahám družiny Puchmajerovy, s níž jej spojovala i osoba staršího jeho bratra Vojtěcha: psal básně příležitostné, skladby idyllické, v nichž se hlásí moderně vroucí poměr k přírodě, skládal milostné hříčky anakreontické; uváděl k nám ducha antického básnictví a řečnictví; pěstoval hojně překlady ze západoevropských literatur. V těchto překladech spočívá vlastní básnický význam Jana Nejedlého, třeba že výběr jeho byl poněkud zastaralý a ač v řeči hovořil Jan Nejedlý úzkostlivému tradicionalismu, pro který jazyk i sloh Veleslavínský byly závazným zákonem; z překladů vynikají: překlad I. zpěvu Iliady (1802) v přízvukných hexametrech; několikery překlady Gessnerových Idyll («Smrt Abelova» 1800 a 1804; «Dafnys» a «První plavec» 1805 a 1829); barvitý převod Florianova románu «Numa Pompilius» (1808) a přebásnění proslulého lyrického katechismu plačtivé sentimentality XVIII. století Youngova «Kvílení aneb rozjímání nočního» (1820); veškeré tyto pečlivě propracované a nádherně vydané překlady Jana Nejedlého dokazují, že jejich původce výborně ovládal nejen řečtinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu, nýbrž i jazyk mateřský. Nejedlého praktické spisky osvícenské povahy, jakož i jeho německá mluvnice české řeči «Praktische böhmische Grammatik» (1804, 1809, 1821 a 1830), která zakládá se na mluvnici Pelclově pracích Dobrovského, pohřešují původnosti.

Vynikajícího postavení v literatuře a tím značného vlivu došel Jan Nejedlý teprve jako vydavatel čtvrtletního spisu «Hlasatele Českého», jehož vyšly 4 ročníky (1806, 1807, 1808 a 1818); v tomto polopopulár-

ním časopise, který sloužil tendencím osvícenským, dovedl Jan Nejedly shromáždit většinu starších spisovatelů i některé mladší zástupce romantiky vlastenecké na př. Jungmanna. »Hlasatel Český« přinášel rovnoměrně příspěvky původní i překlady z literatur starověkých i moderních; články poučné i ukázky básnické, prosu i verše. »Hlasatel Český« stal se však nad jiné památným uvědoměným svým nadšením pro jazyk český, v něm již Nejedlyho »Akademische Antrittsrede« (1801) viděla podstatu vlastenectví, svým sklonem ku vzájemnosti slovanské. Po té stránce jeví se Jan Nejedly pravým předchůdcem snah Jungmannových a jeho skupiny literární. Než Jungmanna a jeho školu dělily od Nejedlyho nepřeklenutelné rozpory v názorech na nejdůležitější otázky národní a literární, které se pak vybily v prudkých osobních půtkách, poutajících se k boji o analogický pravopis Dobrovského, Janem Nejedlym potíraný. Jan Nejedly byl zkostnatělý a neústupný konservativec, žijící jen z minulosti a v minulosti, jejímž vrcholem zdálo se mu literárně, jazykově i kulturně období Veleslavínovo; pro nové směry a tužby neměl smyslu a porozumění. Nová škola vlasteneckých romantiků, která v něm nacházela zapřisáhlého odpůrce, především Jungmann, Hanka a Čelakovský, vytvořila o něm vysoce nepřívznivý, ale částečně též nespravedlivý obraz, v němž ztrácí se vynikající vlastnosti tohoto epigona XVIII. věku, jemuž čistokrevní synové romantického století XIX. už nerozuměli. (O Janu Nejedlym jedná po stránce životopisné A. Rybička v Předních křisitelích; po stránce literární zvláště významně Jan Jakubec v Lit. čes. XIX. stol., díl I. vyd. 2., str. 541—584.)

Josef Jungmann a jeho škola literární.

Když r. 1815 přesídlil dvaadvacetiletý Josef Jungmann z Litoměřic jako professor na akademické gymnasium do Prahy, stal se středem veškerého života literárního a vědeckého a zastínil samého Josefa Dobrovského intenzitou svého vlivu; kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe téměř výlučně život vědecký, upoutal Jungmann i básníky; nejza bez zájmu politického, zabýval se se svou družinou i otázkami veřejnými; všude vyznačoval se jako šťastný inspirator a výborný duch organizační: vše, čeho se dotkl,

dýše názorem vlasteneckého romantismu, ačkoliv Jungmann sám v životě soukromém byl spíše stoupcem osvícenského racionalismu a deismu.

Josef Jungmann (1773—1847) narodil se 16. července 1773 v Hudlicích u Berouna; od r. 1788 studoval na piaristickém gymnasiu v Praze, r. 1792 vstoupil na filosofii, kdež podlehl novému vlivu krasoduchých osvícenců Seibta a Meisznera i vlasteneckých jesuitů Cornovy a Vydry; po třech letech odešel na fakultu právnickou, na níž vytrval do r. 1799. Toho roku jmenován byl učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde působil horlivě, pracuje mezi žáky i o probuzení národní. Jmenován byv profesorem akademického gymnasia, Jungmann r. 1815 odešel do Prahy. R. 1834 stal se praefektem akademického gymnasia; r. 1845 vstoupil do výslužby. Zemřel v Praze dne 14. listopadu 1847; jeho smrt považována všeobecně za neštěstí národní.

V mladších svých letech věnoval se Jungmann hlavně činnosti básnické a publicistické, stavě tu i onu do služby národního obrození a zvelebení jazykového; při tom vynikal spíše vysokou kulturou literární, jemným smyslem pro soudobé potřeby slovesné, dokonalostí formální než původností myšlenek, básnickým nadáním: tedy nikoliv s hlediska literární kritiky, nýbrž se stanoviska národně kulturního dlužno posuzovati tyto drobnější práce, jimž se dostalo souhrnu v »Sebraných spisech veršem i prósou« (1841 a 1843, a znovu 1869—1873).

První Jungmannův pokus básnický, galantní epigramm, přineslo Puchmajerovo »Sebrání« r. 1795, a i pozdější almanahy Puchmajerovy obsahují ukázky veršovaných drobnůstek Jungmannových. Již v těchto prvotinách objevují se rysy, pro veškeré Jungmannovo veršování příznačné: neobyčejná schopnost pracovati pod vlivem cizí poesie a podlehnouti mu až k nápodobení a zacházení složitými, u nás namnoze neznámými formami básnickými s lehkostí a bravurou (tehdy napsal Jungmann první české znělky »Těžké vybrání« a »Letaví mravenci«). Ať Jungmann básnil milostné hříčky anakreontické, ať klassickými ódami složitých rhytmů oslavoval významné veřejné události neb památné dny svých přátel, ať pokoušel se o romanci z českého starověku s vlasteneckou tendencí (»Oldřich a Božena«), či o historickou epickou báseň (»Zuzanna«), ať projevoval svoje nadšení slovanské, či své city dy-

nastické, vždy příkláněl se vědomě a těsně k živým vzorům. Napodoboval cizí metra, jak je podávají Horatius, Klopstock, lyrika indická, romantiky německými velebená; v příkrém odporu k prosodickým zásadám Dobrovského básnil časoměrně a hájil i theoreticky pomocí svých přátel, pochybené své hledisko, což zavdalo podnět k nejprudší literárně vědecké polemice našeho národního obrození; uváděl k nám nové útvary poetické.

To vše jej opravňovalo, ba přímo určovalo k tomu, aby se stal znamenitým a vlivuplným překladatelem. Na rozdíl od původního, takřka nahodilého básnění Jungmannova, řídila se jeho obsáhlá činnost překladatelská podle určitého důmyslného plánu. Nehově vlastním zálibám literárním, ohlížel se Jungmann po básnických dílech, jež by písemnictví českému mohla dáti nové podněty a otevřítí nové obzory; tak volil pro drobnější své překlady ukázky se starší poesie anglické (Goldsmith, Gray, Pope), z modernějšího již písemnictví německého, zejména klassického (Bürger, Klopstock, Goethe, Schiller, Herder), ale i z básnictví ruského (»Poslání Karamzina K.«). Vrcholem překladatelského umění Jungmannova jsou skvělé převody tří rozsáhlých a slavných děl světové poesie; r. 1805 vydal Chateaubriandovu »Atalu aneb Lásku dvou divochů na poušti« ve vzletné prose, namnoze až rhytmické; r. 1811 vyšel překlad Miltonova »Ztraceného ráje« (Jungmann na něm pracoval v letech 1800—1804) v přízvukných trochejích. r. 1841 přinesly »Drobné spisy« přebásnění Goethova »Heřmana a Doroty« v časoměrných hexametrech. Volba těchto tří zcela odlišných děl prokazovala vzácnou vnímavost, jemný vkus a kosmopolitický rozhled překladatelův, jenž dovedl proniknouti k umělecké podstatě exotického a exaltovaného románu francouzského romantika, jako k jádru přísné biblické epeje puritánského Angličana i k vyrovnanému klidu klassické idylly Goetheovy; nejen překlady samy, nýbrž i úvody k dílům těm podávají o tom svědectví. Avšak tato tři překladová veledíla nepůsobila na naše písemnictví po stránce obsahové a literární, nýbrž měla obrovský vliv formální. Jungmann vytvořil v nich totiž novou básnickou mluvu českou, pro kterou obnovoval zapomenuté výrazy archaistické, vybíral výrazy vhodné z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, tvořil sám nová slova česká. Ačkoliv jeho odpůrci z tábora Ne-

jedlého odsuzovali toto smělé novotaření, ač Dobrovský odmítal tento jazykový neologismus, dal básnický vývoj Jungmannovi za pravdu: většina slov jím uvedených se v básnické mluvě české ujala, a tak překlady »Ataly« a »Ztraceného ráje« právem se pokládají za první velké činy obnovené poesie české.

Publicistická činnost Jungmannova vztahovala se takřka výhradně k propagaci vlastenecké z těchto statí, jež vycházely v »Hlasateli Českém«, v Hromádkových »Prvotínách pěkných umění«, ve »Kroku« a v »Časopise českého musea«, vynikají zejména »Dvoji rozmlouvání. O jazyku českém« (1806), v nichž obsažen jest takměř celý národně-buditelský program Jungmannův a jeho školy: proti osvícenskému světoobčanství i proti úzkoprsmému vlastenectví teritoriálnímu hlásá se tu romanticky pojatá národnost jako zvláštní projev humanity, a její podstata shledává se v jazyku; vědomě a důrazně vystupuje tu pro lidovost nadšený Jungmann proti aristokratismu i proti josefinské germanisaci: hlásá literární i kulturní nutnost národního obrození; ukazuje i k důvodům politickým; opírá se i o vědomí slovanské. Tyto své vývody Jungmann později rozšířil, doplnil, zdůraznil důvody z aktuální politiky a zejména po stránce vzájemnosti slovanské vyhrotil v panslavismus, jež jazykově blouzní o jakési řeči všeslovanské, kdežto politicky kolísá mezi reálnějším austroslavismem a mlhavějším rusofilstvím. Jazykový program Jungmannův obsahoval také promyšlený plán soustavné činnosti vědecké: v pravém protikladu k Dobrovskému, jež odkazoval český jazyk jen v obor lidového písemnictví a naukové popularisace, usiloval Jungmann o vědu znárodnělou v nejšířším rozsahu, psanou česky — o uskutečnění toho pracoval jako vědecký organisátor i jako samostatný, pilný pracovník naukový v oborech filologických.

Ve třech velikých dílech, jež v tomto duchu vydal, setkával se Jungmann opětovně s pracovními obory, s materiálem, s methodami a názory Dobrovského, a to větším dílem nesouhlasně, ba polemicky. Neměl přísného, neústupného smyslu pro pravdu vědeckou, jíž Dobrovský vynikal: nevládl britkým, jasným kriticismem Dobrovského, ani jeho objektivním věcným klidem při podávání a výkladu látky; vynikal nad něj však romantickým pochopením dějin a vývoje vůbec, vybraným porozuměním poesíi a umění, nadšením

národnostním a živostí i vřelostí výkladu. Tak jeho díla mají větší hodnotu národní a buditelskou než vědeckou a působila mocněji na básníky a vlastence než na odborné učence; ale k jeho »Slovníku« národ vzhlíží posud se stejnou úctou, vděčností a pýchou jako k podobnému dílu Grimmovu, jež vzniklo z příbuzných tendencí národně romantických.

Nejstarší z děl těch jest »Slovesnost, aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu« (1820, úplně přepracovaná 1845 a 1846), kterou Jungmann dle příbuzných německých knih, Eberhardovy a Pölitzovy, jal se skládati r. 1817, kdy vláda — pohříchu jen na krátko — dovolila vyučovati češtině na českých gymnasiích. Vedle výkladů theoretických, z cizích předloh přejatých, kde Jungmann snažil se českým, směle tvořeným názvoslovím přetlumočiti abstrakce německé stilistiky a poetiky, obsahuje »Slovesnost« v druhé, značně rozsáhlejší části hojnost příkladů, které volil většinou z novočeského básnictví i z poesie jinოსlovanské.

Současně, již od r. 1805, shledával Jungmann materiál k jinému dílu z oboru řeči a slovesnosti, chystaje dějiny literární českým jazykem, ježto naše písemnictví mohlo se vykázáti pouze obdobným spísem německy psaným, jímž byla Dobrovského »Geschichte«. Podnět k zpracování a přepracování dosavadních materiálů, ano hotový plán k celému novému dílu, dal Jungmannovi Polák Linde, vyzýváje jej k spolupracovníctví na Grečově díle o literaturách slovanských. Svoji bibliografickou a historickou látku Jungmann nově seřadil a spořádal, a r. 1825 vyšla »Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyku« (r. 1849 vydal V. V. Tomek vydání přepracované a rozšířené až k roku 1846). Dílo Jungmannovo není pragmatickým dějepísem české literatury, jako jím nebyla též »Geschichte« Dobrovského, jíž Jungmann hojně užil; je to »vlastně jen bibliografický seznam všech známých spisů českých postupem časovým seřazených a biografický seznam spisovatelů pořádkem abecedním«; podrobné a praktické rejstříky usnadňují hledání v díle, které křížením postupu časového a rozdělení věcného nabývá jakési nepřehlednosti. Historický ráz mají pouze dějepisně-politické a kulturní skizy a jazykové přehledy, které předcházejí každému období. V nich dal

Jungmann průchod celé své vlastenecké romantice: chvála jazyka a národnosti, protináboženský liberalismus, fantastické líčení a vymyšlení dalekého pravěku, záliba v pověstech a v básnických výtvorech na pověstech se zakládajících, osten proti světoobčanskému racionalismu, ba i zastřená polemika proti Dobrovskému, našly místo v těchto výmluvných a nadšených skizzách, v nichž meze historické pravdy a věcného poznání namnoze jest překročena. Dobrovský knihu ostře odsoudil, což vedlo k úplné roztržce mezi zástupci dvou pokolení a dvou světových názorů; Palacký dílo posoudil vlídně, ale zdržlivě, ale plné čtvrt století nemohlo se české písemnictví vykáhati ničím, co by se rovnalo této zvláštní směsi vědecké píle a vlasteneckého romantismu, suché bibliografie a nekritického nadšení. Některá pozdější díla snažila se po stránce bibliografické Jungmannovu »Historii literatury« doplniti, časově prodloužiti a místy i věcně opravit. Jsou to zejména: J. V. Michlův »Ouplný literaturní letopis« (1839), pak I. J. Hanušovy spisy »Quellenkunde und Bibliographie der böhmisch-slovenischen Literaturgeschichte« (1868) a »Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české« (2 sv., 1869 a 1871); také A. V. Šemberovy »Dějiny řeči a literatury české« (1858, 1861, 1869 a 1878) nejsou než zkrácením, doplněním Jungmannovy »Historie« se skrovným pokusem o charakteristiku spisovatelů a děl. —

Životní dílo Jungmannovo vrcholí však v jeho Slovníku. Počátky slovníkářské práce Jungmannovy sahají hluboko do období litoměřického. Od r. 1800 sbíral Jungmann doplňky k slovníku Tomsovu, které chtěl postoupiti F. F. Procházkovi; po Procházkově smrti převzal sám jeho plán slovníkářský, byl však hotov poskytnouti svou látku Palkovičovi, který souběžně pracoval o díle podobném. Než Palkovičův ztrnulý jazykový konservatismus, jakož i jeho svéhlavá neochota složití vydání díla na větší společnost, ukázaly Jungmannovi nemožnost pracovati s Palkovičem; ale ani plán dělití se o práci s Puchmajerem se neuskutečnil, když Puchmajer nechtěl ustoupiti od seřazení etymologického, kdežto Jungmann od prvních počátků měl na mysli pořad abecední, a když Puchmajer neschvaloval přílišný Jungmannův zřetel k ostatním jazykům slovanským. Tak rozhodl se od roku 1815 Jungmann pracovati sám, podporován účinně přáteli, zejména A. Markem. Slovníky Tomsův, Do-

brovského, Veleslavinův a Rosův byly mu východiskem; slovníkářské sbírky a výpisy ze starších knih, které opatroval i Dobrovský od svých četných přátel v celé oblasti české řeči, a které druhové pro Jungmanna pořizovali, právě jako hojně zasílané příspěvky dialektické z nejrůznějších končin Čech, Moravy a Slovenska rozhojňovaly neobyčejně Jungmannův materiál, jež Jungmann, dle vzoru velkého soudobého slovníkáře polského Lindeho, rovnal abecedně a vykládal překladem německým. Odcházíje do Prahy, nesl s sebou Jungmann látku zpracovanou až k heslu *dlouhočekanlivý*. Ale v Praze, ač rozšiřoval se kruh spolupracovníků, a ač Jungmann pracoval soustavně a promyšleně, práce vázla, zejména pak sestavování »Slovesnosti« a »Historie literatury« ji přerušily na dobro; od r. 1829 však všechna Jungmannova práce náležela »Slovníku«, tak že o vánocích r. 1833 mohl autor pokládati dílo za zhruba ukončené. »Matices Česká« převzala náklad díla, a v říjnu 1834 vyšel I. svazek »Slovníku českoněmeckého« o 852 dvouslupcových stranách kvartového formátu a drobného tisku, díl ten zaujal písmena A—J; další díly následovaly dosti rychle: II. 1836, III. 1837, IV. 1838, V. 1839.

Jungmannův »Slovník českoněmecký« jest uskutečněním vysokého programu, který veškeré české práci slovníkářské vztyčil r. 1779 Dobrovský: není dílem normalisujícím, nýbrž vědecky popisujícím a případně vykládajícím češtinu ve všech fásích jejího vývoje, se stálým vědomím, že jest to jazyk živý a se soustavným zřetelem k ostatním jazykům slovanským. Opíraje se o podrobnou znalost veškeré předběžné práce slovníkářské i o důkladné poznání starých památek, máje po ruce hojně dialektologické snůšky svých přátel, vytvořil Jungmann dílo tak rozsáhlé a hojné, jaké u jiných národů vytvářely celé akademie. Grammatická průprava u Dobrovského, velká sčtetlost v domácí literatuře, jemný smysl jazykový, bystré pochopení fraseologické proměňují dílo to v monumentální knihu vědeckou, jež důstojně se staví ke svým cizojazyčným vzorům, především k polskému slovníku Lindeho. Jako celá generace mladších buditelů snažila se, pokud dovedla, účastnití díla, které bez průprav a snůšek, učiněných v době osvícenské, sotva by bylo provedeno v těch rozměrech, tak celý obrozený národ hrdě vzhlížel ke »Slovníku českoněmeckému«, v němž právem spatřován byl společný důkaz zdatnosti české vědy i životní síly národní. Nejkrásnější výraz vlastenecké-

mu nadšení nad památným tím dílem dal Fr. L. Čelakovský a to dvakráté, jednak vzletnou ódou z r. 1839, jednak duchaplnou básní v II. oddíle »Růže stolisté« (»Všecky naše potoky a řeky« atd.).

Jungmann zamýšlel, vyhovuje tak dávnému přání Dobrovského a Puchmajerovu a řídě se příkladem Rosovým i ruské akademie, doplniti slovník abecedně seřazený ukazatelem etymologickým; v práci tu se již r. 1837 uvázal Fr. L. Čelakovský ale obsáhlé přípravy a materialie k tomu zůstaly v rukopise. Za to vydal Fr. L. Čelakovský »Dodavky k slovníku Josefa Jungmanna« (1851). Za nové samostatné přepracování Slovníku Jungmannova dlužno pokládati též Frant. Š. Kotta »Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický« (VII dílů, 1878—1893), který však pouze rozmnožením slovního materiálu značí jakýsi pokrok proti dílu Jungmannovu; teprve J. Gebauerův »Slovník staročeský« buduje na základech úplně samostatných, jak si žádalo nové poznání památek staročeských a velké pokroky mluvnictví českého; pro novější fase jazyka českého nedostává se nám posud díla, jež by v duchu novověkého jazykozpytu a slovníkářství nahradilo monumentální výtvar Jungmannův.

Osobnost Jungmannovu nelze vystihnouti jedinou formulí: epitheton »tichého genia«, jež mu po celé půlstoletí bylo dáváno, ukázalo se novějším šetřením vědeckým jako nepřipadné. Rozhodně stojí Jungmann jako vědecký pracovník, jako literární organisator, jako všestranný spolutvůrce novodobé české literatury, jako buditel národní, výše než Jungmann člověk. Stísněné a nejisté ovzduší reakční doby, těžký přerod století osvícenského k věku romantickému, spor staré generace Dobrovského s novým pokolením vlasteneckých romantiků, osobní konflikt se zavilým představitelem starší slovesné kultury, Janem Nejedlým, to vše vypěstilo v složitě duši Jungmannově nedůvěřivé opatrnickví, úlisné volení vedlejších cest a příkré stranictví, rysy to, jež ostře se odrážejí od skvělých vlastnosti jeho povahy: nadšené obětavosti, neúporné pracovitosti, nezištné lásky k národu, k jazyku, k literatuře, rozhodné svobodomyšlnosti a horoucího nadšení pro velikost Slovanstva. Stinné rysy charakteru Jungmannova zjevily se především v některých polemických srážkách, zejména v boji o pravopis, o prosodii, o pravost podvržených rukopisů, při jejichž vzniku Jung-

mann pravděpodobně byl účasten; trvalým pomníkem světlých stránek jeho ducha jsou však jeho díla.

Osobní názory Jungmannovy, které kolísaly mezi Voltairovským osvícenstvím a citovou romantikou a které nannoze jsou značně radikální, nejlépe vysvítají z jeho »Z á p i s k ů«, vedených od roku 1854 (poprvé rozebrány Ferd. Schulzem v »Osvětě« 1871, téhož roku vyšly v Čas. Čes. Musea a ve zvláštním otisku; nové vydání pořídil Zdeněk Tobolka 1907 v Svět. knihovně); neméně důležitým pramenem jsou Jungmannovy d o p i s y kruhu přátelského, hlavně J. Kollárovi a Ant. Markovi, jež otištěny v Čas. Čes. Musea 1880—1884, 1886 a 1888—1892. (Důkladný životopis Jungmannův, jenž dlouho byl pokládán za vzor vědecké biografie, napsal Václav Zelený: Život Josefa Jungmanna. V Praze 1875; dnes nejdůkladnější studie Jakubcova v Čes. lit. XIX. stol., díl I., vyd. 2., str. 624—712; proti pojetí Jakubcova a Královu obrací se polemicky vyhocená monografie E. Chalupného, Josef Jungmann 1909; o Jungmannově pojetí klassičnosti a o jeho poměru k Lukianovi pojednal Arne Novák v List. filol. 1910; tamže r. 1911 rozebral K. Híkl Jungmannovu »Slovesnost« v jejich různých fasích i v poměru k předlohám.)

2. *Básnická škola Jungmannova.* Osobní přátelé Jungmannovi, shodující se s ním v zásadách i literárních snahách, bývají nazýváni jeho školou; jsou to především Antonín Marek, Fr. Vetešník, Matěj Milota Zdiraď Polák. K nim druží se Jungmannovi vědeční spolupracovníci v oborech naukových, Jan Svatopluk Presl, Jan E. Purkyně, a s nimi souvisící Vojtěch Sedláček. Poněkud opodál stojí Václav Hanka se svými pomocníky, Václavem Aloisem Svobodou a Josefem Lindou; tato takměř samostatná skupina pak vede k podvrhům rukopisným.

Antonín Marek (1785—1877) narodil se v Turnově dne 5. září 1785; na filosofických studiích v Praze stal se stoupencem snah osvícenských; v semináři v Litoměřicích, kde uzavřel životní přátelství s Jungmannem, probudil se k nadšení vlasteneckému i slovanskému; na to jako kněz v severovýchodních Čechách, jmenovitě v Libuni na Jičínsku, kde strávil většinu svého života (1823—1876), patřil k nejhrořivějším buditelům národním a slovanským. Zemřel, uzřev vyvrcholení obrození národního, na odpočinku na Smíchově dne 15. února 1877. Ant. Marek byl nejdůvěrnějším přítelem a pomocníkem Jungmannovým, a také

jeho činnost literární, mohutnější hodnotou než rozměrem, oživena jest básnickými, vědeckými a slovan-skými tendencemi Jungmannovými. Jako básník nebyl Ant. Marek z povolaných: jeho formálně dokonalým, ale příliš těžkopádným ódám, elegiím a heroidám schází vlastní posvěcení poetické; za to památny jsou básně ty, především hojná »Poslání« připsaná Jungmannovi, svým přesvědčením osvícenským, svou propracovanou ideou slovan-skou se zřetelným sklonem k ruskému východu, svým citovým rozhorlením nad politickou mdlobou národa i Slovanstva; po těchto stránkách možno v nich hledati průpravu ke Kollárově »Slávy dceři«. Jemný vkus poetický, neobyčejnou schopnost formální, vzácný smysl pro hodnoty jazykové ukazují četné Markovy překlady, hlavně heroid Ovidiových a pak ballad i romancí Schillerových; také jako první překladatel Shakespeara z originálu (»O-mylové« 1823), jako tlumočnick povídek Van der Veldových, ukázal se mistrem řeči. V oboru naukovém patřil Marek k nejpilnějším spolupracovníkům Slovníku Jungmannova, sám pak kromě cenných statí v »Kroku« zpracoval podle německých předloh »Logiku čili Umění« (1820), kterou později rozšířil o základní filosofii a metafysiku (1844). Ve vědecké prose své byl Marek stoupencem smělé neologie, Jungmannem zaváděné. (Viz: J. Jakubec: A. Marek 1896). Markův krajan, spolužák a přítel František Vetešník (1784—1850), děkan sobotecký, činností básnickou a překladatelskou, nadšením slovan-ským i zálibou v novotách jazykových, jest jeho literární obdobou.

Matěj Milota Zdirad Polák (1788—1856) narodil se v Zásmukách dne 14. února 1788; původně chtěl se věnovati učitelství, ale vstoupiv za válek napoleonských r. 1808 jako dobrovolník do rakouského vojska, rozhodl se pro povolání vojenské. Jako rakouský důstojník bojoval proti Napoleonovi na půdě rakouské, německé, francouzské a italské; dosáhl vojenských důstojenství; byl dlouholetým professorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, kde v hodnosti generálmajora, odcizen skoro svému národu, dne 31. března 1856 zemřel. K básnické činnosti jazykem českým byl Polák probuzen dobřanským knězem a básnicím didaktikem Jos. Liboslavem Zieglerem (1772—1846), když za dočasného klidu válečného dlel na českém severovýchodě; hlavní básnické dílo Polákovy, vzniklé pod vlivem Zieglerovým i v jeho

Stručné děj. lit. čes. Novák-Novák. 10

osobní blízkosti, »Vznešenost přirozenosti«, vyšlo roku 1813 v »Hromádkových Prvotínách, pěkných umění« později 1819 přepracováno a revidováno jazykově, básnicky i prosodicky Jungmannem, vydáno jako »Vznešenost Přírody«. Polák svou rozměrnou skladbu nazývá sám lyrickou básní v šesti zpěvích (V provodem. I. Nebesa. II. Hory. III. Povětří. IV. Jitro. V. Zně. Bouře. VI. Večer. Noc.) Kromě předzpěvu, kde časomíra nese stopy Jungmannovy revise, složena jest báseň přízvukným veršem rýmovaným. Po způsobě anglické a německé popisně filosofické poesie XVIII. věku líčí Polák přírodu zpola básnicky, zpola učenecky, dávaje přednost deistickým úvahám o zákonitosti vesmíru před bezprostředním pozorováním básnickým. Vznešený cíl, jež si Polák jako opožděný již napodobitel velkých cizích vzorů vztyčil, přesahoval skrovné básnické nadání básníka zápasícího s jazykem i s formou. Pro vysoké chtění a odvážný pathos některých míst velebena byla »Vznešenost Přírody« jako hlavní básnické dílo kruhu Jungmannova. Ostatní veršové skladby Polákovy vzaly buď za své při požáru, buď záležely v rukopisné pozůstalosti, jen píseň »Sil jsem proso na souvrati« znárodněla. Značnou literární i kulturní hodnotu má Polákova »Cesta do Italie« (1820—22), deník to jeho cesty italské; svěží tento cestopis vyznačuje se zvláště živými a citovými popisy jižní přírody vlašské. (Viz: F. Čenský: M. Zd. Polák, Osvěta IV 1874; Jar. Vlček: Několik kapitol z dějin naší poesie 1898; F. J. Rypáček: Literární pozůstalost M. Zd. Poláka, Osvěta XXXVII. 1907. Souborné vydání Polákových spisů uspořádal K. Sabina 1862 a nejnověji J. Bradáč 1907 v Světové knihovně; kdežto K. Sabina vydal jen básnická díla, zahrnul Bradáč do své pečlivé 4 sv. edice také Polákův italský cestopis.

3. *Vědecká škola Jungmannova* shromažďovala se kolem časopisu »Kroku« (1821—1840), první české revue vědecké (o vzniku »Kroka« a snahách příbuzných viz níže;) náleželi k ní vedle Antonína Marka, Jungmannova bratra Antonína, jmenovitě:

Jan Svatopluk Presl (1791—1849) narodil se v Praze dne 4. září 1791, vystudovav lékařství, stal se universitním asistentem v Praze, pak profesorem přírodopisu na stavovské akademii v Olomouci, konečně r. 1820 profesorem téže vědy na lékařské fakultě v Praze. Zemřel dne 6. dubna 1849. Presl byl vynikající profesor universitní, horlivý organisator vědeckého

udia, prosluly odborník botanický, jehož popisné dílo »Flora Cechica — Květena česká« (1819) vydané s bratrem Karlem, proslavilo mladistvého ještě auktora. Veden však tendencí Jungmannovou o znárodnění vědy české, touže nové badání naukové flumočiti mateřštinou, snaže se vytvořiti v duchu Jungmannově vědecké názvosloví české, vzdal se Jan Svatopluk Presl záhy odborné práce vědecké jazykem německým a latinským a usiloval o polyhistorické a encyklopaedické zpracování nauk přírodních česky, aniž při tom zanedbával pokrok vědecký a nová hlediska. Tak vznikla jeho vědecky významná a národně památná díla »Rostlinář« (1821—1835, III díly in fol. nedokončeno, částečně za pomoci hr. Bedřicha Berchtolda z Uherčic), »Všeobecný rostlinopis« (1846 ve II sv. a »Počátkové rostlinosloví« (1848), obě tyto práce jsou zkráceným, ač vědecky málo šťastným zpracováním »Rostlináře«, »Lučba« (1828 a 1835 ve II dílech dle pramenů cizích), »Ssavectvo« (1834), překlad Cuvierovy »Rozpravy o převrtech kůry zemní« (1834), »Nerostopis« (1837) a »Technologie« (1836—1837 ve III dílech), kterýmžto spisem, jakož i »Časopisem technologickým« (1837—1839) pracoval Presl ku vzdělání řemeslnictva. K mnohým z těchto děl, mezi nimiž především »Rostlinář« a »Ssavectvo« vynikají vzácnou cenou vědeckou, kreslil Presl sám pěkné obrazy. Při některých vědeckých pracích a odborných spisech byl mu nápomocen mladší bratr Karel Bořivoj Presl (1794—1852), professor přírodopisu na filosofické fakultě v Praze a kustos Českého Musca. Na rozdíl od bratra věnoval se Karel Bořivoj Presl výlučně botanice a uveřejňoval svá cenná pojednání floristická (na př. Reliquiae Haenkeanae 1825—1835 a Symbolae botanicae 1830—1839) latinsky neb německy. Jen svou důležitou botanickou cestu do Itálie a Sicílie popsal česky, cestopis zůstal však v rukopise. (O Janu Svatopluku Preslovi pojednal A. J. Bernard v Osvětě XXI. 1891 a Lad. Čelakovský v Almanahu České Akademie II. 1892.)

Jan Ev. Purkyně (1787—1869) narodil se 17. prosince 1787 v Libochovicích; vystudovav gymnasium v Mikulově, vstoupil do řádu piaristického, ale záhy vystoupil, oddal se studiu filosofie a medicíny a vyděláváje si chléb vychovatelstvím, brzy věnoval se cele fyziologii. Dissertace upozornila naň vynikající odborníky, mezi nimi též Goethea a A. v. Humboldta, a Purkyně nastoupil mlád dráhu učeneckou: r. 1822

stal se assistentem fyziologie a anatomie v Praze, r. 1828 profesorem fyziologie ve Vratislavi, kdež přes nepřítelství universitních úřadů i vědeckých kolegů ve svém reformním ústavě fyziologickém methodou pokusnou docházel skvělých výsledků. R. 1849 povolán byl za profesora fyziologie na universitu pražskou, kdež jako přední evropská auktorita svého oboru i jako profesor rozhodně českého smýšlení působil slavně plných dvacet let. Zemřel, obtížen věkem a veřejnými i vědeckými hodnostmi, dne 28. července 1869. — Ač nadšený a obětavý stoupenec našeho národního obrození, náleží Purkyně českému písemnictví jen částí své činnosti. Drobné své studie fyziologické — velkého díla Purkyně nevydal — psal německy a přispěl jimi v cizině nemálo ku slávě jména českého; jest v nich geniálním zakladatelem fyziologie pokusné, oživené duchem velkolepého vitalismu a podepřené o vzácně spolehlivá badání anatomická a mikroskopická. Zvláště slavná jsou Purkyňova pozorování optická, studie o nepřímém vidění, o závratí, o pokožce lidské, o lidském nervstvu, jmenovitě pak jeho badání o vzniku vajec živočišných vrcholící v nálezu t. zv. zárodkového měchýřku (odtud nápis na Purkyňově náhrobku »Omne vivum ex ovo«). — Kromě toho však přimknul se Purkyně snahám Jungmannovým o znárodnění vědy české. Účastnil se založení časopisu »Krok«, do něhož přispíval, po jeho zániku založil s Janem Krejčím obdobný časopis »Živu« (1853—1864), kamž napsal řadu hlubokomyslných statí; ještě v kmetských létech účastnil se počátků »Časopisu českých lékařů«. Jsa znalcem poesie světové a především ctitelem básnictví klassického (Goethe byl jeho osobním přítelem), hojně se zabýval překladatelstvím; r. 1841 přeložil lyriku Schillerovu, také pracoval o překladu Tassova »Osvobozeného Jerusaléma«. Rovněž zasloužil se o české písemnictví hojnými referáty o nových významných spisích českých v časopisech cizích. Purkyně byl duch hluboce filosoficky založený, jenž v duchu romantického věku hloubal o záhadách bytí a poznání směrem filosofie přírodní (v. i níže). Názory své uložil v duchaplném spisku německém »Útržky ze zápisníku zemřelého přírodopisce« (čes. překl. Ot. Johna s poučným úvodem E. Rádlovým v Svět. knih. 1910). [Viz: VI. Tomsa, O vlivu vědeckých prací Purkyňových na rozvoj vědy biologické v Čas. čes. lékařů XXVI. 1887; R. Heidenhain: J. E. Purkyně, přel. K. Chodounský 1889; J. F. Nowakowski: Życie i prace naukowe J. Purky-

něgo. Waršava 1862; studie Rádlovy v České mysli II. a násl.; pro poznání povahy viz Marie šl. Purkyňové Vzpomínky na J. E. Purkyni v Pestré knih. 1910.]

Vojtěch Sedláček (1785—1836), premonstrát tepelský a professor matematiky i řečtiny na gymnasiu i filosofii v Plzni, proslul vedle svého buditelského působení v Plzni a vedle své učitelsky vlastenecké činnosti, která českému písemnictví získala J. J. Marka, K. Šnaidra, J. P. Koubka, J. J. Kalinu, snahami vědeckými obdobnými tendencím Preslovým. Doklady toho jsou »Základové měřictví« (1822), »Základové přírodnictví aneb fysiky« (1825); nečetné vlastenecké básně Sedláčkovy jsou příbuzny učené poesii Jungmannově. (Viz Rybičkovy Přední křísitele.)

Hankova družina a podvrhy rukopisné.

Václav Hanka (1791—1861) narodil se dne 10. června 1791 v Hořiněvsi; studoval v Králové Hradci, v Praze a ve Vídni. V Praze stal se žákem Dobrovského a přijal od něho životní programm filologický a slavistický; působení ideí Dobrovského seslono bylo ve Vídni vlivem Kopitarovým. Po návratu do Prahy přilnul k Jungmannovi a v literárních polemikách hájil jeho novotářské zásady proti odpůrcům. Vlivem Dobrovského stal se kustodem sbírek musejních, roku 1823 bibliothekářem. Udrzuje rozsáhlé styky se spisovateli a učenci slovanskými, hlavně ruskými, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze, zaujímal Hanka, ozářený zvláště slávou »objevitele« obou domněle staročeských rukopisů, význačné místo společenské až do své smrti 12. ledna 1861. Hanka byl člověk nespolehlivý, nepravdivý, ziskuchtivý a ješitný, nakloněný k stálým intrikám a často i k jednání udavačskému: lospěl svého věhlasu a své moci nikoliv původním nadáním neb vědeckou pílí; vynikal však nespornou schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce. Jako básník uvedl Hanka do české lyriky poetický směr t. zv. ohlasů a to písní národních i jinoslovanských, při čemž dovedl velmi obratně ukrývatí svou nepůvodnost, jeho úhrnná sbírka »Písní« (1819) jest spolu závěrem jeho básnické činnosti. Jako básnický, ne vždy spolehlivý překladatel, vydal »Prostonárodní srbskou Muzu do Čech převezenou« (1817), Gessnerovy »Idylly« (1817) a »Slovo

o pluku Igorově« (1821). Jako vydavatel staročeských a staroslovanských památek slovesných Hanka nechvalně proslul svou povrchností, nedbalostí a textovou nesprávností, doklady toho jsou edice »Starobylých skládaní« 5 svazků různých textů staročeských 1817—1824), »Tkadlečka« (1824), Husovy »Dcerky« (1825), »Starých pověstí o Stojmírovi« (1827), »Sbírky nejdávnejších slovníků staročeských« (1833), Kornela ze Všehrd »Knih devaterých« (1841), Lupáčovy »Historie o Karlu IV« (1848), Dalimilovy »Kroniky české« (1851) z děl slovanských »vangelia Remešského (1846) a Ostromírova (1853). Jako grammatik Hanka těžil hojně z vědomostí nabytých u Dobrovského; nepřidává nic z vlastního zdroje duševního, zahaluje jasné a přesné názory mistrový namnoze do mlhy novodobého romantismu, publikoval Hanka dosti hojně v oboru mluvnictví českého, staroslovanského a ruského; »Mluvnici českou« vydal třikrát (1822, 1831, 1849), staroslovenskou dvakrát (1846, 1859), ruskou dvakrát (1849, 1857), polskou dvakrát (1839, 1850). Hlavní básnická, grammatická a vydavatelská činnost Hankova soustředila se kolem rukopisných padělků, o nichž viz níže (Většího životopisu a ocenění Hankova knižně nestává; nejpodrobněji s tendencí obžalobnou probral činnost a povahu Hankovu Josef Hanuš v »České literatuře XIX. století« I. díl 2. vyd. str. 713—785, obsáhlou Hankovu korespondenci s Dobrovským, Kollárem a Kynským viz v Čas. Čes. Musea 1870, 1881 a 1893, se zahraničními slavisty ve vyd. Jagičově v Petrohradě 1897, V. A. Francevové ve Varšavě 1905, tento snaží se Hanku do jisté míry ospravedlniti.)

Josef Linda (1798—1834), rodák novomitrovický, po studiích filosof. a právnických v Plzni a v Praze, pokusil se získati professorské místo, leč marně; ani v universitní knihovně, kam se na čas uchýlil, se neudržel; oddal se zcela literatuře — novinářství, podléhl přepracování, nouzi a souchotinám. V mládí, kdy přimknul se důvěrně k Hankovi a k Svobodovi, pod vlivem Jungmannových překladů, romantiky Chateaubriandovy a mystifikující bardské poesie Ossianovy složil historicko-mythický román »Záře nad pohanstvem« (1818), nejúplnější to parallelu k epickým básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského; nak romantickou historickou hru »Jaroslav ze Šternberga v boji proti Tatarům« (1823), látkou i prameny náležející do téhož okruhu. Později věnoval se Lindě

cele redakci »Pražských Novin« s přílohou »Rozličnosti«, kdež ukázal se velmi nadaným a všestranným žurnalistou. (O Lindovi viz: článek Josefa Jirečka v Osvětě VIII. 1878 a Josefa Hanuše práce v Listech filolog. XXVII. 1900 a i v České lit. XIX. stol. I., 2. vyd., 785—810.)

Václav Alois Svoboda, dle rodiště Navarova zval se Navarovský (1791—1841), po skončených studiích filosofických působil zprvu jako vychovatel, pak jako gymnasiijní profesor v Písku a v Jindřichově Hradci, od r. 1821 na malostranském gymnasiu v Praze. Kdežto v mládí byl V. A. Svoboda nadšeným vlastencem, prudkým radikálem, okázalým Slovanem, změnil postupem úřední dráhy své přesvědčení, stav se velebitelem klerikalismu, reakce, mocných tohoto světa, ba přímo se odnárodnil. V době přátelství s Hankou napsal česky několik velmi zdařilých od. básní epických, dílem dějinného, dílem legendárního podkladu: později zabýval se hojně překladatelstvím, vynikaje neobyčejnou obratností formální, o čemž svědčí »Výbor básní Friedricha Schillera« (1847). Svůj živý zájem o divadlo projevil kromě překladů librett veršovanou komedií »Karel Skreta« (1841). Četné, hlavně pozdější jeho básně jsou psány německy. (Životopis Svobodův viz u Rybičky.)

Všeobecná charakteristika padělků rukopisných. Hanka, Linda a V. A. Svoboda, v souhlase s Jungmannem a jeho důvěrnou družinou, byli nadšenými stoupci romantiky, sdílejíce se s ní jmenovitě o zálibu v starobylé poesii národní, o oslavu dávných, předhistorických údobí minulosti, o původní epiku, dochovanou ve formě rhapsodických písní, o nadšenou lásku k starodávnosti české, která ještě v názorech, v mravích a v jazyce zachovávala všeslovanskou jednotu životní. Než, staročeské písemnictví, zvláště pokud bylo tehdy známo, nevykazovalo památek, které by těmto zálibám vyhovovaly obdobně jako díla básnictví staroněmeckého neb starořeckého. I umínili si řešiti romantikové, povzbuzeni příkladem proslulých falsifikátorů a pabásníků anglických v XVIII. věku, původce Ossianova, Macphersona a Chattertona, vytvořiti taková díla a vydávali, složivše je nikoliv bez dovednosti jako archaistickou napodobeninu, za díla starožitná. Romantikové ti nebyli jen nadanými poety a zručnými pabásniteli, nýbrž i vzdělanými slovan-skými filology, historiky, starožitnisky a čerpajícíce ze

značného rozkvětu staročeského a staroslovanského mluvnictví na rozhraní věku XVIII. a XIX., stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročeštinu. Některé z památek měly hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj poetický a národní: to byly Rukopis Královédvorský a Zelenohorský; jiné pak dílem rozsahu menšího, dílem obsahu naukového, měly účel filologicko-historický, snažíce se posunouti vývoj jazyka i vzdělanosti české do daleké minulosti.

Drobnější podvržené památky. R. 1816 objevila se t. zv. »Píseň Vyšehradská«, malá národní píseň milostná přisuzovaná XIII. stol.; počíná apostrofou Vyšehradu, odkudž její jméno. Původci byli Hanka s Lindou. R. 1818 přeložil Hanka z němčiny do domnělé staročeštiny volně »Milostnou píseň krále Václava« a vydával tento rukopis za staročeský originál. O deset let později »objevil« Hanka velmi starožitný meziřádkový překlad Evangelia svatojanského, klada jej do XI. věku, ale hned Dobrovský zjistil v evangeliu tom podvrh. Soudobě rozmnožil skutečně staré české glossy k středověkému slovníku zvanému »Mater Verborum« o řadu gloss padělaných, jimiž starověku českému přisuzují se nejen různí bohové po způsobu bohů antických, nýbrž i celá škola umělecká při klášteře sázavském, při čemž užil hojnou měrou výrazů staroslovanských a staroruských. Poslední Hankův falsifikát t. zv. Libušino proroctví z r. 1849 nedovedlo však vzbuditi nižádné důvěry ani u stoupců a čitelů Hankových. Některými badateli na př. A. V. Šemberou byl též staročeský »Mastičkář« pokládán za falsifikát, ale novější zkoumání hájí pravost této památky.

Popis a obsah rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Dne 16. září 1817 »nalezl« Hanka v sklípku v Králové Dvoře 12 celých pergamentových lístků malého formátu a 2 nesouvislé proužky; dle nadpisů byl to zbytek rozsáhlého rukopisného kodexu a sice 25.—28. kapitola jeho III. knihy; rukopis vydával se písmem za památku XIII. věku a obsahoval I. básně epické (8), II. básně milostně lyrické (6). Jsou to, dle pořadí rukopisného a dle běžného pojmenování, tyto skladby:

Skladby

Oldřich a Boleslav (neúplné) liči v 61 desitisiabičném verši vyhnání Poláků z Prahy od sta-

tečných Čechů za vedení Oldřichova a Jaromírova r. 1004.

2. Beneš Hermanův čili O pobití Sasíkův opěvuje v 19 čtyřveršových strofách historicky málo doložený boj Beneše Heřmanova a lidu selského pod »Hrubú skálu« se Sasy, již za nepřítomnosti knížete vtrhli do Čech (snad 1203).

3. Jaroslav aneb O velikých bojích křesťan s Tatary předvádí ve 289 desítlabičných verších konečné vítězství Moravanů pod Jaroslavem nad Tatary a předesílá obšírné líčení tatar. bojů s křesťany na slovanském východě i zevrubnou epickou motivaci tatarského vpádu do Evropy. Hlavní děj klade se pod Hostýn u Olomouce a jest myšlen k roku 1241.

4. Čestmír aneb O vicestvie nad Vlaslavem, dílem ve strofách, dílem v epickém rozměru 10slabičném, celkem 245 veršů; z ne zcela jasného podání lze sestavit vypravování o hrdinských činech Neklanova vojevůdce Čestmíra nad odbojným knížetem luckým Vlaslavem; děj odkazuje k pohanskému dávnověku.

5. Ludiše a Lubor čili O slavném sědání v 136 osmislabičných, bezbarvých verších popisuje rytířské klání na hradě knížete zálabského; vítěz v turnaji Lubor ověnčen jest rukou dcery knížece Ludiše.

6. Záboj, úhrnem 260 veršů, částečně volných, částečně desítlabičných, místy i stroficky článkovaných, velebí dosti temně vítězství Samovo epickým dějem, v němž Záboj a Slavoj vedou vítězné voje proti cizáku Luďkovi; příběh historicky nejasný padal by do nejstaršího pravěku českého.

7. Zbyhoň, lyrickoepická píseň o 53 verších 12slabičných, důsledně provedeným příměrem jinocha a holuba, velebí milence, jenž vytrhl svou dívku ze zajetí násilníka Zbyhoně.

8. Jelen, opět skladba lyrickoepická, v 35 verších; také zde paralelismem mezi osudem jinochovým a jelenovým živě vylíčen smutný skon statečného a milovného hrdiny rukou zákeřného vraha.

II. *Skladby lyrické* jsou vesměs námětů milostných; převládá v nich elegický tón, který žádá, abychom si představovali, že písně ty byly zpívány dívkou. Jsou to:

1. Kytice o 16 verších stroficky členěných.
2. Jahody o 42 verších obdobného seskupení.
3. Růže o 16 verších.
4. Ze žhulice o 12 verších, rozdělených v sloky.
5. Opouštěná o 14 verších, opět stroficky členěných.
6. Skřivánek o 16 verších.

Tento, namnoze zlomkovitý padělek nezcela jednotné faktury, obsahující dvě zcela odlišné skupiny skladeb hrdinskoepických a erotickolyrických, nazývá se dle svého »naleziště«¹ již od prvního vydání Hankova z r. 1818 *Rukopisem Královédvorským* (R K). —

Hned následujícího roku vytasil se Hanka s jinou »staročeskou«² památkou, domněle původu ještě starobylejšího, jest to t. zv. *Rukopis Zelenohorský* (R Z), pojmenovaný od r. 1829 tak, ježto Hanka prohlašoval, že rukopisný zlomek tento, purkrabímu hr. Kolovratovi anonymně zaslaný, nalezen byl na Zelené Hoře. Skládá se ze dvou částí, obou neúplných, *Sněmy* a *Libušin soud*, obě psány jsou 10slabičným veršem. Vedle epického děje, jehož středem jest spor rozvaděných bratří Chrudoše a Štáhlava o dědictví otcovské a rozhodnutí jeho před soudnou stolicí Libušinou, jest hlavním obsahem »Libušina soudu«³ podrobné a živé líčení právních zvyků staročeské doby pohanské, kterou písmem líčením skladatel představoval si asi v IX. věku.

Vznik, původcové a prameny R K R Z. Oba Rukopisy jsou společným dílem básnické i přátelské družiny Hankovy, prvních to básnických romantiků v našem obnoveném písemnictví: není však rozhodnuto, zda Jungmann s Ant. Markem nebyli též důvěrně zasvěceni do celého podniku padělatelského a na něm účastní. Dnešní stav badání o Rukopisech došel asi k těmto výsledkům. Od Hanky pochází patrně písmo R K, pak staročestina obou památek, z nichž i ony části, kterých sám nesložil, převlékal v roucho staročes. a převáděl do formy veršové; při tom hleděl, zejména R Z docílití staročestiny co možná starobylé a užíval hojně výrazů z ruštiny i ze staroslovenštiny. Básnicky se účastnil Hanka skladby Rukopisů lyrickými básněmi, které se přimykají vesměs jednak k Hankovým původním písním, jednak k jeho podrobnému studiu ruské národní poesie lidové. Naproti tomu ukazuje Lindova »Záře nad pohanstvem«⁴ i menší práce jeho.

že jejich autor byl původcem epických skladeb R K Z; i pokládá se dnes za dokázáno, že skladby »Záboj«, »Čestmír«, »Jaroslav«, »Oldřich« a »Libušin soud« byly složeny novočesky, rhytmovanou prosou, ale s básnickým vzletem od Josefa Lindy, a že jejich staročeskou úpravu po stránce jazykové i palaeografické obstaral Hanka. O V. A. Svobodovi lze toliko říci, že měl podíl na pracích redakčních a že byl zasvěcen do tajemství podvrhů rukopisných; ale pokud se činně účastnil skládání i úpravy epických částí R K, nelze prozatím zjistiti.

Hlavním zdrojem epických básní R K Z, pokud opěvovaly události domněle aneb skutečně historické, byla kronika Hájkova, kterou proti odmítavé kritice dějezpytu osvícenského čeští romantikové povznesli do popředí našich starých děl literárních některé reminiscence vzaty jsou ze známých do té doby staročeských památek, na př. z »Millionu«, z »Alexandreidy«, z »Kroniky Trojanské«, ze »Štilfrida«; hojně se naskytá vliv ruské a srbské poesie národní, »Slova o pluku Igorově«, ale i památek epiky cizí, na př. Homera a Tassa; zejména však četba obou Jungmannových slavných překladů »Ztraceného ráje« i »Ataly« zanechala v Rukopisech znatelné stopy. Jazyk básnický, jímž R K Z jsou psány, hlásí se zřetelně jako básnická řeč školy romantické a jest inspirován namnoze díkoi Chateaubriandovou a Ossianovou. Méně složitá jest otázka po pramenech lyrických částí R K, složených Hankou: jsou to vesměs »ohlasy« národních písní ruských, jak je měl Hanka před sebou ve dvou sbírkách z let 1774 a 1810. Vytčením těchto pramenů a vlivů zařazeny jsou R K Z organicky do básnické romantiky novočeské.

Vydání a překlady R K a R Z. První vydání R K (potud bez R Z, jenž vydán byl poprvé Rakowieckým v »Ruské Pravdě« 1820 a bratřími Jungmanny v »Kroku« 1822, vyšel společně s R K až r. 1829) uspořádal sám Hanka 1818, připojiv kromě vlastních výkladů též A. V. Svobodův překlad do němčiny; r. 1829 vyšlo vydání II. společnou péčí Hankovou a Svobodovou; od Svobody v něm pochází úvod, úprava textu, poznámky a překlad; další Hankova vydání sledovala v letech 1835, 1836, (literami cyrillskými), 1843, 1847, 1851, 1852, (polyglottické vydání), 1853, 1861. Jiný text podal 1845 »Výbor z literatury české« v I. díle. Z dalších vydavatelů zasluhují zvláštní zmínky A. J. Vrfátko (1862,

otisk fotografický), A. Kořinek (1864, pro potřeby školní), Fr. Zákrejs (1886—1888, s obrazy Alšovými) a Fr. X. Prusík (1886 s obrazy Manesovými a 1898).

Brzy pronikly R K Z v překladech i do cizích literatur. Zmíněný překlad V. A. Svobodův do němčiny (1818 a 1829) upoutal samého Goethea, jenž dle jeho textu přebásnil případně »Kytici«; záhy následovaly i jiné překlady německé hrab. M. J. Thuna (1845), M. Hartmanna (1847), S. Kappera (1859); k nim druží se Legerův překlad do francouzštiny (1866); Bowringův (1832) a A. H. Wratislavův (1849 a 1852) do angličtiny; Fel. Francesconiho (1851) do italštiny; Riedlův do maďarštiny. Skoro všechny jazyky slovanské mohou se vykázati několikerým překladem R K Z, některé kromě toho i zvláštními vydáními těchto pochybných památek. Tak Rusům je vydali Šiškov (1820), Sokolov (1846) a Někrasov (1872) a přeložili Šiškov (1820) a M. Berg (1846), Polákům R Z vydal Rakowiecki (1820) a R K Z přeložili Brodziński (1836) a Siemiński (1836); maloruský překlad pochází od Šaškiewiče, lužický od Smoleře, slovinský od Levstika, srbskochorovatský od St. Vraze, Zlatojeviče a Berliče, bulharský od Zinžifova. Kromě toho i v jiných literaturách přeloženy jsou jednotlivé zpěvy R K Z.

Význam a vliv R K Z. »Objevením« a uveřejněním domněle staročeských památek básnických splnila se dvojí touha naší ranní romantiky vlastenecké. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích staročeské řeči, historie a vzdělanosti, jednak doloženo vysoké umění básnické našich předků v šeré dávnověkosti; kromě toho odpovídaly R K Z po všech stránkách všeobecným představám romantické vědy i poesie. Dokud byly památky ty pokládány za skutečně starožitné, byly velebeny ve všech těchto směrech, a bylo z nich hojně čerpáno. Věda jazyková (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), dějepisná (Šafařík, Palacký), právní (H. Jireček, V. Brandl), mythologická, stavěla na jejich vratkých předpokladech svoje badání, a to nejen u nás, nýbrž i na slovanském východě (Sreznevskij, Kotljarevskij, K. Aksakov). Básnictví osvojilo si jejich dikci, jejich obrazy, jejich mythologii, jejich techniku poetickou, ač lze říci, že přímý jejich vliv zůstal omezen spíše na epigony než na tvůrčí duchy básnické. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nejpřednějších duchů novo-

českých (Zeyer, Manes, Aleš, Smetana) není srozumitelná bez znalosti těchto památek. Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů R K Z, jimž lze přičítati dlouhé a mohutné udržení romantických zálib v staročeském pravěku, v pohanské mythologii, v předhistorické epice atp. Jakožto falsifikáty, jichž nepravost poznala cizina dříve než Čechy, uškodily R K Z značně vážnosti české vědy, ale mnohostranná diskuse o jejich pravosti, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Čechách, uspíšila vědecký rozvoj a zejména rozkvět nauk filologických.

Boj o Rukopisy. Bojem o Rukopisy nazýváme veliký naukový spor o pravosti Hankou »objevených« památek, jmenovitě R K Z, jenž vedl k naprostému zjištění jejich novodobého, podvodného původu. Spor ten trval v několika učeneckých pokoleních déle než 80 let a rozvrhuje se na období čtyři:

I. Období od »objevení« R K Z do r. 1847. V této době R K byl všeobecně pokládán za památku pravou; diskuse vedena o R Z a Ev. sv. Jana. Dobrovský od počátku pokládal R Z za padělek, mínění své vyložil 1824 v Hormayrově Archivu dvakráte; Svobodova obrana R Z proti němu namířená, v ničem nedovedla zviklati jeho vědecky zdůvodněných pochybností, také nepravost Ev. Jan. odhalil a dokázal hned r. 1828. Avšak po smrti Dobrovského padělatelé měli volné ruce; r. 1829 Svoboda, brzy na to a znovu 1834 Palacký, 1832 Jungmann důrazně a obšírně hájili R Z, vyvracejíce důvody Dobrovského. Na rmo 1837 varoval učený slavista Kopitar, zdůrazňuje námítky svého zesnulého přítele. R. 1840 vyšla velká vědecká publikace na obranu všech Hankovských památek »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, auctory jejími byli oba přední vůdcové naukového života v Čechách, Palacký a Šafařík. R. 1845 všeobecně uznány jejich důvody, a Hanka i se svými falsifikáty požíval neobmezené úcty.

II. Období 1847—1874. První nárazy nové skepse, která se vracela ke stanovisku Dobrovského, vyšly z ciziny: germanisté M. Haupt (1847) a J. Feifalik (1857) otráslí věrou v pravost Písně krále Václava a Písně Vyšehradské; feuilleton v Kuhově »Tagesbote aus Böhmen« (1858) charakterisoval Hanku jako padělatele; učený M. Büdinger (1859) zvedl závažné pochybnosti o pravosti R K. O obrany a výklady R K Z pokusili se v té době V. V. Tomek, V. B. Nebeský, J. A. Helfert

a Fr. Palacky, nepodařilo se však jím sniti podezření s Rukopisů. Ale tu učinil nový, daleko prudčejší útok na pravost R K opět Feifalik »Über die Königihofers Handschrift« (1860) na základě hojných a velmi přených důvodů literárně historických, jichž obrana R K od bratří Josefa a Hermenegilda Jirečků (1862) nedovedla vyvrátiti, a vůči nimž i obranné snahy Vrtátkovy v jeho fotografickém vydání (1862) byly v jádře bezmocny.

III. Období 1875—1886. Gebauerovým (1875) důkazem, že R K nemůže býti starší než staročeský »Million«, Jagičovým výkladem (1876) o povaze epiky u národů slovanských zviklány byly četné důvody obrancův. R. 1877 A. Baum a A. Patera dokázali, že Hanka jest auktozem většiny českých gloss v Mater Verborum, čímž jeho povaha postavena do nového světla; pod tímto dojmem A. V. Šembera (1877) vyloučil R Z ze svých »Dějiny řeči a literatury českoslovanské«; pak zvláštním spisem »Libušin soud« (1879) snesl jazykově i literárně historické důvody pro podvrženost R Z, který marně proti nim hájil V. Brandl (1879). K námitkám Feifalikovým namířeným nejen proti R Z, ale i proti R K vrátil se na podkladě hojných filologických důvodů Antonín Vašek (1879) spisem »Filologický důkaz, že R K a R Z, též zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky«. Vašek, stejně jako současně A. V. Šembera (1880 a 1882) snažil se již zjišťovati původ a vznik R K Z, ač ne vždy cestou správnou.

IV Období 1886 až na naše doby. Statí »Potřeba dalších zkoušek R K Z« v Athenaeu 1886 postavil se Jan Gebauer, dotud obhájce a všestranný vykladač R K, v čelo jeho odpůrců a snesl přesvědčující námitky filologické o staročeštině R K Z; statí tou i dalšími studiiemi v oboru R K Z obrátil J. Gebauer proti sobě i svým spojencům celý národ, žurnalistiku i učence, časopisy i obecnost. Filologické námitky Gebauerovy rozmnožili z ohledu sociologického T. G. Masaryk, lit. historického J. Vančura a Jaroslav Vlček, historického J. Goll, palaeografického J. Truhlář; časopis »Athenaeum« a později »Listy filologické« byly hlavními tribunami odpůrců R K Z. Objev podvrženosti Ev. Jan. v Museu domácí komissí znovu dal nahlédnouti do pádělatelské dílny Hankovy; a ani chemická a mikroskopická zkouška R K, ani četné hlasy nadšených obhájců, mezi nimiž byli zvláště J. Kalousek, V. V. Tomek, J. Jireček, M. Hattala, Fr. X. Prusík, A. Vrtátko,

Ad. Patera, Fr. Zákrejs a Jul Gregr, nemohly zviklati vědecky založených a přesně vedených námitek odpůrců. R. 1888 shrnuli Gebauer i Masaryk všechny své důvody protirukopisné, jakož i hlavní výsledky protirukopisného badání svých spolupracovníků ve vídeňském Jagičově »Archiv für slavische Philologie«, tato přesná a zevrubná revise celého sporu orientovala dobře cizinu, kdežto obecnstvu českému vydal Gebauer »Poučení o padělaných rukopisech Královédvorském a Zelenohorském« (1888). Vědecky spor byl rozhodnut, ač nescházelo ani obránců R K Z, k nimž nově se přihlásili J. B. Mašek, Fr. Bačkovský a konečně r. 1896 dosavadní odpůrce jich, Gebauerův žák V. Flajshans, jehož článek »Boj o Rukopisy« však Gebauerem byl ve všech hlavních bodech vyvrácen. Záhy přibýlo několik výborných literárně historických příspěvků pro podvrženost R K Z: 1899 našel J. Máchal předlohy lyrických básní R K ruských sbírkách písní; téhož roku L. Dolanský rozluštil v R K kryptogram »Hanka fecit«; r. 1900 a 1901 Josef Hanuš rozborem básnické činnosti Lindovy ukázal přesvědčivě, že Linda byl skladatelem epických básní R K Z. (Dějiny boje rukopisného zpracoval opětovně Jos. Hanuš: poprvé v »Památníku na oslavu panovnického jubilea« I., pak v Ottově Slovníku naučném díl XV., str. 44—55; konečně v »Literatuře české XIX. století« I. 2. vyd. 829—876; tuto stať doplňuje úvaha »Padesátileté diskusse o Rukopisy« v »Listech filologických« XXXIII (1906). Tento článek končí významnými slovy: »Otázka Rukopisová přestala býti otázkou, jest vědecky zodpověděna plně a definitivně nejen dvacetiletou diskussí, ale také celým vývojem naší filologie a historie posledních dvaceti let«.)

Vědecké i literární organizace v době vlastenecké romantiky.

Vědecké organizace období osvícenského nesly se dvojím směrem: jednak ovládal je zájem vlastivědný, vyvěrající z teritorialního vlastenectví, jednak vyznačovala je stavovská výlučnost učenců a šlechty. V době vlastenecké romantiky, která zprvu pokračovala v organizacích dle starého způsobu, však zvolna klesl si cestu směr nový: vlastenectví teritorialní vždy více ustupovalo národnímu nadšení jazykovému; proti aristokratické a vědecké exkluzivnosti hlásila se

uvědomělá lidovost tendencí popularisační, konečně pak zájem literární nabýval vrchu nad činností odborně naukovou.

Celý tento postupný převrat života vědeckého a slovesného představují jasně oba hlavní ústavy vědecké na půdě české, »Museum král. Českého« a »Matice Česká«.

»*Museum království Českého*«. První podnět k založení vlastivědného musea zemského, jaká tou dobou byla v různých zemích říše rakouské zřizována, dal roku 1817 hrabě Klebelsberg; jeho návrh podporovali zvláště účinně nejvyšší purkrabí Fr. Ant. hrabě Kolovrat-Libštejnský a Kašpar hrabě ze Šternberka. R. 1820 museum bylo úředně potvrzeno i ustavilo se veřejně jako »Společnost vlasteneckého musea v Čechách«; již tehdy mladistvý ústav honosil se cennými sbírkami přírodnin, vzácnou bibliotékou s hojnými prvotisky; roku 1822, kdy do správy musejní vstoupili oba vznešení bratřenci Šternberkové, František hrabě Šternberk-Manderscheid (1763—1830) a Kašpar hrabě Šternberk (1761—1838), dána museu pevná organizace v rámci stavovsko-zemském. Sbírký po výtce přírodovědecké, umístěny v paláci někdy Šternberském na Hradčanech; ale zájem historický ustupoval stále do pozadí, národní snahy české o povznesení řeči a písemnictví byly šlechtickou správou musejní opomíjeny, a proto vlastenecká družina musea se nedůvěřivě vzdalovala. Teprve založením musejního časopisu sblížil se zemský ústav s národním hnutím obrodním, což bylo dílem Palackého; středem panslavistických snah a filologicko-národního ruchu učinil knihovnu musejní, bohatě vzkvétající, od roku 1820 Hanka, jenž však současně užíval veřejného ústavu národního pro svou činnost falsifikatorskou. R. 1839 a 1840 pokusil se Palacký návrhem na zbudování velkolepé budovy na nábřeží na počest císaře Františka I. zjednatí museu důstojné a dostatečně veliké místnosti; ale jeho plán se neuskutečnil; za to nedostatkům místnosti odpomohli zemští stavové r. 1845 zakoupivše pro museum Nostický palác na Příkopech, v němž zůstaly sbírký musejní do r. 1891, kdy přestěhovaly se do nového vlastního paláce na Václavském náměstí. Jako jednatel musejní společnosti, jež zvolna stávala se z původní německé korporace sdružením dvojjazyčným, dopomohl Palacký směru historickému k rovnováze s přírodovědeckým snažením v zemském museu. V tom-

to duchu zřízen zemský archiv, podniknout diplomatů, založeny a uspořádány sbírky archaeologické i umělecko-historické, o něž od r. 1843 zvláště se staral »Archaeologický sbor musejní«. (Srv. V. Nebeský, Dějiny musea král. Českého. V Praze 1868.)

Maticě Česká. Počátky vědecko-literárního spolku »Maticě České« vyrostly z opětovných snah české intelligence o českou původní encyklopaedii. Poprvé ozvaly se tyto snahy u Fr. F. Procházky, r. 1816, 1818 a 1820 dali jim určitější formu Jungmann, Presl a Purkyně, aniž jich uskutečnili. Teprve r. 1829 chopil se jich s novou energií a se soustavnou promyšleností Palacký. Obdržev úřední povolení, shromáždil kolem sebe řadu spolupracovníků hlavně z okruhu Jungmannova a sestavil redakci; r. 1830 postavil novou společnost pod záštitu »Společnost musejní«, u níž se takto utvořil zvláštní »Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české« dne 11. ledna 1830. Vedle snah encyklopaedických, jež však na více než 40 let odloženy, převzal tento »Sbor« veškeré úkoly, jaké chtěly různé »Společnosti české« od doby Pelclovy prováděti; hlavně však šlo o vydávání dobrých, po výtce naukových knih českých. K tomu konci zřídil tento »Sbor« roku 1831 zvláštní fond k vydávání knih, jež nazval »Maticí Českou«. Tato r. 1832 převzala náklad »Musejníka«, založila 4 souběžné knihovny »Staročeská biblioteka«, »Novočeská biblioteka«, »Biblioteka klasikův« a »Malá encyklopaedie nauk«. Tu vydána klassická díla novočeské literatury, Jungmannův »Slovník«, Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti« a j. V době politické reakce bylo »Maticí České« bojovati s neobyčejnými obtížemi. (Srv. K. Tieftrunk, Dějiny Maticě České. V Praze 1881.) »Maticí České« do jisté míry obdobno bylo »Dědictví Svatojanské«, r. 1829 založené farářem J. E. Hanikýřem (1756—1833); obmezilo se však záhy na výhradné vydávání spisů náboženských.

Organisace vědecké a literární na Moravě. Staré vědecké organisace na Moravě zůstávaly dlouho nedotčeny novým hnutím obrozenským. Zemské museum Františkovo, založené r. 1817, živořilo právě tak jako »C. k. zemská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy«; oba tyto ústavy byly ovládány poněmčenou šlechtou; na akademii v Olomouci, jejíž význam stále se ztenčoval, zřízena teprve r. 1831 stolice jazyka českého a obsazena Antonínem Bočkem; kromě toho vadily separatistické snahy některých Mo-

ravanů stále společnému postupu s národním obrozením českým. Teprve v čtyřicátých letech organizují kolem sebe ruch na Moravě A. V. Šembera jako redaktor, M. F. Klácel jako profesor filosofie a spisovatel a Fr. Sušil jako profesor theologie.

Časopisectvo v době vlastenecké romantiky. Samostatná žurnalistika česká teprve počíná r. 1848; do té doby vše, co novinářsky o politice českým jazykem bylo psáno, má ráz nesmělého nepůvodního pokusu. Představitelem českého novinářství předbřeznového byly Schönfeldem založené »C. k. privilegované Pražské Noviny«, od r. 1824 zvané prostě »Pražské Noviny«. Jejich redaktor v letech 1818—1822, Josef Linda, přivedl list do značné výše; zvláště pečlivě však redigoval belletristickou přílohu »Rozličnosti«, v nichž shromáždil četné vynikající spisovatele. »Rozličnosti« staly se takřka náhradou zaniklých »Prvotiny pěkných umění«, jež 1813—1817 přílohou k »C. k. Vídeňským novinám« vydával vídeňský profesor J. N. Hromádka (1783—1850). Hromádkovy »Prvotiny«, Nejedlého »Hlasatel« (viz výše) a Lindovy »Rozličnosti« byly orgány mladistvé romantiky novočeské. Na rozhraní časopiseckých snah osvícenských a romantických stojí periodické listy, které vydávali vlastenečtí kněží Matěj Josef Sychra (1776—1830) a Josef Liboslav Ziegler (1782—1846); kdežto Sychrův »Povídatel« (1815—1817) a »Kratochvílník« (1819—1820) se obrací spíše k mládeži, shromažďoval Zieglerův čtvrtletník »Dobroslav« (1820—1822) i četné přední spisovatele školy Jungmannovy. Podobného rázu byl i »Čechoslav« (1820—1825), založený synem V. M. Krameria, nestálým, ale velmi obratným novinářem Václavem Rodomilem Krameriem (1792—1861) a vedený dále plytkým a plodným spisovatelem Františkem B. Tomsou (1793—1857), jenž hlavně uvedl k nám povídky křiklavě sensační i belletrii pro mládež.

Když r. 1832 Josef Linda vážně onemocněl, odevzdal redakci »Pražských Novin« i »Rozličnosti« F. B. Tomsovi, který však vedl časopisy krátce. R. 1834 vyhledal nakladatel Haase pro oba své podniky za redaktora F. L. Čelakovského; ten věnoval se horlivě jak redakci politických »Pražských Novin«, pro něž pilně a časově opatřoval žurnalistickou látku, tak přílohy, již přezval na »Českou Včelu«. »Česká Včela« byla za redakce Čelakovského nejprřednějším českým listem belletristi-

ckým; velký rozhled redaktorův po poesii světové, hlavně slovanské, umělecký jeho vkus, dokonalost formální dodávaly jí rázu zvláště vybraného. Když roku 1835 na zakročení ruské vlády Čelakovský zbaven byl redakce obou časopisů, stal se jejich redaktorem J. N. Štěpánek, za něhož jmenovitě »Včela« hluboko poklesla. Po smrti Štěpánkovi 1844 redigovali časopisy Fr. Klučák a K. Štorch. V revolučních bouřích »Pražské noviny« staly se orgánem vládním, a »Včela« zanikla.

Jako podnik »Včele« konkurenční vystupoval časopis »Květy České«, později prostě »Květy« zvaný. Vznikl z časopisu »Jindy a Nyní«, jež vedle jiných periodických publikací (v. výše) vydával Jan Hýbl; r. 1834 převzal redakci J. K. Tyl a proměnil jejich jméno; za Tylovy redakce (1834—1837 a 1841—1845) stal se časopis střediskem mladších belletristů-romantiků a pro svůj lehký způsob, pro rozmanitost a zajímavost obsahu, pro sloh proudu hojně byly čítány, ač »Včele« se nevyrovnaly. R. 1837—1840 vedl redakci jejich sám nakladatel Pospíšil, po Tylovi stal se redaktorem Jakub Malý; za jeho vedení list upadal, až r. 1848 změnil se v časopis politický. — Vedle »Květů« a »Včely« stály mezi belletristicko-populárními časopisy v popředí ještě »Čechoslava« (1830—1831), jež za redakce Langerovy, Tomíčkovy a Frantovy byl orgánem mladší generace spisovatelské, slavjanofilsky a svobodomyšlně založené; Tylův, později K. Štorchův »Vlastimil« (1840—1842) přihlížející také k naukovému vzdělání lidu; K. V. Zapův »Poutník« (1846—1847) nesený národopisným a historickým směrem; Tylův »Pražský Posel« (1846—1848), jež v prvním svém období před r. 1848 budil uvědomění lidu osvícenským způsobem, pokračuje tak v snahách starších podniků Hýblových a Tomsových; všeobecně poučný cíl sledoval též Šafaříkův »Světový« (1834—1835).

Vědecký život v Čechách představovaly dva vynikající časopisy »Krok« a »Časopis českého muzea«.

»Krok«, »veřejný spis všenaučný pro vzdělance národa českoslovanského«, vycházel v letech 1821—1840, celkem v XIII částkách za redakce Jana Svatopluka Presla a byl mluvčím vědecké školy Jungmannovy, která v něm soustavně a mnohostranně pracovala k uskutečnění svého životního cíle, totiž znárodnění vědy duchem a jazykem českým. V něm našly svůj výraz encyklopaedické snahy přátel Jungmannových, hlavně jeho bratra Antonína, J. Sv. Presla a J. E. Purkyně.

Převahou účastníci byli přírodopisci povoláním, a proto list měl ráz přírodovědný. Jungmannův bezprostřední vliv ukazoval se slovanským nadšením, jazykovým novotářstvím, novou vědeckou terminologií.

»*Casops českého museum*«. První plán k vydávání vědeckého časopisu, který by propagoval snahy zemského musea veřejností opomíjeného, vznikl za slavného rozhovoru mladistvého Fr. Palackého s hraběcími bratřenci Šternberkovskými, kdy mladý nadšenec učinil své památné prohlášení národ.-vlastenecké. Palacký vypracoval organizační plán pro dva časopisy, jeden český, druhý německý hr. Kašpar ze Šternberka opatřil od výboru musejního hmotný základ a od gubernia i vlády povolení k vydávání časopisů; dne 15. května 1826 byl Palacký formálně jmenován redaktorem obou listů. R. 1827 objevil se německý měsíčník »*Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen*« a český kvartálník »*Casopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách*«. Ale německý časopis neměl v cizině odběratelů, domácích předplatitelů ubývalo, takže r. 1830 vycházel časopis pod změněným názvem čtyřikrát ročně a r. 1832 zanikl vůbec. Za to český list, jenž od V. ročníku vychází pod titulem »*Casopis českého museum*«, za spoluúčasti starších a nových spisovatelů a za výborné redakce Palackého dařil se výtečně a slučuje národnostně-jazykový moment s cíli naukovými krásně uskutečňoval slova redaktorova »hleděli jsme staré Čechy uvésti do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch«. Roku 1837 zřekl se Palacký redakce a v řízení časopisu, vycházejícího dodnes, se po něm vystřídali P. J. Šafařík (1838—1842), J. E. Vocel (1842—1850), V. Nebeský (1850—1861), A. J. Vrfátko (1851—1864), J. Krejčí, J. Lepař a V. Šafařík (1864), J. Lepař sám (1865—1870), J. Emiler (1871—1890), A. Truhlář (1891—1900), Fr. Kvapil a Č. Zíbrt (1901—5) a Č. Zíbrt sám (1905—dodnes). — [Srv. V. Schulz, Ukazatel k 50 ročníkům »*Casopisu českého museum*« v Praze 1876.] V době obrozenské, kdy kněžstvo horlivě účastnilo se veškeré práce naukové a literární, měl i jeho orgán význam všenárodní; byl to »*Casopis katolického duchovenstva*« r. 1828 K. Vinařickým založený z podnětu Čelakovského. Čelakovský činně se účastnil též při redakci prvních ročníků; později však program časopisu theologicky se užil.

Nakladatelé v této době vydávali knihy české nahodile a nesoustavně: uvědomělým a vlastenecky čin-

ným nakladatelem byl jen královéhradecký knihtiskař a knihkupec Jan Hostivít Pospíšil (1785—1868) jenž ve spojení s literární družinou Zieglerovou počátkem dvacátých let učinil Hradec Králové jakýms literárním střediskem. R. 1826 koupil tiskárnu v Praze a počal vydávati »Květy«, při tom však i nadále v Hradci Králové rozvíjel činnost nakladatelskou, vydal Komenského Orbis pictus, dramata Klicperova atd. R. 1842 odevzdal svou pražskou tiskárnu i s tamním nakladatelstvím synu svému Jaroslavovi (1812—1880) jenž jako nakladatel získal si podobných zásluh jako jeho otec. Korrespondenci českých spisovatelů-buditelů se svým otcem Janem Hostivítem vydal Jaroslav Pospíšil pod názvem »Z dob vlasteneckých«. V Praze 1885. (Viz čl. Josefa Peška, Královéhrad. vlasten. družina v »Naší době« 1909 a 1910.)

Slovanská myšlenka v poesii českého obrození

V starší generaci buditelské ozývalo se slovanské vědomí velmi často, třebaže potud neurčitě a kolísavě. Mezi učenci osvícenskými byli to především F. Durych zakladatel slavistiky a J. Dobrovský, otec slovanského jazykozpytu, kdož své vědecké snahy v oboru filologie a historie podřizovali myšlence slovanské; k nim družil se A. J. Puchmajer, odchovanec polského písemnictví a politický přítel Ruska, jenž i jako pracovník mluvnický i jako básník projevoval rád svoje smýšlení slovanské. Jungmann s celým svým kruhem spřízněných básníků a učenců sloužil vědomě jazykové i literární vzájemnosti slovanské. Antonín Marek pak učinil jednotu Slovanstva hlavním principem svého básnického tvoření; Václav Hanka jako spisovatel i jako organisator vyhranil slovanství jednostranně v ruskou propagandu. Tyto pokusy a náběhy vyvrcholují v činnosti a v básnickém díle Kollárově.

Jan Kollár (1793—1852) narodil se v městečku Mošovicích v Turčanské stolici na Slovensku dne 29. července 1793 z evangelické rodiny rychtářské. V letech 1806—1809 studoval na nižší střední škole v Kremnici na to tvrdým otcem povolán do domova, kdež r. 1806 a 1810 byl školním pomocníkem, r. 1810—1812 získal na lyceu v Báňské Bystřici hlavně vzdělání humanistické a vycvik formální, v letech 1812—1815 v Prešpurce vědomosti theologicko-filosofické; na to stal se soukromým vychovatelem v Báňské Bystřici. Koncem zá-

ří 1817 odešel na theologická universitní studia do Jeny; tento pobyt jenský, který se protáhl do března 1819, byl nejdůležitější událostí Kollárova života. Osvícenská theologie bohoslovců jenských, idealistická filosofie kantovce Friesa i »naturfilosofa« Okena, romantický dějepis německého národovce Ludena, hlavně pak romanticko-vlastenecký ruch studentstva jenského, které v duchu t. zv. válek za osvobození opíjelo se myšlenkou politické svobody a všenněmecké jednoty — to vše vytvářelo Kollárův názor světový. Neméně působily na jeho mysl romanticky vzrušenou četné pouti po stopách dávné minulosti slovanské v okolí jenském; četba starověkých i moderních básníků tříbila jeho vkus, a z jara 1818 seznámil se mladý blouznílek skoro náhodou s dcerou pastorovou Wilhelminou Schmidtovou, jež skoro bezděky, nemilujíc vlastně Kollára, stala se jeho platonickou milenkou a velkou vzněcovatelkou jeho poesie. S těmito mocnými dojmy opustil Kollár Jenu a přes Prahu, kdež zvláště s Jungmannem se důvěrně stýkal, i přes Prešpurk odebral se do Báňské Bystřice a tu v říjnu 1819 posvěcen na kněze. Na to povolán za výpomocného kněze evangelické obce v Budapešti, kdež působil, často pronásledován Němci i Maďary, jako kněz i národní buditel do r. 1849, posléze jako kazatel samostatný. R. 1835 odvedl po 16leté rozluce Wilhelminu Schmidtovou, svou Mínu, jako choť do Pešti; r. 1841 a 1844 vykonal vědecké cesty do Italie. R. 1849 byl jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě, kdež však utonul v mlhavých vědeckých hypotesách a neměl vlivu ani u posluchačstva. Zemřel ve Vídni dne 24. ledna 1852, tělo jeho slavně přeneseno do Prahy teprve r. 1904.

Kollárova činnost básnická soustředí se kolem jediného výtvoru »Slávy dcery«, jehož postupný vzrůst představuje celý básnický vývoj Kollárův. R. 1821 vyšly Kollárovy »Básně«, které vedle bystrých epigrammatických »Nápisů« a elegií obsahovaly hlavně řadu znělek obsahu milostného, jež formálně i myšlenkově ve stopách Petrarcových opěvovaly nezemskou, blouznivou lásku básníkovu k Míň; již tu se ozývaly tóny nadšení vlasteneckého a slovanského. Sloučení erotiky s myšlenkou slovanskou podal Kollár po třech letech v »Slávy dceři«; milenka splynula s vybájenou dceří bohyně Slávy, zosobňující veškeré Slovanstvo a vedoucí je k dějinnému vítězství: k vlivu Petrarcovu a k reminiscencím ze starověkých básníků

přibyly dojmy z četby Byronova »Childe Harolda«, jimž Kollár děkuje za ideu putování po různých krajích slovanských; minulost Slovanstva pojata byla elegicky, budoucnost pak vysoce nadějně ve smyslu Herderovy humanity. Báseň skládala se ze tří zpěvů I. Zála, II. Labe, III. Dunaj po 50 znělkách; jim předslán byl velkolepý »Předzpěv« v elegickém distichu, básnickou silou rozhorlení a nadšení nejdokonalejší básnický výtvar Kollárův. R. 1832 vydal Kollár nové zpracování své básně; bylo tu V zpěvů (II. slul nyní Labe, Rén, Vltava), z nich poslední dva zpěvy nové IV. Lethe, V. Acheron; celkem z původních 151 znělek vyrostla »Slávy dcera« na 615 znělek. I první tři zpěvy značně rozhojněny, erotika přesunuta spíše v oblast rozumovou, myšlenka slovanská prohloubena; posléze pro zpěv IV. a V. přidržel se Kollár vzoru Dantova. Proti dřívějším vydáním vystupuje v tomto zpracování příliš živel učenecký, archaeologicko-historický a filologický, jenž zejména zpěvy »Lethe« a »Acheron« činí nestravitelnými. Tím stala se báseň těžko srozumitelnou a Kollár viděl se nucena vydati »V ý k l a d č i l i P ř í m ě t k y a v y s v ě t l i v k y k u » S l á v y D c e ř e « (1832). »Slávy Dcera« byla častěji vydávána; z toho vyšla z ruky básníkovy vydání: r. 1845, 1852 (i v těchto vydáních, nesoucích titul »Díla básnická«, počet znělek byl rozmnožen); z nových vydání zasluhuje zmínky edice Fr. Bačkovského z r. 1885, jež přihlíží k historickému vzniku básně; veškerá studia o Kol. »Slávy dceři« vyčerpал a zužitkoval Jan Jakubec ve svém vydání ve »Světové knihovně« r. 1903, kamž pojal i trest Kollárova »Výkladu«. Jan Jakubec pořídl také hlavně pro potřeby školské dvojdílný »V ý b o r z b á s n í«. (V Praze 1893.) Mimo »Slávy dceru« jest Kollárova básnická činnost nepatrná: v »Nápisect« obsahu filosofického a vlasteneckého ukázal se Kollár velmi samostatným žákem epigrammatiků cizích, v příležitostných neb tendenčních básních psaných většinou rozměry antickými, rozvinul svůj národně slovanský program. Poněkud stranou od jeho původní tvorby poetické stojí jeho sběratelská činnost, týkající se slovenského básnictví lidového v duchu Herderově; jeho plodem jest dílo podniknuté za účasti F. J. Šafaříka a J. Blahoslava »P í s n ě s v ě t s k é l i d u s l o v e n s k é h o v U h ř í c h « (ve II sv. 1823 a 1827 v Pešti), které velice rozšířeno vyšlo později pod nápisem »N á r o d n i e z p i e v a n k y č i l i p í s n ě s v ě t s k é S l o v á k ů v v U h r á c h « (1834 a

1835 opět II díly); na vlastní tvorbu Kollárovu lidova píseň vlivu neměla.

Kollárovo působení publicistické a vědecké pojí se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prochnuto myšlenkou slovanskou a ideí humanity. Z peštské doby, kdy pracoval souměrně jako duchovní řečník církevní i jako veřejný buditel svých sourodáků, pocházejí dvě významná díla: »Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči« (v Pešti 1831 a 1844, ve II sv.), spojující národnost s náboženstvím a s vyšším lidstvím a pak praktický, hluboce pojatý program slovanské vzájemnosti, psaný německý »Über die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation« (1837). tento promyšlený plán slovesného a osvětového panslavismu vzbudil pozornost po všem Slovanstvu a byl přeložen do různých slovanských jazyků. (Do češtiny A. J. Vrtátkem.) Přípravou k vědeckým pracím Kollárovým, které vesměs zaměstnávají se slovanským právem a nejraději pátrají po stopách vyhynulých kmenů, zapomenutých božstev, záhadných starožitností slovanských, jsou vlastně jeho oba cestopisy »Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko« (1843; nové kritické vydání J. Jakubce ve »Světové knihovně« 1907) a »Cestopis druhý« (1845; obě spojeno v »Spisech Jana Kollára«, jež vydal ve IV dílech r. 1862 I. L. Kober). Cestopis jest dílem zaníceného ctitele klassického starověku, básnického milovníka přírody, výborně informovaného obdivovatele děl uměleckých, historicky vzdělaného, ale zároveň upřílišně nadšeného starožitníka slovanského. Z podnětů cest italských vzniklo hlavní archaeologické a národopisné dílo Kollárova pobytu vídeňského »Staitalia slavjanská« (1853), vykládající na podkladě obrovského materiálu, jemuž chybí kritické a skutečně vědecké zpracování a vůbec bezpečný podklad naukový, že většina severoitalského obyvatelstva byla slovanského původu. Hlavní důraz klade tu Kollár na t. zv. filosofické etymologisování, které v jeho rukách mění se v romantickou hříčku nadšeného snílka; na tomto sypkém základě spočívají i jiné práce Kollárovy »Rozpravy o imenách, počátkách i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů« (1830) a »Sláva bohyně a původ jména Slávův a Slavjanův« (1839).

Hlavním pramenem Kollárova životopisu jsou jeho »Paměti z mladších let života, sepsány od něho samého« (vyšly v Praze 1863), které sahají až do roku 1819. O životopise Kollárově pracoval monograficky nejvíce Jan Jakubec, svou látku zpracoval nejúplněji, přihlédaje souměrně k datům životopisným, k ocenění kritickému a výkladu literárně historickému, v stati »Kollár básník a buditel«. (Literatura česká XIX. stol. Díl II. str. 136—231.) Množství příspěvků životopisných i literárně historických podává dílo: »Jan Kollár. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy Deery«. Red. Fr. Pastrnek« (Ve Vídni 1893.) Srv. i stať J. Vrchlického, »Jana Kollára dílo básnické« (Nové studie a podobizny. Str. 7—21) a J. Voborníka jubil. stať o Kollárovi ve »Světozoru« 1893, kdy při příležitosti 100. výročí zrozenin Kollárových vyhrnula se záplava statí jubilejních. V souborných uvedených dílech zvláště jasně osvětlují Kollára Vlček a Murko.

Vliv poesie Kollárovy byl ohromný a neobmezil se na české písemnictví. Od doby Kollárovy slučují básníci čeští a slovenští myšlenku národního obrození s ideí slovanské vzájemnosti, a víra ve velikou budoucnost Slovanstva zavrcholuje jejich vlastenecký názor životní; historická elegie nad pádem velkých kmenů a mocných říší slovanských spiata jest vždy pevněji s pathetickým steskem nad koncem politické i osvětové samostatnosti české; nadšení pro jazyk opanovává čistě romanticky poesii té doby. Na lyriku českou působilo mocně Kollárovo sloučení erotiky a vlastenectví, a jako Kollár rozdělují rádi jeho epigoni srdce mezi vlast a milenku. Jako u Kollára často setkáváme se v českém básnictví předbřeznovém s přítěží historickou, starožitnickou a filologickou; jako u něho mísí se také u nich prorocké pathos s učeným suchoparem, lyrický vzlet s těžkopádnou rozumovostí. Kollár, jenž byl vychován na poesii klassické a na řadě básníků, znovu odkrytých školou romantickou, tihnul v básnické svojí tvorbě k stvoření vznešeného akademického slohu básnického, odpoutaného naprosto od řeči prosté písně lidové: jeho klassicismus byl protichůdný směru Čelakovského, jenž našel více stoupenců a podržel vládu nad básnickými duchy delší dobu. Kollár stvořil inspiraci veřejnou, politicky tvůrčí; vlastní dohru »Slávy dceři« dal Slovanský sjezd v roce 1818. Po té stránce spolupracoval na velkém život-

ním díle vůdčích historiků našeho obrození básnického, Šafaříka a Palackého.

Historie ve službách národního obrození.

Již v době osvícenské povzneslo se dějepisectví u Dobrovského a Pelcla k úkolu národně buditelskému, zároveň pak podleho v tomto období důležité změně vnitřní, opustivší mechanické sběratelství nesené cíli vlastivědnými a vypracovávší se ke kritickému pojetí dějin. Avšak tento obojí úkol byl dokonán velkými, blízce spřízněnými historiky z doby vlastenecké romantiky, Františkem Palackým a Pavlem Josefem Šafaříkem. K historické kritice přistupuje u obou těchto vůdčích duchů historické umění, oživující s romantickým pochopením doby minulost národní i kmenovou: kritický důmysl u nich dovršen jest širokým a povýšeným filosofickým zřením, jež u obou slučuje se s hlubokou vniternou zbožností. Jak Palacký tak Šafařík staví svoji činnost dějepiseckou do služeb obrození národního a slovanského a to právě tak po stránce vnitřně kulturní jako veřejně politické; u Palackého stávají se dějiny přímo východiskem programu politického. Ani Palacký ani Šafařík nejsou dějepisci ve výlučném smyslu slova: obsáhlé jejich vzdělání, činnost učenecká i organizační sdružují je také s jinými obory literárními. Oba počínají jako básníci a reformatoři poetičtí; Palacký zabočuje na čas i na pole filosofie a krasovědy; Šafařík jest velkou částí svojí činností jazykozpytec; konečně ve svém stáří stává se Palacký význačným politikem. Všecky tyto stránky blahodárné jejich činnosti zajímají literární dějepis souměrně a veškeré musí býti probrány zvláště; dodatkem k tomuto rozboru přistupuje pak přehled činnosti jejich vrstevníků, pracujících obdobně ve vědách historických.

František Palacký (1798—1876) narodil se dne 14. června 1798 v Hodslavicích pod Radhoštěm ze starousedlé rodiny českobratrské. Přísný otec Jiří P. (1768—1836), učitel evan. augsburské školy hodslavické, čtenář bible i spisovatel prostonárodní, dal vychování svého druhorozeného syna ráz význačně náboženský; matka Anna, rozená Křižanová, byla bytost jemná, citová, passivní. Prošel primitivní školou otcovou, z níž odnesl si především znalost bible a lásku k ní, byl Palacký r. 1807 poslán na německý soukromý vychová-

Kunvaldě, řízený katolickými kněžími domyslném; tu naučil se německy a povšechným vědomostem. Školu kunnil po dvou letech evang. latinskou ně zastarale bohosloveckého rázu a poladý Palacký stal se tu evangelickým 1812 odešel odtud na lyceum prešpurské, ul do r. 1818. Byla to škola v každém tá: professoři její stáli pod vlivem něrsit a jejich vědy; filosofie, aesthetika a vážně pěstovány; společenský život enské společnosti prešpurské dílem maďarské, stálé styky se Slovy nato vše rozšiřovalo neobyčejně duševní stva prešpurského, jež v této době slenejen politické boje evropských nároří, nýbrž i vědu osvícenskou a národní í. Na Palackého působili z profesorů vé, Gross a Žigmondy; vlastenecké vědil v něm r. 1813 trencínský občan Ba) stal se pod vlivem statí Jungmannoadšeným vlastencem. Palacký měl se r. 1817 přijal již místo kazatelské, ale ští, hlavně uslechtilá příznivkyně paní ová, odvedla jej od tohoto úmyslu, a ch 1818—1823 jako vychovatel v Preškově uherském mohl se věnovati cele pravě vědecké. R. 1818 vydal, seznámiv ím prešpurského spolužáka Jana Be. (1796) se Šafaříkem, kriticko-poetické Počátky českého básnictví, zvláště proilo jej v kruzích literárních známějším ně dotud vydané a sblížilo jej s Jung: však zabýval se vždy více filosofií, etikou a pak přípravou dějepiseckou. itěvě Vídně seznámil se s Dobrovským: se na velkou studijní cestu po západní však z důvodů peněžních sešlo, r. 1823 išel do Prahy, aniž sám věděl, za ja-

dporou Dobrovského i Jungmannovou na 1823 do Prahy. Tu však záhy opustil etiku a pod vedením Dobrovského vě: historii. Dobrovský doporučil jej vyatům Kašparu (1761—1838) a Františku rberkům, pro něž mladý učenec praí jejich rodu. Spokojení výborným pro-

vedením tohoto úkolu, učinili jej hraběcí bratranci nejprve »hraběcím archivářem«, zprostředkovali jeho styk s Učenou Společností a způsobili, že od r. 1827 počali s ním stavově vyjednávatí o pokračování a dokončení svého podniku, Pubičkovy »Chronologische Geschichte Böhmense«. Palacký, ač rozcházel se s Pubičkou ve všech věcech základních, úkol v jádře přijal: ale sám přeměnil v plán zcela nový, napsati na moderním podkladě nové české dějiny. To přijato r. 1831, ale úředního titulu historiografa zemského dostalo se Palackému až r. 1838. Palacký v Praze žil život společenský a záhy si získal svým rozsáhlým vzděláním, jemným chováním, elegancí zjevu srdce nejpřednější společnosti pražské šlechtické i bohaté měšťanské; z těchto kruhů dostal i choť, dceru bohatého advokáta a velkostatkáře Terezii Měchurovou, s níž byl oddán r. 1827. Sňatek zajistil Palackého i hmotně, ale rozdvojl jej poněkud s pražskými vlastenci. Do této doby spadá i nejhorlivější organisatorská činnost Palackého: r. 1827 založil a do r. 1838 redigoval »Časopis českého museum«, roku 1831 zřízena z jeho podnětu »Maticе česká« (v. v.) roku 1830 stal se tajemníkem »České společnosti nauk«, o jejíž počestění získal si nemalých zásluh; r. 1833 postaral se obětavě o přesídlení Šafaříkovo do Prahy, od r. 1841 byl jednatelem výboru Musejního. Vlastní veliké životní dílo Palackého, »Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě«, počaté r. 1832, vycházelo dosti zdlouhavě, zejména ve svém českém zpracování. Roku 1836 vyšel první díl německé »Geschichte Böhmense« r. 1848 teprve počátek verse české; částečnou příčinou toho, kromě četných nesnází s censurou, byly obsáhlé přípravy topografické i archivální, konané v archivech pražských, na českém venkově na Moravě i ve Vídni pak r. 1835 v Mnichově a ve Slezsku, 1837 v Drážďanech a v Římě; při tom činil Palacký i přípravy k vydání českého diplomatáře.

Palacký, nabyvší hned za studií v Prešpurce obsáhlého vzdělání politického, pracoval již od r. 1843 o politickém osvícení české šlechty. R. 1848 zasáhl přímo do veřejného ruchu politického s programem liberálním, austroslavistickým a národně autonomním, proti straně státoprávní nedostí prohloubeným. Jeho politická osobnost i váha projevíly se slavnou odpovědí parlamentu ve Frankfurtě, zahajovací řečí červnového Slovanského sjezdu, jehož byl předsedou, činností na říšském sněmě v Kroměříži, ale pak i ostrou kritikou ústavy centralistické. Po této neúspěšné ústoupil

alacký už do roku 1861 úplně s politického jeviště a tucoval výlučně na svých dějinách, jež vydával patelně německy i česky, při čemž však od r. 1848 český xt byl originálem. Od obnovení života ústavního 1861 stál opětně v popředí politiky české, jednak jako oslanec na sněmu zemském, jednak jako doživotní en panské sněmovny, kde však pro nepřízeň poměrů yl nucen vzdáti se jakékoliv činnosti; obeslán říšské idy ve Vídni byl však důsledným odpůrcem. V této obě byl znovu i novinářsky činný, hlavně v staro- eském listě »Národ« (1863--1866). S politickými účely ouvisela jeho i jeho zetě Riegra cesta do Paříže, loskvy a Petrohradu r. 1867.

V šedesátých a sedmdesátých létech zahrnován byl alacký nejružnějšími počty od národa, vlády, uni- ersit, vědy slovanské i od ciziny. Z nich nejvýznam- ější byla oslava dokončení »Dějin« dne 23. dubna 1876. dýž byl hotov nejen * přepracováním posledního vazku, nýbrž i zbývajícího dílu druhého. Brzo po této lavnosti, v níž byl nadšeně a důstojně oslaven budi- lský a všenárodní význam životního díla Palackého, met umírá v Praze dne 26. května 1876. Národ mu spořádal pohřeb více než královský, tělo jeho pocho- áno na jeho statku v Lobkovicích.

Mladého Palackého básnická praxe a theorie. Spory rosodické. V době svého národního uvědomění poušel se mladý Palacký i v poesii; tyto pokusy přeš- urské byly spíše ohlasem nadšené a pozorné četby jí poesie klassické a to jak starověké tak renaiss- anční i moderní. Hlavní vliv na něho kromě Ossiana, hož překlad r. 1817 byl první tištěnou prací Palacké- o, měl Klopstock, od něhož přijal Palacký nejen ná- ety básnické, oslavu Boha, nadsmyslné lásky, oblasti jeálů, přátelství a ctnosti, nýbrž také veršové formy, du a elegii; domácí vlivy prozrazují v těchto nečet- ých veršových skladbách, jak stránka jazyková při- omínající zřetelně školu Jungmannovu, tak mocně onikající myšlenka slovanská. Z básní těchto, které o nejedné stránce příbuzny jsou současné poesii mla- ho Šafaříka, zůstala většina v rukopise, z něhož vy- al je teprve r. 1898 Jan Jakubec; také z větších básní- ých plánů Palackého na tragoedii o Husovi, na epi- ou básně z bojů protitatarských, na eposeji o Na- leonovi a odboje národů proti němu, nebylo nic u- utečněno; mocněji však na naše písemnictví půso- la jeho theorie básnická a prosodická.

Básnické pokusy uvedly Palackého do složitých otázek prosodických, které v německém básnictví XVIII. věku pracujícím namnoze podle vzorů antických patřily k oblíbeným předmětům sporů vědeckých i poetických. Pod dojmem svých vzorů německých a starověkých dospěl Palacký již r. 1817 k pevnému přesvědčení o správnosti prosodie časoměrné v básnictví českém, oč se sdělil se svým přešpurským, tehdy v Jeně dlícím spolužákem J. Benediktim; ten pak seznámiv Palackého se Šafaříkem, doporučil mu věrného spojení ve formál. a klassicistickém nadšení časoměrném; v dopisech a hovorech r. 1817 a 1818 a uzrálo v obou mladých přátelích rozhodnutí, veřejně vystoupiti ve prospěch časomíry s ostrou tendencí proti starší generaci buditelské a především theoretikovi poesie přízvučné Josefu Dobrovskému; v jejich rozhodnutí i jejich přípravách podporoval je asi Jungmann. Tak vzniklo proslulé anonymní dílo »Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye« (1818), z něhož list 1., 2. a 5. pocházejí od Palackého, listy ostatní i s vloženými básněmi od Šafaříka, předmluva pak i některé poznámky od Benediktiho-Blahoslava, jemuž kniha připsána.

Soustavně a promyšleně pokusili se mladiství autoři vyvrátiti možnost theorie přízvučné, dokázati nutnost prosodie časoměrné, což bylo pro ně náležitou přípravou a výchovou českého jazyka i básnictví ke klassicismu, přiblížením se ideálu antickému. Ale v této tendenci a v tomto úsilí, rozhodně vědecky pochybeném a aestheticky jednostranném, nespočívá váha spisku: jeho vedlejší snahy a názory zasluhují povšimnutí zvláštního. Je to hlavně jeho jazykové a národní nadšení, jeho vášnivá snaha o povznesení české úrovně slovesné, jeho uvědomění slovanské, jeho důrazný odpor protiněmecký; takto obsahovala kniha celý program kulturně národní práce.

V zásadní věci, v otázce prosodické stavěly se »Počátkové« v přímý odpor k dosavadním uznaným názorům, jako též výslovně a to příkře polemisovaly proti Dobrovskému. Až do doby humanistické ovládala v Čechách bezvýjimečně prosodie přízvučná, jež však zavedením antických meter do češtiny značně poklesla a musila ustupovati básnictví časoměrnému zahájenému Blahoslavem a povznesenému Nudožerským. Ale v době úpadku literárního hynulo i básnictví časoměrné, o čemž svědčí hlavně nesprávné theorie Ro-

sovy. Jasnost zjednal teprve Josef Dobrovský, který podal vědeckou prosodii českou r. 1795 v dodatku Pelzelových »Grundsätze der böhmischen Grammatik«: tu úplně obhájena a vyložena výlučná oprávněnost přízvuchné prosodie české. Přes několik zmatených a nešťastných teorií Dobrovského odpůrců V. Stacha a V. F. Hřiba zásady Dobrovského ovládly celé české básnictví do r. 1818, a ani Jungmann, jenž patrně byl spolupůvodcem »Počátků«, nedovedl se jim vymknouti v praxi básnické; tím větší byla odvaha Palackého a Šafaříka. Odezvu mladým novotářům chystala řada příslušníků staršího pokolení, jež cítilo se uraženo odmítavou kritikou »Počátků« i stoupenců prosodie přízvuchné; ale, ač i Vojtěch Nejedlý připravil odvetu, vyšel veřejně hlas jediný Šebastiána Hněvkovského »Zlomky o českém básnictví, zvláště jako Prozodyi« (1820); tu Hněvkovský správně soudil o theoretické podstatě sporu a dobře vykládal názor Dobrovského; případně odmítal jednostranný formalismus »Počátků« a zdůrazňoval tradici básnickou, neměl však oné odborné průpravy, kterou do prosodických sporů si přinášeli Palacký a Šafařík a proti jejich pokrokové snaze kritické po zvýšení úrovně literární spokojoval se samolibě s dosavadním stavem slovesným, přeceňuje při tom nekriticky význam svých vrstevníků. V teorii básnické přičinil se Jungmann se svou školou, především ve svém orgánu »Kroku«, aby zásady »Počátků« byly přijaty a uznány a to se mu také podařilo, od r. 1818 do r. 1853 theoretikové hájí a propagují prosodii časoměrnou a podceňují, ba snižují básnictví přízvuchné. Zcela jinak stojí však věc v básnické praxi: výhradně časoměrně nebásl ani jediný básník; jen na Slovensku — a to více pod vlivem uherským než z podnětu »Počátků« — kvetla časomíra; časoměrné básně oplývaly formálními chybami; přední básníci i na dále užívali přízvuku — a všechna význačná díla naší novověké poesie básněna jsou dle theorie přízvuchné. Vystoupením nového pokolení básnického r. 1854 vítězí pak prosodie přízvuchná nadobro. [Nové vydání »Počátků« viz v Palackého »Drobných spisích« (vyd. Leander Čech) díl III. str. 1—63; rozbor čes. teorií prosodických i praktického jejich použití od středověku po naše dny podal vzorně Josef Král ve stati »O prosodii české« Listy filologické XX.—XXIII., 1893—1896 a knižně v spisku »Česká prosodie« v Svět. knih. 1909; proti E. Chalupnému, jenž v knize o Jungmannovi pokusil se popřít účast Jung-

manžovu, znovu zdůraznil stanovisko Královo P. Věsu v stati »Kdo byl původcem ‚Počátků‘« v Čas. Mat. Mor. 1910.]

Palacký jako aesthetik a kritik. Od skrovných pokusů básnických a od formalismu prosodického postoupil Palacký již v Prešpurce k všeobecné aesthetice, která u něho namnoze sloučena byla se spekulativní filosofií. Studium to od r. 1819 bylo soustavné a trvalo až do pobytu pražského, ještě r. 1828 uveřejnil Palacký ojedinelou a opožděnou studii aesthetickou. Aesthetický zájem i studium u Palackého byly tak mocny, že při svém příchodu do Prahy všeobecně byl pokládán za budoucího profesora aesthetiky na pražské universitě. Tehdy zaměstnával jej veliký plán, napsati soustavnou aesthetiku petidílnou; z té dokončil úvodní »Přehled dějin krasovědy a její literatury« (v »Kroku« 1823), theoretický úvod »Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech« (v »Kroku« 1823), první díl »O krasovědě« (Č. Č. Musea 1824), druhý díl »O kraso- citu« (tamže 1829) a úryvek z třetího dílu »O původu komičnosti a tragičnosti« (tamže 1830). V těchto dílech (znovu otištěných v »Drobných spisích« díl III., str. 64—231), z nichž »Přehled dějin« náleží k nejstarším pracím o vývoji aesthetiky vůbec, Palacký nebyl jen referujícím žákem aesthetiků německých a anglických, jejichž pomysly tlumočí novým, většinou šťastným a vkusným názvoslovím filosofickým, nýbrž ukázal se i samostatným myslitelem aesthetickým. Ve vývodech svých, které na jedné straně prozrazují stopy přísného náboženského vychování, na druhé pak mocný vliv krasoduché společnosti prešpurské, zaujímá Palacký samostatné postavení ku Kantovu idealismu i k anglickému intelektualismu; dospívá konečně k vlastní ideí krásy, kterou jest mu »božnost, jestotný obsah všech konečných účelů života duševního, jakoby srodnost a podobnost Bohu« — taktou souvisí jeho aesthetika s celou jeho filosofií životní, která naproti Kantovi silně zdůrazňuje cit a pojímá Boha, přírodu i ducha za principy reální. Ačkoliv Palacký tak záhy ustal od práce své aesthetické, přece na dráze jím ražené mohla česká věda filosofická postupovati i dále; opravdu jeví se v pozdější české filosofií též duch Kantovského idealismu, namnoze postupující i nad Kanta a užívá se podobně metody eklektické.

Redakce časopisů musejních vybízela Palackého opětovně k studiím kritickým, literárně dějepisným

a k životopisným charakteristikám, ale již v plánech učiněných před příchodem do Prahy čteme, že chystal samostatný spis »O řeči a literatuře«. Částečně uskutečnil tento plán německy psaným přehledem českého vývoje literárního, »An- und Aussichten der böhmischen Literatur«, určeného do »Wiener Jahrbücher«; stať ta nevyšla; byl to však jeden z nejzdařilejších pokusů o revisi staršího českého písemnictví s vyššího historického hlediska a s tendencí národně obrannou. Životopisné charakteristiky, které Palacký v této době věnoval Komenskému, Dobrovskému a hrabatům Sternberkům, mají také namnoze vedle tendence oslavné účel obranný, již v nich jeví se Palacký hotovým mistrem povahopisu. Kriticky posoudil Palacký v Musejniku nejdůležitější novinky literární, Jungmannovu Historii literatury i Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Čelakovského Ohlas písní ruských, Kamarýtovy České duchovní písně, Turinského Angelinu; často od věcného upozornění postoupil tu k vyšetřování hlavních otázek literárních. Tyto drobné práce otiskl Palacký sám souborně jednak v trojdílném »Radhostu« (1871—1873), pokud byly psány česky, jednak v německých »Gedenkbätter« (1874), veškeré pak v jedno spojil Leander Čech v III. díle »Drobných spisů«.

K činnosti literárně historické poutají se i Palackého vydavatelské práce ve prospěch starých českých památek literárních. V Časopise Musejním otiskl některé drobnější ukázky slovesnosti staročeské se stručnými instruktivními úvody; roku 1840 vydal podvržené památky rukopisné se Šafaříkem pod titulem »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, r. 1843 dal ve »Sboru musejním« podnět k vydání »Výboru literatury české«, jehož I. díl za redakce Jungmannovy a prací hlavně Erbenovou vyšel i se Šafaříkovou úvodní mluvnicí staročeskou r. 1845, sahaje do XV. věku: druhý pak díl, objímající látku do sklonku XVI. století, po mnohých průtazích dokončen byl teprve r. 1868.

Konečně s touto činností Palackého souvisí rozhodčí projevy Palackého v otázkách jazykových, kde bylo mu energicky vystoupiti proti libovolnému novotaření jazykovému, hlavně některých Moravanů Fr. D. Trnky a V. Žáka 1831 a 1832, také proti jazykovým zvláštnostkám Kollárovým a proti odtržení se Slováků obrátil se důrazně; v projevu o zjednodušení české orthografie pravopisnou reformou r. 1848 zastával však též tradiční *au* a *w* proti zaváděnému *ou* a *v*.

Palacký jako historik. Zvláštní zájem o historii vedle poesie, aesthetiky a filosofie pozorujeme u Palackého od roku 1819; kořeny tohoto dějepisného interessu hledati dlužno jednak v mocně probuzeném vědomí národním, jednak ve vlivu přátel Benediktího a Šafaříka, kteří od jenského profesora Ludena přinesli pojetí národní historie jako hlavní a pravé průpravy k vlastenectví. Palacký nyní oddá se usilovně četbě českých dějepisců i kronikářů a studiu historické methodiky v duchu pokročilé vědy romantické. Jestliže toto studium vychová v něm genetický názor na dějiny, plně pronikání do minulosti, spřízněné chápání historického vývoje, správný výklad dějin jimi samými — značný to pokrok proti jednostrannému kriticismu historiků osvícenských — vznítí v něm četba domácích pramenů mocný zájem o české husitství, jež podporuje vedle rodného protestantismu i stupňující se svobodomyšlnost. R. 1820 vyslovuje plán »pragmatické historie České země«, po dvou létech rozhoduje se pro »popsání Husitstva«; ač jest přesvědčen, že historie jest učitelkou moudrosti a že má velký význam výchovně a obrodně národní, přece dokládá důrazně »historie žádných cizích oumyslů na poli svém netrpí«.

Tomuto vznešenému pojetí úkolů historie i jeho obsáhlému vzdělání v oboru filosofie dějinné chybí však do roku 1823 praktická a odborná průprava historická a náležitá zručnost v dějepisných vědách pomocných. Toho všeho se mu dostane po příchodu do Prahy ve škole Dobrovského, jež uvedl jej výtečně do palaeografie, diplomatiky, studia archivního, genealogie a kritiky pramenné. Ještě před počtím velkého svého životního díla dal Palacký skvělé svědectví, že setba Dobrovského nese žeň mnohonásobnou. Nehledě ke genealogickým studiím vypracovaným pro rodiny šlechtické, vydal v této době Palacký z uložení »Učené Společnosti« z rukopisů kronikáře XV. století pod názvem »Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527« (1829) jako poslední díl Pelclových a Dobrovského »Scriptores rerum bohemicarum«. Z podnětu Dobrovského a ku konkursu »Učené Společnosti« provedl vědeckou kritiku starých českých kronikářů, vynikající břitkostí kritiky, šíří rozhledu, bohatostí zpráv a přesností vývodů; dílo dosáhnuvší vypsané ceny, vyšlo jako »W ü r d i g u n g d e r a l t e n b ö h m i s c h e n G e s c h i c h t s s c h r e i b e r« (1830, ve II. vyd. 1869) a patří k nejskvělejším odborně historickým dílům Palackého vůbec.

V letech následujících soustřeďuje Palacký všechny svoje síly na přípravy a pomocné práce ke svým »Dějinám« přípravy ty jsou několikeré: archivální a diplomatické, právně historické a topografické, náboženské a konečně monograficky specialisující. Zmíněné hojně studie v archivech vynesly čtyřsvazkovou velkou sbírku listin, akt a zápisů »Archiv Český« (1840—1846), v němž se posud pokračuje a »Literarische Reisen nach Italien« (1838); z publikací diplomatických zvláště vynikají: »Kritická úvaha listin kolleg. chrámu v Litoměřicích« (1836), »Přehled nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských v král. Českém od nejstarších časů až do nynějška« (1832) a »Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte« (1842 a 1847), tato práce i v cizině požívá značné vážnosti. Právně dějepisné práce Palackého, nesoucí se namnoze methodou srovnávací, trpěly namnoze přílišným, čistě rousseauovským a romantickým idealisováním právní dávnověkosti slovanské a české; přední místo z nich zaujímá »Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými Čechách« (1837). Studiemi místopisnými zabýval se Palacký již od r. 1833 a chtěl je dovršiti soustavnou historickou topografií Čech s velkým slovníkem místopisným; ale tyto plány nebyly provedeny, hlavně vinou zevních okolností, a tak vyšel jen předběžný seznam všech obcí království Českého »Popis království Českého« (1848 česky i německy); historická mapa česká vyšla za přispění J. Kalouskova teprve r. 1876. Ze specialních monografií, jimiž si postupně zpracovával a urovnával látku k jednotlivým svazkům »Dějin«, připadá největší počet na dobu husitskou: v nich zejména zdůrazňoval nutnost podrobného studia theologického, které sám poněkud opomíjel. Z edic hledí sem »Monumenta conciliorum generalium saeculi XV« (1857 ve Vídeňské Akademii), »Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im Zeitalter Georgs von Poděbrad« (1860 ve »Fontes rerum austriacarum«) a »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges« (1873); pak »Předchůdcové husitského hnutí v Čechách«, (1842) otištěno česky teprve v »Radhošti«, německy vydal svým jménem 1846 v Lipsku J. P. Jordan, výpisy to ze spisů Husových předchůdců s úvody, konečně »Documen-

ta Magistri J. Hus vitam doctrinam, causam illustrantia» (1869). Polemicky obhájil Palacký husitství proti německému historikovi K. Höflerovi (1868); na metodu vhodnou při studiu bratrství upozornil ve spisku »O stycích a poměru sekty valdenské k některým sektám v Čechách« 1868 česky a německy). Na sklonku svého života sebral Palacký své drobné německy psané stati polemické, vztahující se k dějepisu, jednak ve zmíněných již »Gedenkbätter« (1874), jednak »Zur böhmischen Geschichtschreibung, aktenmäßige Aufschlüsse und Worte der Abwehr« (1871). Soubor menších historických článků Palackého uspořádal V. J. Nováček jako II. díl »Drobných spisů«.

Veškeré tyto počtem tak hojné, dobou i látkou tak rozmanité spisy pokládal Palacký sám za pouhou průpravu svých »Dějin«, které počal psáti německy koncem r. 1832. První díl »Geschichte Böhmens« (jdoucí do r. 1197) vyšel roku 1836; druhý díl ve dvou odděleních (do r. 1378) vydán byl r. 1839; první část dílu třetího po prudkých bojích s censurou r. 1845, pokračování třetího dílu r. 1851. Zatím však počaly vycházeti od března 1848 »Dějiny národa českého v Čechách i na Moravě«, z počátku překlad díla německého značně rozšířený o úvod a partie kulturně dějepisné; později psal Palacký česky a text do němčiny dával překládati. Německá »Geschichte« vycházela na to v tomto sledu: roku 1854 dokončení třetího dílu (do r. 1439); r. 1860 díl čtvrtý (do r. 1471); r. 1867 díl pátý (do r. 1526). Českých »Dějin« vyšel po prvním díle (do r. 1125) r. 1850 a 1851 první a druhý svazek dílu třetího (1403—1409), pak teprve r. 1854 díl druhý (1125—1253); r. 1860 vyšel čtvrtý, r. 1867 pátý díl; tak zůstala ve vydání českém léta 1253—1403 nezpracována; neboť Palacký se chystal předělati díl třetí od základů a sice jenom česky. To provedl v letech 1870—1872 ve 3 svazcích, a pak konečně vyplnil i mezeru dílu druhého zpracováním let 1253—1403 o dvou částech r. 1870 a 1876, čímž pokládal životní své dílo za dovršené. Tyto veškeré změny ukazují, že Palackého mnohem stručnější »Geschichte Böhmens« z daleka se nemůže rovnati jeho českým »Dějinám«; zvláště v partích, jednajících o době husitské, stojí ona značně za těmito.

Ačkoliv Palacký z důvodů stojících naprosto mimo jeho vůli, dovedl české dějiny pouze k r. 1526, přece

jeho dílo jest velikým celkem. Této celistvosti dodává mu jednotný názor filosofický, přejatý hlavně v dialektické metodě od německého hegelismu; uvádí celé dějiny národní na hlavní ideu odvěkého zápasu Slovanstva na půdě české s plemenem německým, zápasu to, jenž odpovídá věčnému úradku božskému. Palacký, jenž tak vroucně miloval svůj národ i Slovanstvo vůbec a jenž v duchu romantického idealisoval pravěk Slovanstva na blaženou rolnickou idyllu demokratické svobody, zřel v tom zápase, opětně v duchu hegelském, vůbec odvěký spor mravní síly s hrubou hmotnou silou: takto pojal nejprve boje husitské jako nejmocnější projev české myšlenky proti Němectvu: tak odsoudil nevolnictví, jež úplně zrušilo původní sociální stav slovanský, tak pochopil nadšeně Jednotu jako strážkyni starých ideálů; teprve později uvedl

ličení husitství novou antithesi do českých dějin, antithesi autority a svobodného poznání. Tyto základní ideje spočívající jednak na rodném bratrství, jednak na vlivu německého idealismu, Herderovy humanity.

Rousseaua poděděného romantického zkrašlování pravěku a z názoru Hegelovců, jednak také na mluvné myšlence národnostní v našem obrození, konečně i na slavjanofilství bujícím v mládeži slovenské vzdělané vědou německou — ideje ty jsou Palackým do našich dějin vneseny; po té stránce Palacký nejen dějiny psal, nýbrž i dělal. Uvedly-li tyto nucené myšlenky do Palackého »Dějin« jakousi jednostrannou schematičnost a nábožensko-filosofickou tendenci, potlačující namnoze bohatou rozmanitost jevového dění a pozorování, patří jim na druhé straně sláva, že vyvrcholilo jimi myšlenkové dílo našeho obrození. Palacký sám, při veškeré své vážnosti k historické objektivnosti, byl si vědom, že píše více než dějiny svého národa, že z jeho rukou vychází takřka životní bible národa probuzeného.

Po stránce čistě historické jest Palacký právě jen syn svojí doby: neproniká až k dějinám hospodářským

hmotným, nepodává podrobnějších dějin sociálních nezastavuje se také déle při vývoji útvarů právních ani při kontroversích náboženských. I vnitřně dílo jeho jest ceny nestejně; nejvýše stojí ličení husitství a Jednoty bratrské, hlavně v pozdějším zpracování, kde hnutí náboženské není podřizováno motivům národnostním. První díl, postavený na podvržených pramenech a vybudovaný na nesprávném názoru o ideálním stavu pravěkého Slovanstva, pozhyl během

doby jako vědecké dílo historické své ceny také ony partie, kde Palacký rozvíjí názory s tím souvislé, na př. o vzniku nevolnictví, neobstojí dnes před kritikou historickou. Ale dílo v celku zůstane vždy z nejskvělejších pokladů národních. Po periodě dějepisných analytických kritiků osvícenských, přišel v Palackém velký dějepisec tvůrčí, slučující s obsáhlou průpravou a s jedinečným věděním obdivuhodnou vlohu syntetickou, umělec kompozice a podání, konečně i klasický mistr slohu, jasného, živého a mohutného, jenž nikdy nezapřel, že prošel školou poesie, aesthetiky a filosofie. Svou velkou koncepcí a kompozicí nemají Palackého dějiny posud v naší literatuře díla sobě rovného.

Německá »Geschichte« dosáhla jen v některých částech novotisku, první díl a první částka druhého dílu přetištěny ještě dvakrát 1844 a 1847, 1864 a 1866; druhá částka druhého dílu ještě jednou r. 1850, svědectví to, jak přibývalo českých a ubývalo německých čtenářů. České třetí vydání všech pěti dílů vyšlo v letech 1876—1878 na základě zmíněného již druhého přepracov. vydání; redakci vedl, životopisný úvod napsal a rejstříky opatřil J. Kalousek. Vydání 4. a 5. opatřil v letech 1894 sl. a 1898 sl. vnuk Palackého Boh. Rieger.

Palacký jako spisovatel politický. Palackého nikoliv nečetné spisy politické jsou dílem soukromé, dílem veřejné přípisy, prohlášení, manifesty dílem texty veřejných řečí; dílem i novinářské články, otištěné v »Pražských Novinách«, »Národních Novinách«, později pak v »Národních Listech« a v »Národu«. Delší spis jest mezi nimi jediný »Idea státu Rakouského« kniha to, obsahující samo jádro politických názorů Palackého. První politickou prací Palackého byl německý »Pamětní spis o proměnách české ústavy zemské« zasláný v listě hrab. Bedřichu Deymovi r. 1846. na to hned v březnu r. 1848 vykládal v »Pražských Novinách« prostonárodně »Co jest konstituce?« Veřejných projevů Palackého z r. 1848 a 1849 tiskem dochovaných jest značná řada; v nich zastoupena jest celá škála politických nálad od povzneseného nadšení zahajovací řeči Slovanského sjezdu až po spravedlivé rozhořčení nad oktrojovanou ústavou v stati z 21. prosince 1849 »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«. S životem ústavním utučá i politické spisovatelství Palackého; až zase v lednu 1861 v nově

založeném orgánu národní strany »Národních Listech« hlásí se Palacký článkem o poměru Moravanů k Čechům nadepsaným »Historické haraburdí«. Od té doby postupují v dlouhém řetězci Palackého projevy a stati politické: většinu jich zaujímají řeči v panské sněmovně r. 1861, řeči na zemském sněmě českém 1861 a 1863, k nimž druží se některé projevy příležitostné a pak polemicky proti Mladočechům přibrocené výklady o pasivní opozici, o otázce polské atd. Druhé toto období politického spisovatelství Palackého vrcholí rozsáhlým programním spisem »Idea státu Rakouského« (1865 původně v »Národu«, r. 1866 v německém překladě Kienbergerově, r. 1907 vyd. Zd. Tobolka ve Svět. knih.), kde Palacký nejurčitěji formuloval svůj program národně federalistický a austroslavický v jádře bylo jeho »program z r. 1848 přizpůsobený říjnovému diplomu, resp. časové theorii o historicko-politické individualitě zemí a zase hájenému programu historického státního práva českého«. Odstoupením Schmerlingovým a nastoupením Belcrediovým r. 1865 počíná třetí a poslední perioda politického působení a spisovatelství Palackého. Kromě řeči na zemském sněmě českém 1865 a 1866 a různých řečí rázu příležitostného (častěji promluvil Palacký v literárním spolku »Svatoboru«, jež r. 1862 založil a jež byl předsedou do r. 1875) jsou tu některé zajímavé formulace poměru k vládě, k českým politickým stranám. Některé projevy působí již jako slova na odchodnou: tak řeč v »Měšťanské Besedě« 1871 o vlastním životním hesle »Svoji k svému a vždy dle pravdy«, tak delší doslov k »Radhostu«, tak »Několik slov o náboženství a víře«, zvláště významných pro světový názor starého Palackého, konečně bolestná epištola »O roztržce v národě českém« (1875) a pak poslední veřejná slova Palackého při oslavě dokončení »Dějin« dne 23. dubna 1876.

Shrnutí svých politických článků a projevů postaral se Palacký sám alespoň částečně: do III. svého sborníku »Radhost« (1872) pojal stati české, do »Gedenkbätter« (1874) řeči a úvahy německé ale oba spisy jsou pouhý výbor. Teprve v »Drobných spisech Fr. Palackého« věnován jest spisem a řečem z oboru politiky celý díl I. (1898); dílo to vyniká nejen úplností a spolehlivostí, nýbrž i historickým uspořádáním a cennými úvody vydavatele Boh. Riegra: stati německé jsou tu přeloženy do češtiny.

Osobnost Palackého jest v našem národním obrození zjevem nejmohutnějším. Všecky vůdčí myšlenky obrodného hnutí českého, ať vyvěrají z domácí dějinné tradice, či ať vznikeny jsou obdobnými ideami myšlenkového světa evropského, nacházejí v Palackém nejen svého hlasatele, nýbrž i ztělesnitele. Přijav od staršího pokolení osvícenského, u něhož naučil se dějepisné kritice a přesnému zkoumání fakt, snahu po obnovení vlastenecké minulosti cestou historickou, prohloubil svůj plán dějepisu národního v duchu české romantiky, jež shromažďovala se kolem Jungmanna, jednak ideou jazykovou, jednak myšlenkou slovan-skou. Základním kamenem jeho »Dějin« stala se takto čistě národní idea, kterou hloubavý a hluboký duch Palackého opřel filosoficky; k ní přistoupilo u něho, uvědomělého potomka a dědice Českých Bratrů, pejetí nábožensko-mravní. Ale široký duch Palackého nespokojil se pouze touto obsáhlou a mohutnou rekonstrukcí minulosti národní, jejíž souvislost s přítomností pociťoval nad míru živě; historie stává se u něho východiskem vypracované a promyšlené politiky pevných cílů, kterou Palacký posléze, když dlouhá léta se jí činně účastnil, odevzdává svým dědicům. Mnohonásobné a obětavé úsilí, které Palacký od mladistvých let postavil do služeb těchto vznešených cílů, bylo úsilí učencovo, spisovatelovo, organisátorskovo. Jako učenec-historik, prošeďší přípravou filosofickou a aesthetickou a školou věd pomocných, objímal Palacký celou svou nauku, a ačkoliv obínezil se jen na dějiny české a to hlavně politické, náboženské a kulturní, nehledíc k jeho pracím z oboru diplomatiky, genealogie a historického místopisu, přece, kdekoliv zasáhl, projevil neobyčejnou sílu nejen tvůrčí, ale i podněcující. Byl jeho celá vloha dějepisná byla v podstatě synthetická, přece právě z jeho školy vyšla řada výtečných pracovníků analytických, pečlivých detailistů. Stejně vysoko stojí Palacký-spisovatel, jemuž nescházel ani smysl čistě umělecký a stilový, zachovavý již od dob mladistvých pokusů básnických. Vznešená prostota, monumentální klid, lahodná jasnost, laňná souměrnost vyznačují díla Palackého od celkové savby až po skladbu větnou. Touto cestou dovedl Palacký vyrovnati dva dosti odlehlé požadavky doby své: kdežto osvícenství žádalo od knih psaných jazykem národním, pouze popularisační, prstonárodní přítupnost, tíhla škola Jungmannova k znárodnění veškeré vědy, k zčeštění všeho písemnictví naukového. »Dě-

jiný národu českého« plně vyhovují oběma těm tužbám. Proto toto dílo, jemuž plným právem náleží název knihy klassické, nenáleží pouze k odbornému písemnictví naukovému, nýbrž i k živé literatuře národní, podobně jako práce velkých dějepisců anglických neb francouzských, na něž do jisté míry upomíná svým posvěcením filosofickým a mravním. Organizátor Palacký již za svého života mohl pohlížeti na svoje úspěchy, za něž děkoval obsáhlému svému rozhledu a zvláštnímu smyslu pro potřeby doby. I když od organizací osvětových přistoupil jako zralý a historickým zkoumáním zocelený muž k organizacím politickým, týčil cíle českému veřejnému boji za právo a za národnost, třebaže jeho politický idealism jeho věkem se stupňující konservativism setkávaly se v jedné části národa s odporem. Veškeré tyto snahy slučovaly se u Palackého v krásnou jednotu lidskou a mravní: za každým veřejným činem stál celý člověk, jenž nebyl přeceňován, byl-li vděčně a oddaně nazýván »Otcem národa«.

Literatura o Palackém. Svůj životopis do r. 1818 napsal Palacký sám. »Vlastní životopis Fr. Palackého« vyd. M. Červinková-Riegrová v Osvětě 1885, zvláštní otisk v Praze 1885, ten doplňuje široce založená sbírka materiálů dosud neukončená »Korrespondence a zápisky Fr. Palackého« vyd. V. J. Nováček od r. 1898, dosud dva díly. Nejspolehlivější životopis Palackého vydal při 3. vyd. »Dějin« Josef Kalousek (r. 1876 a pak častěji). Jednotlivě z korrespondence Palackého vydány posud zejména jeho listy Kollárovi A. Paterou v Čas. Čes. Mus. 1879 a Bočkovi V. Navrátilem v Čas. Mus. Mor. 1897. Chronologii českých samostatně vydaných prací Palackého připojil Kalousek ke svému životopisu, soupis jeho děl německých vydala r. 1877 Učená Společnost.

Na oslavu stých zrozenin Palackého r. 1898 vydala Česká Akademie s Král. čes. Spol. nauk a s Maticí českou za redakce V. J. Nováčka »Památník Fr. Palackého«, kdež shromážděno jest velké bohatství studií o Palackém, z nich uvádíme pouze nejdůležitější: L. Čech a O. Hostinský pojednali o Palackém jako aestetikovi a filosofovi, J. Jakubec jako o básníkovi, J. Vlček o Palackého studiích, J. Goll o »Würdigung«, J. Kalousek o vůdčích ideích v historickém díle Palackého, Č. Zíbrt pak podal bibliografii prací o Palackém.

Z celkových děl o Palackého významu a osobnosti nejdůležitější jsou: Jaroslav Goll, Fr. Palacký (1898,

otisk z Č. Čas. Histor. 1898); Josef Pekař, Palacký v Otově Slovníku nauč. XIX., str. 39—71; T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes. V Praze 1899, Jan Heidler, O vlivu hegelismu na filosofii dějin Fr. Palackého v Č. Čas. Hist. 1911.

Co nejtěsněji souvisí s Palackým osudy, přátelstvím, historickým dílem i životními snahami jeho starší druh, zakladatel slovanského národopisu a stáročitnictví

Pavel Josef Šafařík (1795—1861). Narodil se jako syn evang. faráře (který se psával pravidelně Paulus Schaffary) 13. května 1795 v Kobeliarovu v župě gemerské, nejvýchodnějším to kraji slovenském. Po pečlivě průpravě domácí odešel r. 1805 na gymnasium v Rožnavě, pak r. 1808 do Dobšíné, obě školy byly nedostatečné. Duševní rozvoj jeho počíná od roku 1810 v Kežmarku, kde studoval na německém lyceu evangelickém, podléhaje hlavně vlastenci a novohumanistovi professoru Janu Genersichovi, zejména však vlivům vlastenecké a jazykové romantiky kruhu Jungmannova. Výsledkem nadšení národně jazykového a bedlivého studia básnictví klassického byla r. 1814 knižička básní »Tatranská Múza s lírou Slowanskou«. R. 1815 odebral se Šafařík do Jeny, vzdal se záhy studia theologického a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii, vůdčími jeho učiteli byli totiž učenci jenští, kteří působili později i na Kollára. U Eichstädta nabyl solidních vědomostí filologických, Luden naučil jej širokému pojímání dějin v duchu romantickém, od Friesa přijal idealism filosofický a mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jenské spoluvytvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení panslavistické. Přítel Benediktů zprostředkoval Šafaříkův styk s mladým Palackým, z něhož, když Šafařík r. 1817 přes Prahu vrátil se na Slovensko, vzešli r. 1818 »Počátkové Českého básnictví«. V letech 1817—1819 Šafařík jako vychovatel ve vynikající rodině maďarské dlel střídavě v Prešpurce a na venkovském panství v Pešti, udržuje přátelské styky s Palackým a připravuje se k pracím vědeckým. Na podzim 1819 přijal humanitní profesuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslavného gymnasia v Novém Sadě. Pobyt i působnost tamní nepřinesly Šafaříkovy radosti: v městě nebylo intelligence, pravoslavné představenstvo školy i mniši v okolních srbských klášteřích neměli porozumění pro slovanské snahy Šafaříkovy, práce na škole byla

úmorná roztrpčovala Šafaříka zejména po roce 1825, kdy jako protestant zbaven byl ředitelství gymnasia a i hmotně odstrčen; zdraví nesloužilo ani Šafaříkovi samému, ani jeho rodině; finanční tíseň se často dostavovala: při vědeckých pracích strádal nedostatkem pomůcek a bídým poštovním spojením. Přes to Šafařík neochaboval, vedle úsilovných snah o povznesení rodného Slovenska, při nichž, odmítaje jak bernolákovský separatismus, tak podceňování Slováků v Praze, hlásil se k stanovisku jazykově i kulturně sprostředkovacímu, pracoval s Kollárem o sbírce lidových písní slovenských (v. tam), zaměstnával se dějinami literatur slovanských, o nichž roku 1826 vydal »Geschichte der slawischen Sprache und Literatur«. Od r. 1825 hledal východiska z nepříznivých poměrů novosadských; ale nepřijal, oddáviv se v té době naprosto studiu bohoslovnému, nabízené místo profesora theologie v Prešpurku; také naděje na professuru slavistiky ve Vratislavi neb na členství petrohradské akademie věd se ztroskotaly. R. 1833 soukromou sbírkou Palackého zajištěna byla Šafaříkovi roční podpora, bude-li odtud psáti díla svá česky, a počátkem května 1833 Šafařík přestěhoval se s rodinou jako soukromý učenec do Prahy. V Praze oddal se Šafařík předem práci o hlavním díle svého života »Slovanských starožitnostech«, jež vyšly r. 1837, pracoval s bezpříkladnou vytrvalostí, přesností a statečností, ač choroby i starosti hmotné jej stihaly. Z důvodů peněžních převzal r. 1834 redakci »Světozora«, v letech 1837—1847 cenzuru, při níž pomáhala mu jeho choť; r. 1838—1842 byl redaktorem »Musejníka«. Útlé zdraví, láska k prostředí českému, jehož však neušetřil přísné a řízné kritiky, ho pohnuly, že odmítl pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a ve Vratislavi. R. 1841 stal se kustodem, roku 1848 bibliothekářem universitní knihovny v Praze; r. 1848 jmenován mimořádným profesorem slovanského jazykozpytu na pražské universitě, ale již po roce katedry se vzdal, aniž byl konal universitní čtení. Nemoc Šafaříkova se však stále stupňovala až k rozrušení mozkovému, jemuž učenec podlehl 26. června 1861.

Jako u Palackého začíná také u Šafaříka spisovatelská činnost básnictvím. R. 1814 ukázal se devatenáctiletý Šafařík v »Tatranské Múze s lírou Slowanskou« pilným čtenářem a nadaným napodobitelem cizí, především klassické poesie, učelivým žákem Klopstockovým, ale i jemným, duchovním ero-

tikem, nadšeným obdivovatelem přírody a epikem v duchu básnictví lidového. (Nově vydána Fr. Bačkovským r. 1886 a 1889 s úvodem i výkladem.) Později kromě spolupracovníctví na »Počátcích« a na Kollárově sbírce lidových písní zasáhl Šafařík do básnictví činně dvěma překlady, Schillerovy »Marie Stuartky« (pracován v Jeně, otištěn až 1831) a Aristofanových »Oblaků« (z r. 1817, uveřejněno jen v ukázkách v Muzejníku r. 1830 a 1831).

V době novosadské zaměstnával se Šafařík hlavně dějinami literárními, ovocem toho jest významné dílo »Geschichte der slawischen Sprache u. Literatur« (1826), podávající vedle rozsáhlých úvodů o kmenech a jazycích slovanských poprvé methodou moderních dějin literárních bibliografický soupis veškerých literatur slovanských s historickými skizzami a na základě kriticky probadané látky. Řídě se methodou německého učence J. F. Wachlera, jenž žádá nikoliv knihopisný výčet, nýbrž historický výklad slovesnosti národní, používaje pro literaturu ruskou historie Grečovy, pro písemnictví polské knihy Bentkowského, podával Šafařík v oboru slovesnosti české, slovenské (probírané tu odděleně) a jihoslovenské výtěžky vlastních studií. Úvodní, nadšené a nanovoze apologeticky psané stati o původu, charakteru a vzdělání Slovanstva, prozrazují stoupence Jungmannova a jsou svým způsobem průpravou »Starožitností«. Později chtěl Šafařík dílo přepracovati, ale nedošel k tomu, jen jeden doplněný a přepracovaný oddíl »Geschichte der südslawischen Literatur« vyšel pohrobně r. 1865. Z pozdějších let Šafaříkových pocházejí studie a edice literárně dějepisné »Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů« (1851) a »Památky hlaholského písemnictví« (1853); k nim druží se důležitá rozprava »Über den Ursprung und die Heimat des Glagolismus« (1858), obsahující na rozdíl od staršího mínění Dobrovským zastávaného děkaz, že hlaholice jest starší než cyrillice.

Po návratu do Prahy obrátil se Šafařík výlučně k studiu v oboru slovanského národopisu a slovanských starožitností, k čemuž doveden byl jednak zájmem o zeměpis starověký, jednak četbou řeckých a římských spisovatelů podávajících zprávy o dávnověkosti slovanské. Nejprve formuloval svoje stanovisko kritickým dílem »Über die Abkunft der Sla-

wen nach Lorenz Surowiecki« 1828), pak po dlouholetých přípravách vyšly »Slovanské starožitnosti« (1837). Hlavní předmět tohoto monumentálního díla Šafaříkova tvoří podání topografického, dějinného i jazykového důkazu, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů patří k praevropským národům a smesení dokladů o tom. Tyto hojné, přesvědčivé a kriticky podávané doklady sestaveny jsou do dvou částí: v první sleduje Šafařík dějiny Slovanstva do vyvrácení říše římské r. 476, v druhé pak do r. 988, kdy křesťanství u Slovanů převládá. Dokázav takto nezvratně a důmyslně starobylost Slovanstva, chtěl Šafařík dokázati a proti dosavadním názorům obhájeti i jejich pradávnu vzdělanost, mravní dokonalost, líbeznou mírumilovnost: byl to ohlas rousseauovce Herdera. To mělo se státi v druhé části »Slovanských starožitností«, jež chtěla vylíčiti vnitřní poměry národu staroslovanského, k dílu tomu však nedošlo. Kniha Šafaříkova doznala nezvyklého uznání: r. 1843 vyšel německý překlad Mosigův, 1844 polský Bońkowski; a v Rusku pracováno hned o překladech několika (překlad Bodjanského jest však velmi nedokonalý, a dílo Šafaříkovo samo vyvolalo v Rusku hlučný odpor vedle nadšení na straně druhé); řada akademií německých i ruských jmenovala Šafaříka svým členem; slovem, stal se auktoritou evropskou a zaujal místo po Dobrovském osiřelé. I dnes, kdy hlavní zásady díla Šafaříkova — až na důkaz, že Slované jsou národ právě tak rovnocenný a tak starobylý jako jejich sousedé v Evropě — kritikou historickou jsou vyvráceny, a kdy ukázáno, že tyto these nejsou nejpůvodnějším majetkem Šafaříkovým, zůstávají »Slovanské Starožitnosti« dílem velkého významu. K hlubokému rozboru nesčíslných, s úžasnou pílí snesených pramenů ke kritickému klidu a důmyslné interpretaci faktů druží se i přednosti literární i zvláště sympatické rysy osobní. Šafařík, právě jako Palacký, byl velký mistr jasného výkladu, souměrné stavby, důstojného a přece živého slohu. Naplněn hlubokou láskou ke všemu Slovanstvu v minulosti i v přítomnosti, byl si dobře vědom, že svým dílem koná poslání jednak obranné, jednak buditelské a do těchto vznešených služeb postavil celou svou mohutnou, mužnou povahu, zocelenou tolika útrapami životními. Kdekoliv se za učencem Šafaříkem rýsuje Šafařík člověk, podmaňuje si svou hrdinskou a rázovitou osobitostí každého pozorovatele. Doplnkem k »Slovanským starožitnostem« vy-

dal Šafařík národopisnou mapu, jejíž výklad nadepsaný »Slovanský národopis« (1842 a mnohokrát později) byl pro svou dobu nejlepším přehledem známostí o světě slovanském. (Dnešní stav badání o »starožitnostech slovanských« se stálým zřetelem k spisu Šafaříkovu podává Lubor Niederle ve velkém svém díle »Slovanské starožitnosti« od r. 1902; týž badatel nahradil druhý slavistický spis Šafaříkův knihou »Slovanský svět« 1909.)

Kromě národopisných a dějepisných prací byl Šafařík v době pražské horlivě činný v oboru jazykovědy slovanské i staročeské; také jako znalec staré češtiny a jejich památek stal se Šafařík dědicem Dobrovského. Ze studií v mluvnici slovanské vynikají zvláště rozpravy: »O tvoření slov zdvojnácním kořene« (1846), »Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském« (1848), »Mluvozpytný rozbor čísloslova« (1848) a »Serbische Lesekörner (1833)« s rozбором srbštiny. Úvodem k »Výboru z literatury české« podal Šafařík r. 1845 první soustavnou mluvnici staročeskou »Počátkové staročeské mluvnice«, vynikající to práci, která až do doby Gebauerovy, po celé téměř půlstoletí nepozbyla ceny

Sebrané spisy Šafaříkovy vydány nekriticky a neúplně v Praze r. 1862—1865 ve III sv.; obsahují však pouze jeho díla česky psaná. Z Šafaříkovy obsáhlé a krásné korespondence otištěny kromě výňatků z dopisů synu Janovi v Čas. Čes. Mus. 1910 listy jeho Kollárovi v Čas. Čes. Musea r. 1873—1875; listy slavistovi Pogodinovi vydal v Moskvě Popov 1879; slavistovi Bodjanskému Lavrov v Moskvě 1895. Většina dopisů Šafaříkových cizím slavistům psána jest německy pro dějiny slovanské filologie obsahují materiál neocenitelný.

Literatura o Šafaříkovi zakládá se na cenných sděleních i výzkumech rodiny jeho. Jeho syn Vojtěch Šafařík podal »Krátký životopis P. J. Šafaříka« (1870 v Praze, zvl. otisk z IX. dílu Riegrova Slovníka) a zanechal hojné poznámky, z nichž publikoval Č. Zibrt v Č. Čes. Mus. 1909; jeho zeť Josef Jireček ocenil učeně Šafaříkův význam v stati »P. J. Šafařík. Ein biographisches Denkmal« (Oesterr.-Revue Wien 1865, VIII.); jeho vnuk Konstatin Jireček podal dokonalý obraz období novosadského v článku »Šafařík mezi Jihoslovany« (Osvěta 1895 XXV.). Z literárně histori-

ckých prací většina náleží jubilejnímu roku 1895; tehdy J. Hanuš otiskl v »Lumíru« studii »Po stopách poesie P. J. Šafaříka«; tehdy »Č. Čas. Histor. (I.)« a »Listy filologické« (XXII.) přinesly slavnostní čísla s cennými monografiemi, onen se studií L. Niederlovou o Starožitnostech, J. Polívkovou o Šafaříkovi jako dějepisci slovanských literatur, J. Máchalovou o jeho zásadách kritických a s všeobecnou statí Jar. Vlčka, tyto se slavnostní řečí Jar. Vlčka a s Polívkovým rozbohem jazykozpytných a palaeografických prací Šafaříkových. Z této doby pocházejí i obě přehledné knihy o Šafaříkovi, jimiž úplně zatlačen byl nespolehlivý a povrchní životopis Šafaříkův od Vinc. Brandla 1887), kdežto Josef Hanuš v spisku »P. J. Šafařík v životě i spisích« (1895) sleduje hlavně cíle popularisační, hledí Jaroslav Vlček ve své monografii (1895) hlavně »sledovati Šafaříka jako českého spisovatele, reformátora písemnictví a člověka i stopovati vnitřní jeho rozvoj a souvislost vůdčích ideí jeho života«.

Dějepisecké dílo Palackého i Šafaříkovo (tohoto měrou menší, onoho daleko větší) nalezlo své pokračování v historických snahách i pracích jejich bezprostředních neb duševních žáků a stoupenců; ale činnost jejich náleží do zcela jiného období literárního, daleko za r. 1848. Zde však dlužno se zmíniti o několika dějepiscích, kteří s Palackým a Šafaříkem současně a souběžně užívali historie za pamůčku probuzení národního. S Palackým a Šafaříkem arciž z daleka se rovnati nemohou, ale pravý obor jejich působnosti musí býti po právu vylíčen v souvislosti této. Z nich stojí na prvním místě:

Jan Erazim Vocel (1802—1871) narodil se v Kutné Hoře 23. srpna 1802. Již v dětství působila na jeho mysl mocně starobylost rodného města a jeho elegičnost; záhy pokoušel se o básnictví lyrické i dramatické. Po filosofických i právnických studiích vykonaných v Praze a ve Vídni byl Vocel v letech 1825—1842 vychovatelem v různých předních rodinách šlechtických, s nimiž projel skoro celou Evropu západní a nejednu krajinu uherskou; tu získal nejen obsáhlých vědomostí jazykových, ale i odborných znalostí přírodovědeckých a historických. Vrátiv se r. 1842 do Prahy, působil jako horlivý publicista, písařík česky i německy i jako pomocník censorský a jako redaktor Musejníka. R. 1850 stal se professorem archaeologie na pražské universitě, r. 1862 dána mu i stělice pro dějiny lite-

ratury české, ač druhému oboru nezcela výhovoval. Zemřel v Praze dne 16. září 1871.

V mládí svém pokládal se Vocel sám za básníka a byl pro svou poesii uměle vykombinovanou, chladně učeneckou a slohově těžkopádnou vysoce vážen. Z nejstarších jeho básnických prací zajímavá jest tragédie »Harfa« (1824) z pohanského pravěku českého, již vstupuje vedle děl Turinského na českou půdu německé modní drama osudové. V době pobytu v cizině psal Vocel mnoho německy; vídeňský časopis »Der Jugendfreund« přinesl od něho dvě komedie, romantickou báseň a řadu dějepisných novell. Z těch dvě pod názvem »Poslední Orebíta« (z r. 1832) a »Hlatipisec« (z r. 1834) vydal Vocel později česky ve »Květech«, představiv se jako jeden z nejlepších historických povídkářů té doby a jako zvláštní mistr správného i náladového koloritu doby. Slávu Vocelovu založily tři epické knihy »Přemyslovci« (1838, úplně přepracované vydání z r. 1862), »Meč a kalich« (1843) a »Labyrint slávy« (1846; nové vydání r. 1898 v Svět. knih.). První dvě knihy Vocelovy jsou zřymovanou kronikou českou v duchu romantickým a ve formě romancí; konvenční vlastenectví a historický elegism proniká v cyklu prvním; povrchní liberalismus, nechápající hnutí husitského, prosycuje dílo druhé, jež však po stránce cyklické soustředěnosti a tvarové rozmanitosti stojí výše, ač i tu příliš proráží nedostatečná Vocelova vláda nad českým veršem a nad českým slovem. Rozsah látky »Přemyslovců« dán jest již jejich jménem; v »Meči a kalichu« opěvá Vocel dobu lucemburskou, jejímž byl zvláštním znalcem a ctitelem, a války husitské. Nejvýznamnějším básnickým dílem Vocelovým jest jeho epický pokus o českou faustiádu, »Labyrint slávy«, jenž navazuje látkově částečně na poslední motivy »Meče a kalicha«, promítá v řadě historických pohledů a polomystických scén, vesměs vyvolaných velkým vzorem Goetheova Fausta, minulost i budoucnost Slovanstva a tak ve smyslu české ideje národnostní a slovanské a v nadšeném idealismu a optimismu odpovídá valicím se proudům mezinárodního skepticizmu a materialismu. V tomto díle položil si Vocel cíl velmi vysoký, na který nevystačily jeho celkem slabé síly básnické a kompoziční, ale vyjádřil za to velmi výmluvně vůdčí ideje své doby: to učinil ještě jednou dvěma básnickými cykly »Před březnem 1848« a »Po březnu 1848«, kdež uvedl celou řadu umělých západních forem

básnických do naší slovesnosti poprvé a celkem se zdarem. Příležitostnými těmito skladbami básník Vocel vůbec umlká.

Ale v těchto básnických výtvorech velkého chtění a chatrného provedení, jež neobstály ani před přísnějšími soudci soudobými, nespočívá hlavní význam Vocelův. Cokoliv v nich jest zajímavo, drobný detail charakteristický, případná malba doby, snaha proniknouti až k jádru dějovému — vše to prozrazuje rozeného a jemně vzdělaného historika a archaeologa, který hlavně středověk nejen miluje, nýbrž i dobře chápe a vykládá a jenž soustavně vypěstěnou vnímavost uměleckou rád staví do služeb dějin umění. Vše to našlo plného a vědeckého vyjádření v odborných pracích Vocelových, které se nesou dvěma směry, archaeologií a historií středověkého umění výtvarného. První rozsáhlejší Vocelova práce toho druhu, programmatická kniha »Grundzüge der böhmischen Altertumskunde« (1844) slučuje ještě oba obory, pojednávajíc v prvním díle o památkách doby pohanské, v druhém pak o starožitnostech období křesťanského, k nimž Vocel počítá vedle památek výtvarných též díla básnická a přežitky umění válečnického. Později tato činnost původně sloučená se rozbíhá. Jako archaeolog shrnul Vocel svoje názory o dávné, předhistorické minulosti české hlavně do svého základního spisu »Pravěk země české« (1868). Dílo to, podávající výsledky zkoumání neméně než dvacetiletého, dělí se na dvě části: v první rozebírá Vocel památky po Bojích a Markomanech v Čechách, v druhém oddělení, které takřka navazuje na Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti«, sleduje pravěk slovanského obyvatelstva v Čechách až po dobu křesťanskou. Tímto dílem, které trpí jednak příliš vydatným použitím padělaných památek literárních, jednak nedostatečným probadáním materiálu, ale na druhé straně posvěceno jest týmž buditelským nadšením a slovanskou ideou jako díla Palackého a Šafaříkova, byl položen základ k české archaeologii; až do let devadesátých, kdy J. L. Pič se svým »Archaeologickým výzkumem Čech« i svými »Starožitnostmi země české«, založenými na úplně novém materiálu bohatě sebraném, a též druhá skupina českých archaeologů s L. Niederlem v čele postoupili v popředí, platil »Pravěk země české« za spolehlivou knihu vědeckou. V dějinách umění věnoval se Vocel hlavně dvěma odvětvím, jednak zkoumal pečlivě počátky výtvarnictví křesťanského, jednak studoval se

zvláštní zálibou dobu Karla IV., jako vůbec stavitelství gotické bylo uměním jeho srdce. V prvním oboru vyniká zvláště spisek »Vyvinování křesťanského umění« (1852), v druhém studie o malířství doby lucemburské, hlavně o Tomáši z Modeny. Většina prací sem hledících složena jest v ročnících Musejníku a ve zprávách Učené společnosti, tu otiskl Vocel též svoje nečetné práce aesthetické a několik zajímavých studií literárních, věnovaných větším dílem R. K. Z.

Jediný pokus oceniti všecky stránky literární a vědecké činnosti Vocelovy učiněn příležitostným spisem vydaným k »Slavnosti na počest stých narozenin Jana Erazima Vocela« Archaeologickou kommisí české akademie a musejním Archaeologickým sborem (1903), kde J. L. Pič oceňuje Vocela jako archaeologa, K. Chytil jako dějepisce umění, J. Vrchlický jako básníka. Vocelovou básnickou činnost rozebrali zevrubně K. Šmídek v »Osvětě« V. (1875) a Arne Novák v Laichterově »Literatuře české« (III. 1.).

Zatím co odborně vzdělaný a vědecky pečlivý Vocel kladl základy k solidní vědě archaeologické v Čechách, bujelo tu velmi dobrodružné a fantastické starožitnictví nadšených diletantů a nekritických snůlků, z nichž nejcharakterističtější byl farář Václav Krolmus (1787—1861), původce bohaté, ale podivínské a naprosto nevědecké snůšky »Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry« atd. (1844—1851 v XII sv.).

Hlavními představiteli vědy historické na Moravě v době Palackého byli: Antonín Boček (1809—1847), od r. 1831 professor české řeči na stavovské akademii v Olomouci, od r. 1836 historiograf moravský, od r. 1840 archivář stavovský v Brně. Bočkovi, jenž psal více německy než česky — česky jest od něho kromě kratší stati »O vítězi nad Mongoly« jen »Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském« (pohrobně 1850), — scházela láska k pravdě a nesobecké nadšení pro věc národní, jejímž horlivým zastancem se stavěl, než aby mohl býti přirovnán k Palackému neb Šafaříkovi; charakter jeho připomíná namnoze charakter Hankův. Nechuť k Čechům zavedla Bočka k nešťastnému separatismu moravskému; nedostatek lásky k pravdě a kritické zodpovědnosti pohnuly Bočka, pilného pracovníka archiválního a diplomatického, že stal se historickým falsátorem, vsunuv do svého jinak velmi záslužného díla »Codex diplomaticus et epi-

stolaris Moraviae« (1836—1845 o IV dílech, V. díl Bočkem připravený vyšel po jeho smrti 1849) vlastní listinné výrobky, velikého domněle stáří a kryté neprávem auktoritou Monseovou. Listiny ty měly dávnou minulost moravskou skvěle ozářiti, ale záhy vzbudily nedůvěru na př. u Palackého. (O tom viz v Čas. Mat. Mor. roč. IX. a XXV.).

Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), nástupce Bočkův v professuře zprvu v Olomouci, pak v Brně, od roku 1850 professor české řeči a literatury na universitě vídeňské. V Olomouci i v Brně působil Šembera velmi horlivě jako buditel národní, vydáváje kalendáře, účastně se redakce »Moravských novin«, pečuje o náklad cenných českých knih. Buditelské tendence oživují též jeho zajímavé, ač dnes namnoze zastaralé monografie dějepisné, psané jasně, ba lidově; kromě monografie věnované rodnému Vysokému Mýtu (1845) věnovány jsou historii moravské, tak »Historie pánů z Bozkovic« (1836 a 1870), »Vpád Mongolů do Moravy« (1841) a z doby pozdější »Popis Moravy a Slezska« (1863 a 1869). V době vídeňské účastnil se Šembera mnohonásobně překladu říšského zákoníka do češtiny a úřední redakce zákoníku; professorská činnost vedla jej k pracím dialektologickým, k sepsání literárních dějin v duchu a způsobu Jungmannově (v. v.) a k nešťastné konstruující studii dějepisné »Západní Slované v pravěku« (1868). V posledních letech zasáhl činně a důmyslně do boje o podvržené rukopisy; statečný tento krok starce více než sedmdesátiletého obrátil proti němu v neslýchané míře odpor národa, při čemž buditelských zásluh Šemberových o Moravu naprosto bylo zapomenuto. Teprve sté výročí zrozenin Šemberových přineslo jeho památce spravedlivé zadostučinění.

České básnictví pod vlivem písně lidové. Poesie vlastenecká.

Osmnácté století bylo požehnanou dobou české písně lidové, jak po stránce slovesné, tak i po stránce hudební. Kdežto však nápěv lidové písně zřídka kdy byl původní, protože lid eklekticky přejímal z hudby instrumentální, ze zpěvu církevního, z umělé písně světské, při čemž často týž nápěv sloužil řadě různých písní, jeví se v textu těchto skladeb právě tak veliká rozmanitost jako původnost. Celá oblast českého národa v Čechách, na Moravě a na Slovensku účastnila

se vytváření písně národní, při čemž kmenová svěráznost jednotlivých krajů v povaze písní se prodávřovala; všechny city a dojmy venkovského lidu od něžné erotiky k prudké vášni, od tichého stesku k bezútěšnému zoufalství, od mladistvé čtveračivosti k rozpoutanému veselí, od radosti nad probouzející se přírodou až k smutku zimnímu, zvučely v lidových zpěvech; různí stavové, zejména vojáci, rolníci, mlynáři, vytvořili svoje písně. Zvláštním uměním zhuštěné tragiky a epické úsečnosti vynikají lidové ballady, založené dílem na skutečných událostech, dílem na pověrečné víře lidové v nadpřirozené bytosti a hrůzy života záhrobního; také dlouhé války XVIII. věku daly látku k lidovým skladbám epickým; jiný okruh tvoří epické zpěvy ze selského povstání.

Doba osvícenská neměla pravého pochopení pro básnictví lidové, také naše první novočeská škola básnická písně lidové naprosto nedbala. V evropském písemnictví zájem o poesii lidovou počíná v Anglii; když byl proslulý kritik Addison upozornil na domácí písně lidové, vydal biskup Thomas Percy sbírku anglických a skotských ballad »Reliques of ancient English Poetry« (1765), jejíž vliv byl dalekosáhlý. Nejhlubší ohlas nalezl Percy v Německu a to dvojím směrem: jednak lidové písně horlivě sbírány, jednak napodobeny, a jejich prostý, působivý sloh činěn slohovým principem lyriky umělecké. Z německých sbírek důležitý jsou hlavně dvě, Herderovy »Volkslieder« (1778—1779), které neobmezující se na Německo, snažily se národního ducha nejrůznějších národů vzdělaných i primitivních podati v písních, a pak romantický bohatý soubor Achima von Arnim a Klementa Brentana »Des Knaben Wunderhorn« (1805—6). Od Herdera přijali i naši sběratelé a napodobitelé lidových písní idealistické jich pojetí; jen písně aestheticky a národně hodnotné zasluhují povšimnutí, sbírání, napodobení. U nás zastával toto mínění především Čelakovský, vedle Kamarýta, Kollára, Šafaříka, Erbena a Sušila nejhorlivější sběratel a napodobitel poesie lidové; proto příkře odsoudil záslužnou sbírku »Českých národních písní«, již na podnět nejvyššího purkrabí Fr. Ant. hr. z Kolovrat pořídil Jan Ritter z Rittersberku (1825), který byl veden spíše zájmem historickým a hudebním při svém sběratelství. Ale poesie lidová nebyla v Anglii, v Německu a v Čechách jen předmětem učeně národopisného a sběratelského zájmu; četní básníci jí napodobovali, učili se jejímu slohu, mířili

k její prostotě a stručnosti, pokoušeli se docílití její zpěvnosti; po této stránce píseň národní spolupracovala na vytvoření poesie romantické vůbec: v Anglii dokladem jest R. Burns, v Německu Bürger, Goethe, Uhland, W. Müller, H. Heine. U nás pokoušeli se nejprve o napodobení písně lidové V. Hanka, M. Zd. Polák, Jan Al. Rettig (1774—1842), Jos. Vlast. Kamarýt, K. S. Šnajdr; k vrcholu dovádí tento směr

František Ladislav Čelakovský (1799—1852). Jako syn venkovského tesaře narodil se Čelakovský 7. března 1799 v pohorských Strakonících, jejichž idyllický život venkovský a miruplná příroda záhy plnily jej dojmy poetickými. Již na studiích v Č. Budějovicích (1813—1816), kdež uzavřel přátelství s Kamarýtem a Chmelenským, a v Písku (1816—1817) vzbuzen byl jeho smysl pro poesii; pak působením strakonického vlastence Plánka a mocných dojmů za studií filosofických v Praze (1817 a 1818) stal se Čelakovský horlivým vlastencem. Filosofii studoval dále v Budějovicích, v Linci a zase v Praze; zabýval se však méně odborným studiem školním, což značně jeho prospěchu studijnímu škodilo, než četbou literatur slovan-ských, romantického a klassického básnictví německého. Vzdav se původního plánu své rodiny, státi se knězem, Čelakovský nastoupil po skončení filosofických studií r. 1822 dráhu vychovatelskou, v níž setrval po 7 let; při tom věnoval se studiu jazykovému, vědě slavistické, překladatelství a hlavně sbírání lidových písní a básnění původnímu. R. 1820 vydal první své zralé dílo básnické »Ohlas písní ruských« a vzdav se vychovatelství, ohlížel se po zaměstnání pevnějším. Dlouho nemohl přes četné pokusy ničeho dosíci; munificence Rudolfa knížete Kinského pomáhala mu nésti životní bídu až do r. 1834, o niž se od r. 1831 sdílela jeho choť Marie roz. Ventová. V létech 1834 a 1835 byl Čelakovský redaktorem »Pražských Novin« a »České Včely« (v. v.); denunziací snad Hankovou k zakročení ruské vlády zbaven byl redaktorství a ocitl se opět v strašné tísní hmotné. Roku 1838 stal se knížecím knihovníkem rodiny Kinské; r. 1841 byl povolán za profesora slavistiky do Vratislavě, kam odjel v květnu 1842. Leč na pruskoslezské půdě se ani jemu ani rodině jeho nedařilo; r. 1844 ztratil svou první choť — r. 1845 stala se její nástupkyní ušlechtilá Antonie Reiszová, zvaná Bohuslava Rajská (1817—1852) — nemoci často stíhaly jej i rodinu, na universitě neměl posluchačů ani přízně. S povděkem uvítal povolání na stolicí slavistiky na pražské universitě, kam se

odebral r. 1849. Nepůsobil tu však dlouho; útlé jeho zdraví podleho 5. srpna 1852 nemoci.

Básnická tvorba Čelakovského vyrůstá ze dvou kořenů: z pečlivého studia klassické a romantické poesie světové a z důvěrného zabývání se lidovou písní slovanskou, zvláště českou. Básnické nadání Čelakovského potřebovalo vždy popudu literárního, neboť Čelakovský tvořil spíše z rozumové, aesthetické úvahy než z překypujícího vášnivého citu; proto Čelakovský rád vnikal do cizích osobností i útvarů básnických, přivlastňoval si jejich způsob vyjadřovací, vytvářel díla obdobná; vlastně celá jeho básnická tvorba jest dlouhou řadou »ohlasů«. Z poesie německé kromě Herdera, k němuž se hlásil názorem o básnictví lidovém. a kromě Lessinga, od něhož se naučil epigrammatickí břitkosti a rozumovému poutování skladeb básnických, miloval Čelakovský především Goethea, s nímž se sdílel o duševní jas, o stálou snahu po vnitřní rovnováze, o pohodu a klid názoru a dle jehož vzoru tihl vždy ke classicismu, když byl vnitřně překonal mladistvou přecitlivělou romantiku.

Básnictvím lidovým zabýval se Čelakovský již záhy. R. 1819 sbíral lidové písně na českém venkově, v Linci pronikl k národní poesii jihoslovanské, roku 1822 vyšel první, r. 1825 druhý, r. 1827 třetí díl »Slovanských národních písní«, obsahující na podkladě vlastního sbírání i dle jiných snůšek slovanských písně české, slovenské, pak v překladech lužické, ruské, maloruské a srbské, ano i ukázky lidového básnictví litevského; někde připojeny též nápěvy, ano i umělé napodobeniny písní národních do sbírky částečně pojaty. Účel sbírky byl národně buditelský a slovansky vzájemný, knihu ovládal Herderův idealisující názor o kráse lidové poesie ale leckde projevil se též zájem národopisný a zvykoslovný. Za dodatek této sbírky pokládati dlužno překlady »ilyrských«, (srbských) národních písní v »Kroku« a v »Musejníku« a pak svazek »Litevských národních písní« (1827) na podkladě sbírky L. J. Rhesy. Příbuzné dílo svým sbírkám vytvořil Čelakovský svým velkým, dle srovnávací metody sestaveným souborem slovanských přísloví »Mudrosloví národu slovanského v příslovích« o 15.000 číslech (1852, nové vydání r. 1893 od J. V. Nováka; zcela nové zpracování látky příslovné V. Flajšhansem od r. 1910).

Původní básnickou činnost Čelakovského zahajují roku 1822 »S m í š e n é b á s n ě«, v nichž mladý poeta

stojí ještě pod vlivem různých vzorů domácích i cizích a nejspíše v duchu vlastenecké romantiky Jungmannovské hledá svůj tón. Po sedmi létech vystupuje v »Ohlase písni ruských« (1829) již zralý umělec jasně vědomý svých cílů: podle vzorů hrdinské epiky a národní lyriky ruské vytváří tu nadšený obdivovatel ruské bohatýrské dávnověkosti i přítomnosti samostatné skladby, prosycené duchem i náladou ruskou, jemným romantickým smyslem pro přírodu, něžnou erotikou a snahou po vystižení velikosti národní. Zvláštní popularity dosáhly větší skladby epické, čerpané z ruských »bylin«, »Bohatýr Muromec«, »Čurila Plenkovič«, »Ilja Volžanín« a pak skvostná ukázka slovanské báje zvířecí »Veliký trh ptačí« psaná s výtčným humorem. Některými básněmi, »Veliká panichida« a »Smrt Alexandra«, opěvoval Čelakovský i události současné, projevuje při tom lásku k carovi a obdiv k politické mohutnosti Ruska. Velký význam díla vystihl hned v rozsudku svém r. 1830 Palacký, klade je po bok »Slávy dceři«. Hned po ukončení »Ohlasu písni ruských« chystal se Čelakovský k obdobnému dílu na podkladě lidové poesie české, vydal je však teprve roku 1839 pod názvem »Ohlas písni českých«. Kdežto však v »Ohlasu písni ruských« spočívá hlavní důraz na epice, převládá v tomto díle po výtce nota lyrická. Z epických skladeb významná jest jen široce založená historická skladba mohutného rytmu »Prokop Holý« a krásná ballada goetheovského dechu »Toman a lesní panna«, opěvující sílu daemnické milostné vášně v rámci lesní romantiky; ostatek vyplňují sbírku písňe, popěvky a hříčky milostné, žertovné a satirické, zvláštní lahody a zralosti, v nichž básník nevyjádřil jen povahu selského lidu českého, ale i charakter vlastní, hravý, vznětlivý, rozmarný a ironisující. Často rýsuje se za těmito drobnými skladbičkami, v nichž význačné znaky české písňe lidové jsou soustředěny a znásobeny, kus zdravé moudrosti životní, vyvrážený názor na svět. V celé české poesii najde se málo knih, jimž by dala se do té míry přiřknouti gracie a to nikoliv nahodilá, nýbrž jasně chtěná, umělecky vykombinovaná, ryze básnickými prostředky získaná. [Kromě starších vydání dlužno uvésti L. Quisovo vydání ve »Světové knihovně« (1899) a nádherné vydání »Ohlasů písni českých« »Umělkou Besedou« (1896) s cenným, literárně historickým úvodem Fr. Bílého.] Naprosto jiného rázu než »Ohlasy« jest další básnická kniha Frant. L. Čelakovského »R ů-

že stolistá« s vedlejšími titulemi »Báseň a pravda« (1840). Je to dvojdílný cyklus o 100 básničkách, psaných strofou maďarského básníka Al. Kisfaludyho, která jest obměnou znělky; první polovice jest rázu milostného, druhá rázu didaktického. Počátkem »Růže stolisté« bylo 13 básní, věnovaných inilence básníkově Marii Ventové »Pomněnky Vatavské« (1831), v nichž vedle něžné erotiky hlásí se též Kollárovské vlastenečství; láska u Čelakovského jest však mnohem jasnější, klidnější, životnější než u Kollára; také přírodní jeho líčení mají více pohody a bezprostřednosti. Značně níže stojí didaktický oddíl druhý, suchopárně a pedanticky převádějící v rýmy jakousi nepůvodní filosofii přírodní a kazatelsky hlásající mravouku i moudrost životní; jen vlastenecké básně z této části bývají časem citovány. [Frant. Bílého »Růže stolisté« (1894) podává vedle obsažného úvodu i dobrý výklad jednotlivých básní.] Původní básnickou činnost Čelakovského dovršují jeho výtečné epigrammy; nevyšly souborně za jeho života — pro Musejník chystaná »Padesátka z mé tobolky« (1837) byla v sazbě rozmetána. Čelakovský byl duch břitký, útočně kritický a satiricky dravý; malichernosti soudobého českého života, hlavně literárního, dráždily ho k odporu; již v letech dvacátých pěstoval literární satiru v »Literatuře krkonošské« (1824) a v »Patrných dopisech nepatrných osob« (1830). V stručné a bodavé formě epigrammu, jež Lessingem byla plně obnovena a vrácena původní své podstatě, představované Martialem, nalezl Čelakovský homogenní formu pro svého ducha jasného, břitkého a agresivního a s neobyčejnou jistotou formální i prudkostí vtipovou vysílal svoje »nápisy« proti odpůrcům i malicherníkům. Zvláštním oddílem klassických epigramů Čelakovského jest jeho »Kvítí«, kdež náruživý botanik a jemný ctitel přírody, dle podnětu Goethova, užívá různých zjevů říše přírodní, aby rozvil duchaplný nápad neb zachytil půvabný dojem či konečně šlehl satiricky. [Veršovaná díla Čelakovského od r. 1847 bývají seskupována v »Spisů básnických Kniha šestery«, obsahující I. Růži stolistou, II. Ohlas písní ruských, III. Ohlas písní českých, IV. Smíšené básně, V. Epigrammy, VI. Anthologii. Uplné vydání děl Čelakovského otiskla Národní bibliotéka ve IV dílech s životopisem od Fr. Bílého (1871—1880).]

Z básnických překladů Čelakovského vynikají:

převod Herderových »Listů z dávnověkosti« (1823), paranythii a legendy na základě biblickém a talmudském; Goetheova dramatu »Die Geschwister« pod názvem »Márinka« (1827); a prosaické přestrojení veršované »Panny jezerní« od Waltera Scotta. Překlad Augustinova allegorického díla bohoslovného »O městě božím« (1829—1835) vzešel z motivů nikoliv literárních, nýbrž hmotných.

Z posledních let básnickových pocházejí některé, dnes zcela zastaralé spisy filologické, které vznikly z jeho činnosti profesorské a to »Čtení o srovnávací mluvnici slovanské« (1853) a »Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury slovanské« (1877); obě díla vyšla po-irobně.

Literatura o Čelakovském. Hlavním zdrojem poznání života, činnosti i povahy Čelakovského jest jeho korespondence s přáteli, vydaná r. 1865 jako »Sebrané listy«; nová soustavná a kritická edice od F. Bílého vychází od r. 1907 a obsahuje vedle dopisů též zápisky; také listy pozdější choti básnickovy B. Rajské, »Z let probuzení« (1873), podávají četné zprávy z pozdějších let básnickových. Soustavného životopisu Čelakovského posud není; jen mladá léta jeho obšírněji vylíčil Fr. Bílý v »Osvětě« XXIX. (1899); od něho též zmíněný životopisný přehled při sebraných spisech. Vedle starší monografie J. J. Hanušovy (1855) oceňují jednotlivé stránky činnosti Čelakovského: J. Máchal činnost básnickou v České Revui (1899); J. Vrchlický hodnotu uměleckou v Zlaté Praze (1899); J. S. Machar ve »Knihačích feuilletonů« II. (1902) a F. X. Šalda v Lumíru (1899) jeho význam literární; J. Jakubec podal rozbor Čelakovského epigrammů v Obzoru lit. a uměl. (1900) a v II. sv. Literatury české XIX. stol. posud nejucelenější studii o vývoji a životním díle Čelakovského, při čemž hojně použito všech statí z jubilejního roku 1899.

Kolem osoby F. L. Čelakovského kupí se celá ob-sáhlá škola literární, která jednak sdílí se s ním o jeho sběratelský i básnický vztah k lidové písni domácí, jednak však přijímá jeho tendenci didakticky vlasteneckou, při čemž se namnoze kříží vliv Čelakovského s vlivem Kollárovým. Mnozí z této značné skupiny byli spíati s Čelakovským i důvěrnými styky přátelskými, tak zejména Josef Vlastimil Kamarýt, Josef Krasoslav Chmelenský a Karel Vinařický.

Josef Vlastimil Kamarýt (1797—1833), rodák z Velešína u Krumlova, farář v Klokotech, byl nejdůvěrnějším přítelem Čelakovského již od doby budějovické. Jak mocně oba druhové na sebe vzájemně působili, o tom svědčí listy i spisy Kamarýtovy. Současně s Čelakovským vydal »S m í š e n é b á s n ě« (1822), obsahující kromě lehké a hravé lyriky milostné řadu ballad nannoze stojících pod vlivem Rukopisu Královédvorského; ale touto knihou loučil se Kamarýt. uchylující se k bohosloví, již s básnictvím. V »Českých národních duchovních písních« (II díly 1831 a 1832) shrnul na základě tradice ústní i dle tištěných a psaných kancionálů velké množství náboženské poesie české, řídě se zájmem básnickým a snahou po proniknutí k duši lidové, což zavedlo podnět k nelibosti u vrchnosti církevní. (Souborné vydání spisů Kamarýtových vyšlo 1867.; životopis podali A. Rybička v »Předních křisitelích« a J. F. Zitek 1898.)

Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), doktor práv a dvorský místosudí v Praze, byl též rodák z jižních Čech (z Bavorova) a budějovický spolužák Čelakovského. Vedle knih veršů »B á s n ě« (1823), »P o p u t n i c e č i l i p í s n ě c e s t u j í c í h o« (1837—1838), »R ů ž e p l a n é z M o r a v y a S l e z s k a« (1840) vydával i sborníky písní vlastních a cizích, »V ě n e c z e z p ě v ů v l a s t e n s k ý c h« (1835—1837; později redigoval skladatel F. J. Škroup) a »K y t k a« (1836—1838). V básních svých vracel se Chmelenský vždy k týmž námětům lyrickým: k nevinné a něžné lásce dívčí, k idyllické kráse přírodní, k oslavě básníků a básnictví, k nadšení vlasteneckému a slovanskému; formálně závisel nejen na hlavních svých vzorech Čelakovském a Kollárovi, nýbrž i na starší anakreontice české, naproti tomu vliv lidové písně jeví se u něho mnohem skrovněji. Zvláštním darem Chmelenského byl jeho jemně vypěstěný hudební cit, který projevil se zpěvností jeho veršů. »Vě nec« i »Kytka« byly podniky spíše hudební než literární; vznikly za součinnosti Chmelenského a českých skladatelů J. Fr. Škroupa, F. M. Knížete, A. Jelena, J. Vorla, kteří po stopách prvního obrozenského hudebníka našeho J a n a J a k u b a R y b y (1765—1815), auktora prvních českých spisů o hudbě, komponovali na české texty a na rozdíl od mezinárodního V. J. Tomáška hledali českost v napodobování zpěvu lidového. Tak mohly sborníky Chmelenského přinášeti vedle textů též melodie, a písně znárodněovaly, přecházejíce mezi lid, čehož zvláště hoj-

nou měrou dostalo se údělem skladbám Chmelenského a Pickovým. Spojení Chmelenského s F. J. Škroupem dalo vznik první české původní opeře, jež navázala na podobné snahy J. N. Štěpánkovy. Byl to »Dráteník« (1826), za nímž následovaly »Oldřich a Božena« (1828) a »Libušin snátek« (1834), opět dle textů Chmelenského Škroupem komponované; hudebním principem těchto skladeb Škroupových bylo zevní nápodobení národních písní. Chmelenský byl též náš první hudební kritik, své časem ostré posudky tiskl v »Musejníku« a »České Včele«; později vyvinul se v »Příloze k Věnci« náš první hudební časopis. Z literárních kritik Chmelenského smutně proslul jeho příkrý odsudek Máchova »Máje«: setkali se tu představitelé dvou nesmířitelně různých pokolení a směrů literárních. (Vybrané spisy Chmelenského vydala Kobrova »Národní bibliotéka« 1870.)

Karel Vinařický (1803—1869) pocházel ze Slaného a psal se proto také Slánský. Jako kněz dosáhl různých důstojenství: r. 1825 stal se ceremonářem, r. 1829 tajemníkem arcibiskupským, r. 1833 farářem v Kováni, r. 1849 děkanem v Týně nad Vltavou, r. 1859 kanovníkem na Vyšehradě. Jako básník byl K. Vinařický umělý formalista, pečlivý překladatel a napodobitel poesie klassické, horlivý obhájce libozvučnosti češtiny i prosodie časoměrné. V satirických »S něm ech z ví ř a t« (1841 a 1863), zbásněných na motivech Flaškovy »Nové rady«, postavil se ostře proti novým proudům kulturním, literárním i politickým; ve sbírce »V a r i t o a l y r a« (1843) ukázal řadou hříček poetických hudební kvality a libozvučnost češtiny; v pozdní »V l a s t i« (1863) shrnul do rámce Kollárovske pouti po Čechách řadu idyllických obrázků; také jeho truchlohra »J a n S l e p ý« (1847) zapadla. Z básnických překladů svědčí přepracování V. Stacha i Jana Hollého a dílo »B o h u s l a v a H a s i š t e j n s k é h o z L o b k o v i c V ě k a s p i s y v y b r a n é« (1836) o formálním nadšení pro časomíru: jeho přebásnění Vergiliovy »Aeneidy« (1851) a »Z p ě v ů p a s t ý ř s k ý c h« (1838) i kusů z Biona, Homera, Horatia o vytříbeném smyslu klassickém; jeho převod Pyrkerových »H y m e n p o s v á t n ý c h« (1842) o vroucí zbožnosti.

Význam Vinařického spočívá však jinde. Hluboká zbožnost prostá nesnášenlivosti a stranictví postavila vlivuplného kněze v popředí organisací katolicko-

církevních; založený jím »Časopis katolického duchovenstva«, v němž v začátcích se účastnil též Čelakovský, byl výborně veden po stránce bohoslovně pastorální a pokrokově řízen po stránce formální. Líbezný duch ušlechtilého kněze, jenž v dobách největší tísně ukázal se nezištným a obětavým druhem Čelakovského, záhy obrátil se k paedagogice a k literatuře pro mládež, v Čechách jeden z prvních. Jeho básně a říkadla pro děti »Kytka básniček« (1842 a 1845) i »Modlitby maličkových« (1845) svou roztomilou naivností a úsměvnou něhou získaly si srdce dětská; což platí i o jeho čítánkách pro školy obecné. Jako buditel národní a politický stál K. Vinařický vždy v řadě první. (Sebrané spisy vydány v »Národní bibliothéce« ve II sv. 1871 a 1875; korespondenci vydává od roku 1903 v nákladě České Akademie V. O. Slavík; stručné ocenění jazykových a paedagogických zásluh Čelakovského podal J. Šafránek v »Osvětě« XV. (1885).

Jako osobní důvěrníci Čelakovského Kamarýt a Chmelenský přimkli se i vzdálenější K. S. Šnaidr, Fr. Jar. Vacek Kamenický a V. J. Pícek k lidové písni, přijímajíce kromě toho od Čelakovského těsné sloučení erotiky s vlastenectvím. Forma drobné písně a ballady odpovídala jejich duchu nejvíce; často pomohlo zhudebnění jejich básničkám, myšleným namnoze jako písně společenské, k popularitě. Dle povahy i hodnoty svého básnění zasluhují v pravém smyslu slova název epigonů.

Karel Sudimír Šnaidr (1766—1835) vrchnostenský úředník na různých místech v Čechách, v létech 1803—1806 suplent aesthetiky na pražské universitě, stal se českým básníkem teprve v stařeckých létech, když před tím vydal řadu sbírek německých. Šnaidrův »Okus v básnění českém« (II díly 1823 a 1830), jest kniha kompromissní. Jako v německých svých verších obnovuje tu zastaralé již galantní a anakreonické motivy, hlavně bujně a vtipně milostné, na druhé straně jeví se napodobení lidové písně a ballady, kterou Šnaidr sbíral a studoval; vliv Čelakovského značí se v nejedné z těchto lehkých a pružných písní a ballad, které částečně znárodněly (na př. »Jan za chřta dán«, »Poustevník«). (Vydání Šnaidrových českých pokusů poetických v »Nár. bibliot.« 1869 za redakce a s úvodem A. Rybičky; kritické ocenění v stati Ferd. Schulze o České balladě v »Osvětě« XV. [1877].) —

František Jaroslav Vacek Kamenický (1806—1869), děkan v Blovicích, přihlásil se k básnickému programu Čelakovského sbírkou charakteristickou již názvem, »Písně v národním českém duchu« (1833), kde napodobení písně lidové provedeno jest s otrockou věrností, ale bez tvůrčí schopnosti a s nepřijemnou jednotvárností. Sentimentalita, citlivé vlastenectví, prostá vroucnost náboženská vyznačují i další, nerozsáhlou jeho činnost básnickou, z níž zmínky zasluhují procítěné »Elegie nad hrobem matčiným« (v *Musejníku* 1839) a cyklus znělek »Lilie a růže« (1846), kde po příkladě Vocelově bez básnického vzletu předvádí výjevy z nejstarších dějin českých až do smrti Břetislavovy. (Životopis od J. Rausara 1885).

Václav Jaromír Pícek (Podsvijanský) (1812—1869), úředník zprvu vrchnostenský, pak státní, posledně okresní sudí v Nových Benátkách. Jeho »Básně« (1843), »Písně« (III. sv. 1847, 1852, 1856) vyvrcholují sentimentalitu zněžnělých epigonů mužného a jadrného Čelakovského: vlastenectví, erotika, dějiny české, krajinné krásy jsou oblíbenými předměty jeho formálně obratné, ale nemůžně titěrné a uslzené poesie, kterou odsoudili sice Čelakovský i Havlíček, která však ve vlasteneckých vrstvách požívala takové obliby, že velmi mnoho z písní Píckových, s oblibou komponovaných, znárodnělo. Zcela bez významu jsou historická jeho dramata »Vilém Rožmberk« (1840) a »Král Vratislav na Moravě« (1840, nedochováno). V době probuzeného života politického stál Pícek jako redaktor »Pražských Novin« ve službách vládní reakce, jak ukazují i jeho polemické »Politické zlomky o Čechách« (1850). V životě politickém byl Havlíček odpovědným nepřitelem Píckovým. —

Samostatnější místo než tito epigoni zaujímá Čelakovského literární žák *Josef Jaroslav Langer* (1806—1846) zajímavý neméně svými osudy než svými díly. Langer narodil se 12. listopadu 1806 v idyllické Bohdanči; za studií gymnasiálních v Hradci Králové podlehl vlivu svých profesorů V. Kl. Klicpery a zejména idyllického básníka Josefa Chmely (1793—1847) a stal se jejich příčiněním vlastencem a básníkem. Na studiích filosofických i právnických v Praze od roku 1826 seskupil kolem sebe řadu mladých vlastenců, básníků a bohémů, jichž orgánem se r. 1830 stal časopis

„Čechoslava“ (v. v.). V Praze však záhy nechal Langer soustavného studia, oddal se žurnalistice, přípravě historické, hlavně pak romantickému snění a bohémské volnosti, při čemž pracoval svědomitě na vývoji svém poetickém. Náhle r. 1830 musil Langer opustiti Prahu. Příčiny toho posud nejsou zcela jasny: vedle příčin politických byly tu asi též motivy intimní, snad milostné, také rozhorlená vůle bohदानeckého otce měla tu patrně účastenství. Vrátil se do rodné Bohdanče, kde nejprve byl společensky i literárně horlivě činný, až po r. 1835 sražen intimní katastrofou milostnou, zvolna upadal, oddán pijáctví a pusté melancholii. Když 28. dubna 1846 zemřel, byl již napolo zapomenut.

První básnické práce Langerovy jsou »Bajky« v Č. Č. Mus. (1829) a »Selanky« (1830); jest to idylka, jdoucí ve stopách gessnerovců Chmely a J. Lindy, ale již v nich sem tam hlásí se působení Čelakovského a to dílem bezprostředně, dílem těsnějším se přimknutím k písni lidové. Ze školy satirika Čelakovského vyšly břitké »Kopřivy« (1829—1831) a později parodie hlouposti maloměstské se skrytým ostnem proti padělkům Hankovým »Bohdanecký rukopis (1831) i podobné delší prosaické dílo »Den v Kocourkově« (1832) allegorického rázu s hojnými šlehy na tehdejší život český, částečnou dějovou příklonou k Labyrintu J. A. Komenského. Tato dvě díla byla výrazem Langerova opovržení k českému maloměšťáctví, jímž v Bohdanči strádal. Hlavní zájem věnoval Langer v době bohदानecké studiu lidové poesie; jak jeho »České krákováčky« (1835) ukazují, stal se téměř lidovým improvisátorem; cenné »České prostonárodní obyčejy a písně« (1834) předvádějí nám jeho snahy národopisné. V této době však Langer podrobným studiem lidové poesie dospěl k názorům úplně odchylným od theorie Čelakovského, jehož v praxi následoval. Tehdy ostře se vyslovil proti mechanickému, umělému napodobení písně lidové zejména v lyrice, tehdy položil zvláštní důraz na lyrčnost a hudebnost české písně lidové, tehdy pronesl námitky proti metodě, dle níž byl složen Čelakovského »Ohlas písní českých«. Ale odsoudiv tak padělaní lidových písní, jehož kdysi též sám se účastnil, nedovedl přece vypracovati se k modernějšímu a životnějšímu umění; dlouho chystaná občanská hra »Marie Záleská« zůstala torsem, jehož dokončení překazil trudný konec básníkův. Jméno Langerovo

bylo s úctou vyslovováno nejen od současníků, kteří znali jeho počátky v duchu Čelakovského, ale i od generace mladé, jež ctíla v něm však jednotu života a činnosti, nikoliv snad zásady, nedospěvsí vyslovení, ba ani domyšlení; také ironická příchut některých spisů Langerových měla pro mladé spisovatele zvláště ní kouzlo příbuzenské. (Dvojdílné vydání Langerových spisů vyšlo za redakce a se životopisem V. Filípka 1860—1861; pěkný výbor vydal K. Rieger v Svět. knih. 1909; ocenění literární podali J. Šafránek v »Osvětě« XVII. 1887; J. Vlček v spise »Několik kapitolek z dějin naší poesie« 1898; J. Hanuš v Literatuře české XIX. století, II. díl str. 601—655 a Zd. Nejedlý ve Zvonu VI. [1906] i v Lumíru XXXV. 1907; důkladný životopis od J. Peška v Čes. revui 1911.)

Druhý směr, jenž vedle napodobení písně národní vychází od Čelakovského, jest didaxe mravoučná a vlastenecká, vyplňující takřka celý druhý díl »Růže stolisté« a pronikající ostatně též pozdější části Kollárovy »Slávy dcery«. Z bezprostředních druhů Čelakovského bral se tímto směrem již Vinařický, jenž do této poetické didaxe vnesl novou tendenci, nábožensko-katoličskou. V tom našel Vinařický četné následovníky, povoláním vesměs kněze; u nich hlásí se vždy více místo snáselivé humanity a povznešeného theismu Čelakovského bojovný klerikalism a přísná orthodoxie; uměrně s tím chudne i básnická hodnota těchto výtvorů. V Čechách působili v tomto duchu Boleslav Jablonský a Václav Štulc, na Moravě pak František Sušil.

Boleslav Jablonský vlastně *Karel Tupý* (1813—1881) rodák z Kardašovy Řečice, rozdělil svůj život zevně i vnitřně na dva díly. Do r. 1837, kdy po gymnasijských létech v Jindřichově Hradci a po filosofických i nedokončených právnických studiích vstoupil, hnán nouzí i puzen vůlí otcovou, do řádu praemonstrátského, byl romantickým lyrikem, vroucí milostné struny (v cyklu »Písně milosti«), auktorem populárních deklamovánek (»Tři doby v zemi české«) a skladatelem veršovaných pohádek (»Tři zlaté vlasy«). Tuto fási svého vývoje shrnul Boleslav Jablonský dodatečně sbírkou »Básně« (1841). Jako kněz praemonstrátský, který od r. 1847 do své smrti působil ve Zvěřinci u Krakova, věnoval se B. Jablonský činnosti kazatelsko-homiletické a to nejen ve sbírce kázání »Vítězství kříže« (1844), v modlitební knize »Růže Sionská« (1844), nýbrž i v plodech veršovaných. Z původních

19 didaktických básniček zařazených do prvního vydání »Básní« a nadepsaných »Moudrost otcovská« vznikl celý obsáhlý cyklus, vykazující posléze 110 čísel. Zarámování těchto lehce a obratně zveršovaných básniček jest pravidelně lyricko-krajinářské, ale za každým obrázkem přírody skrývá se nějaké mravní naučení, některé dogmatické pravidlo, kus průměrné moudrosti životní. Názor opěvovaný s touto obratností formální a s touto vytrvalostí kazatelskou jest praktické křesťanství, lidumilně zabarvené, jak hlásal je proslulý učitel Jablonského, vzácný kněz filosof Bernard Bolzano. Lehounké roucho veršové, prostá jasnost básnických obrazů, srozumitelnost výkladů mravoučných, vhodnost deklamační — to vše přispělo k neobyčejné popularitě »Moudrosti otcovské«, v níž se zalíbilo hlavně škole a čítánkám. »Básně« Jablonského, v nichž »Moudrost otcovská« byla hlavní částí, vyšly do roku 1893 v osmi vydáních; také »Moudrost otcovská«, někdy i »S a l o m o n e m« nazývaná, častěji byla otiskována. Teprve v poslední době obliba její klesá, a Jablonskému jako básníku vyказuje se po právu skrovnější místo v české slovesnosti předbřeznové. (Životopis B. Jablonského od Al. Matusky 1886; krit. rozbor od Jar. Vlčka v uvedené knize »Několik kapitol« atd. 1898.)

Václav Štulc (1814—1887), posléze sídelní kanovník a probošt na Vyšehradě, spojoval v suchopárných a plytkých verších nadšení vlastenecké a slovanské s katolickým klerikalismem, jež hlásal i v časopise »Blahověstu« (zal. r. 1847). První jeho básnický cyklus, prodchnutý myšlenkou vzájemnosti slovanské, »Na Tatrách a pod Tatrami« (otišt. až 1874), hlásí se duchem k »Slávy dceři« a formou k »Růži stolisté«, a toto spojení jeví se i v dalších veršovaných knihách Štulcových. Z nich »Pomněnky na cestách života« (1845) konvenčně, leč upřímně vyjadřují básníkův obrat od bolestného subjektivismu k uklidněnému názoru katolickému; »Perly nebeské« (1865) opěvují paraboly evangelí; »České dumy« (1867) směle zasahují do politicko-národních otázek přítomnosti; »Harfa Sionská« (1868) inspiruje se lyrikou starozákonní. Zvláště činně a obětavě působil V. Štulc pro shodu česko-polskou a to jak literární, tak společenskou, když kníže Jiří Lubomírský získal jej pro věc polskou. Krásný pomník svému polonofilství postavil překladem hlavních děl Adama Mickiewicze Konrada Wallenroda, Gražiny, Sonettů krymských,

Ballad a Dziadů. (Překlady ty vyplňují 2. svazek dvojdílného vydání Štalcových spisů v »Národní bibliotéce« 1874 a 1878.)

František Sušil (1804—1868), rodák z Nového Rousínova u Brna, stal se po duchovní službě na různých místech r. 1837 profesorem bohosloví v Brně, kdež působil jako uvědomělý Čech a horlivý katolík do své smrti r. 1868 v Bystřici pod Hostýnem. Původní básně Sušilovy nejsou valné ceny, vyšly jako »Básně« (1847), »Růže a trní« (1851), pak znovu jako »Sebrané básně« (1862); posmrtně vydané »Nové básně« (1870) mají dva díly »Zpěvy a hněvy« a »Smíšené básně«. Není v nich poesie ve vlastním slova smyslu: suchá didaxe a přísná mravouka převládají; obsah jest vlastenecký a důrazně církevní. Zvláště však nepřístupnými činí tyto ztrnulé a těžké básně jejich stránka formální, jsou plny výrazů neobvyklých, zastaralých a strojených, psány jsou těžkopádnou časomírou, jejímž horlivým obráncem a jednostranným theoretikem ukázal se Sušil v pochybené »Krátké prosodii české« (1856, 1861, 1863). Tyto formální zvláštnosti a podivnosti vadí též Sušilovým básnickým překladům »Hymen církevních« (1846 a 1859) a »Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Musea« (1861).

Mnohem významnější než básnická činnost Sušilova, jdoucí po stopách Čelakovského didaxe a formalismu, jest jeho působení ve prospěch písně lidové. Sušil nerozšiřuje jen sběratelství, k němuž byl přímo Čelakovským vybídnut, na půdu moravskou, nýbrž sběratelství prohlubuje vědecky a hudebně, jsa nadán výtečným pochopením pro osobitost moravské lidové písně, čímž podobá se svému současníkovi a krajanovi, olomuckému augustiniánovi Pavlu Křížkovskému (1820—1885), který v hudebním pojetí písně národní vysoko se povznesl nad hudebníky rázu Škroupova. Sušil všimal si i dialektické stránky písní, byl z prvních, kdož zaznamenávali a studovali nápěvy, ano postoupil časem i k srovnávání moravských písní s písněmi jiných větví slovanských. Jeho sbírka moravských písní, zakládající se na vlastním studiu v nešiclných končinách Moravy a Slezska, rostla a zdokonalovala se postupně. První dva svazečky »Moravských Národních Písní« (I. o 190, II. o 586 čís.) vyšly r. 1835 a 1840; byla to však pouhá průprava k obrovskému soubornému dílu »Moravské národní

písně s nápěvy do textu vřaděnými« (1853—1860), jež obsahovalo téměř tisíc čísel a skytalo stejně bohatý materiál pro národopisce, hudebníka, dějepisce i básníka. V díle Sušilově pokračoval pak Fr. Bartoš, i jinak věrný a nadšený stoupenec Sušilův. Z theologické činnosti Sušilovy stojí v popředí jeho překlad a výklad *Nového Zákona* (1864—1871) na podkladě moderní katolické vědy biblické; z katolicko-propagační činnosti Sušilovy posud trvá založený jím klerikální deník moravský »*Hlas*« (od r. 1849) a spolek pro vydávání českých knih náboženských »*Dědictví Cyrillo-Methodějské*« (od r. 1848). (Cenný životopis Sušilův vydal v Brně 1904 Pavel Vychodil.)

Čelakovský se svými básnickými žáky a stoupenici pěstoval hlavně napodobení lyrické písně lidové, až Langer kriticky zjistil nesprávnost tohoto postupu imitačního; jen v krásném »*Tomanu a lesní panně*« vytvořil též balladu v duchu národním. Balladická technika, kterou zbásněna jest tato mistrovská báseň, plná tajemné přírodní nálady a pochmurné tragičnosti, byla v českém básnictví zcela nová. Dotud vládl v české balladistice starý sloh XVIII. století, jenž tragiku, hrůzu, zázračnost a příšernost parodoval, převáděl v grotesku a schválně přibližoval se hrubě drastickému podání zpěváků jarmarečních; nejen Š. Hněvkovský a V. Nejedlý, ale ještě K. S. Šnaidr libovali si v tomto slohu. Teprve básnická romantika, zbystrivší své poznání na vzorech staroskotských, našla v balladě něco naprosto jiného: zkrácené drama s tragickým konfliktem a s jádrem mravním, vsazené do rámce přírodního líčení; soustředěný obraz vnitřního života lidového s celým ovzduším národního bytí. Všem hlouběji založeným romantikům nešlo posléze v balladě o mechanické napodobení básnické tradice lidové, nýbrž o samostatné umělé vytváření v duchu lidovém. (Srv. Studie o české balladě a romanci Ferd. Schulze v »*Osvětě*« [1877] a F. Kocourka v progr. reálky v Žižkově 1911.) Toto modernější a ryzejší pojetí ballady představují zlomkovité náběhy J. J. Kaliny a hotová umělecká díla K. J. Erbena.

Josef Jaroslav Kalina (1816—1847) zemřel příliš záhy, než aby mohl vyplnit naděje v nevšední jeho talent skládané; kromě toho neklidný život nedostudovaného bohéma příliš byl rozerván vědeckým diletantismem, uměleckým blouzněním, nejistotou cíle a neštěstím v lásce, takže všechny jeho práce zůstaly troskami neb nehotovými náčrtky. J. J. Kalina měl

bohaté vzdělání básnické: kromě národní poesie studoval a pak i překládal Höltého, Byrona, Mickiewicze, Rousseaua; překlady ty se však ztratily. Mezi básněmi jeho mimo lyriku citu i výrazu velmi vášnivého zvláště vynikají ballady, na př. »K š a f t«, »L á z e ň L i b u š i n a«, »Z e d n í k«, silně procítěnou stránkou ethickou a dramaticky vzrušeným vypravováním; za to formálně jsou nepropracovány a drsný. (Básně Kalinovy byly vydány posmrtně Fr. Douchou a J. Vlčkem 1852, nově v »Nár. bibliot.« 1874; rozbor činnosti Kalinovy od Fr. Zákrejse v »Osvětě« IV. (1874) a od J. Máchala v Liter. české XIX. stol. II. díl, str. 835—844.)

Karel Jaromír Erben (1811—1870) narodil se 7. listopadu 1811 v Miletíně. Vystudovav gymnasium v Hradci Králové a filosofii i práva v Praze, vstoupil nejprve do služby soudní, pak fiskální. R. 1843 opustil dráhu úřední a věnoval se v službách zemských studiu venkovských archivů; r. 1848 stal se archivářem města Prahy, r. 1864 ředitelem pomocných úřadů pražských, při nichž vytrval do své smrti 21. listopadu 1870.

Činnost Erbenova jest trojí, sběratelská, básnická a vydavatelská. Básnické první pokusy patří již do mladých jeho let, ale teprve, když poznal usilovným studiem v lidu samém jeho poesii a tradici, vytvořil Erben významné své dílo poetické, »Kytici«; proto dlužno dříve poznati výsledky jeho sběratelství; práce diplomatářské a vydavatelské náleží pozdějším letům Erbenovým.

Již záhy Erben se chystal k velkému soustavnému dílu lidopisnému »Obyčeje národu českého«, k němuž pak za pátrání archiválního na českém venkově horlivě shledával látku. Ale k chystanému dílu nedošlo; za to místo něho vydal Erben příbuzné práce jiné. Nejznamenitější z nich byly »P í s n ě n á r o d n í v Č e c h á c h« (3 díly 1842—1845), obsahující kromě spolehlivých textů také hojně nápěvy, varianty písní, odkazy na jiné sbírky, výklady a poznámky, posléze pak jako doslov obsažné »S l o v o o p í s n i n á r o d n í«; novinkou byla značná zásoba původních lidových ballad, o jejichž existenci se potud pochybovalo, a které pak sběrateli sloužily za motivické předlohy vlastních skladeb básnických. Erben pracoval o své sbírce extensivně a intenzivně dále, zejména utřídil svou sbírku dle určitých kategorií, zařadil všude odkazy k prostonárodní poesii ostatních kmenů slovanských, přibral mnoho ukázek nových a vydal pak jako »P r o s t o-

národní české písně a říkadla« (1862—1864; další rozmnožené vydání 1886—1888). Ještě větší měrou než ve sbírce písní proniká srovnávací metoda Erbenova v jeho souborech a výběrech pohádek a pověstí: »Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních« (1865, též pod názvem »Slovanská čítanka«) a »Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských« (1869, nové vydání v »Svět. knih.« 1907). Ze studií slovanské epiky národní vzešly překlady »Dvou zpěvů staroruských totiž O výpravě Igorově a Zádonština« (1869).

Tato sběratelská činnost, která pro český národopis má význam průkopnický, byla spolu přípravou Erbenovy tvorby básnické. V mladých svých letech otiskl Erben po časopisech a almanaších řadu drobnějších básní, různé intonace a různé hodnoty; byly vesměs důkazem cizích vlivů a to od domácí idylliky básnické až po Byrona. Básnická osobnost Erbenova se jimi neprojevovala. Také veselohra z maloměstského života »Sládků« (1836) za života básníka nevytištěná, neuchyluje se nikterak od běžných tehdy frašek se zpěvy. R. 1837 vyšla v almanahu »Vesně« první ballada v duchu lidovém, »Poklad«; ostatní básnil a částečně i uveřejnil Erben v 40. letech a prvních rocích padesátých, takže již r. 1853 mohl vydati »Kytici z pověstí národních«. Úspěch knihy byl neobyčejný. Ačkoliv již Erben zatím básnictví se vzdal, rozmnožil přece své dílo, r. 1861 vyšla »Kytice« v rozmnoženém vydání druhém. Počet básní značně vzrostl; k balladám přibyla »Lilie«; kromě toho celý oddíl »Písní« a pak některé překlady. (K tisku připravil Erben ještě vyd. III., jež vyšlo však posmrtně 1871; do dneška vyšlo více než deset vydání; r. 1891 vydala »Umělecká beseda« nádherné illustrované vydání s úvodní studií Jar. Vrchlického o básnickém významu »Kytice« [nově otištěna ve »Studiích a podobiznách« 1892]; 1901 vyšlo vydání v »Světové knihovně« s úvodem a poznámkami L. Quise; téhož roku vydali v Zábřeze R. Schenk a J. Straka velmi cenné vydání s úvodem a poznámkami hlavně pro potřebu školní; kriticky vydal Erbenovy »Veškeré spisy básnické« r. 1905 Jaroslav Sutnar, jenž pilně se studiem Erbenova zabývá a řadu článků o něm otiskl. Sutnarovo vydání obsahuje vše, cokoliv Erben veršem napsal a k tomu ještě »Sládky«, mnoho čísel otištěno poprvé z rukopisů neb z časopisů. Z cizojazyčných překladů [do polštiny, chorvatštiny, němčiny,

švédštíný] vyniká úplný převod od E. Alberta a M. Kwaisserové »Der Blumenstrauss«, Wien 1900.)

Váha »Kytice« spočívá na první části nadepsané »Pověsti národní«, která vedle úvodní básně, vykládající název sbírky, obsahuje 12 ballad: I. Poklad. II. Svatební košile. III. Polednice. IV. Zlatý kolovrat. V. Štědrý den. VI. Holoubek. VII. Záhořovo lože. VIII. Vodník. IX. Vrba. X. Lilie. XI. Dceřina kletba. XII. Věštyně. Také Erbenovy ballady a legendy jsou »ohlasy« národní poesie jako obě díla Čelakovského, ačkoliv samostatný tvůrčí podíl Erbenův po všech stránkách byl daleko větší. Vyvoliv si z národní tradice české neb jinoslovanské některou zvláště charakteristickou pověst neb alespoň několik význačných motivů, Erben se snažil ostře vypracovati právě ony epické i psychologické rysy, v kterých povaha toho onoho kmene slovanského zvláště zřetelně se rýsuje. U většiny básní do »Kytice« zařazených (výjimkou jest zejména »Štědrý den«) můžeme dopodrobna studovati použitou pověst s různými varianty a vždy vidíme, kterak básnický idealism Erbenův, jeho psychologický bystrozrak, pronikající ke kmenové individualitě národů slovanských, jeho veliký umělecký vkus i ethická ušlechtilost volily vesměs motivy a rysy lidsky a zároveň národně typické. Mnohé z pověstí v »Kytici« zpracovaných původem svým sahají do dávnověkosti a naskytují se proto i u mimoslovanských národů evropských; Erben vybírá si se zálibou ony, v nichž starodávná víra v nadpřirozené bytosti, pověrečná hrůza před záhadnými živelními demony, lidská bezmocnost před silami přírodními nalézá své, byť zastřené, vyjádření, nebo kde mocné, zhoubné vášně a temné viny zatřásají základy bytosti lidské. Ale proti těmto žvlům demonickým a vášnivým vystupuje již v národních pověstech samých vyšší ethický řád, přísné mravní vědomí, vznešený zákon lásky a očisty, a básník, hlubokou mravní přísností a ethickou ušlechtilostí vynikající, zdůrazňuje tento mravní obsah pověstí, prohlubuje jej psychologicky jednak povahopisem jednajících osob, jednak koncentrací dějovou. Z tohoto mohutného konfliktu vzniká tragika všech básní epických vřazených do »Kytice«, tragika čistě lidská, kterou však Erben zpravidla vyřešuje smírně a harmonicky v duchu českého lidu, jenž vinu vykupuje rád očistou a pokáním. Takto obměňuje Erben původní charakter balladistiky, jak ji nalezl u svých učitelů Herdera, Bürgera, Goethea, u nichž demonické a vášnivé živly

pravidelně vítězí; takto projevil zároveň celý svůj básnický a lidský idealism. Než, toto psychologické a mravní zmocnění pověsti národní bylo jen součástí-kou díla Erbenova. Pro balladické své tragoedie ze života lidového vytvářel Erben s podivuhodným uměním syté a jímavé nálady, se stručným a reliefním darem krajinomalby, s jistou schopností úsečné a názorné kresby osob několika rysy celý básnický rámeček. Při svém dlouholetém studiu tradice lidové poznal jádrnou stručnost a praegnantní plnost řeči prstonárodní, naučil se charakteristickým obrátům, výrazným přirovnáním a plastickým epithetům lidového básnictví našeho, poznal živě dramatický spád dialogu i lyrický proud scenického líčení: toho všeho užil v »Kytici«, která proto se stala vzorem básnického stylu národně českého. Při tom nebyl však pouhým napodobitelem, nýbrž i tvůrčím umělcem: znal a využíval hudební hodnoty jazyka, ladil melodicky rytmus, assonanci a rým, ukázal se virtuosem vzácné zvukomalby, ač po prosodické stránce zavedlo jej napodobení lidových písní k jakési metrické anarchii. (Po ocenění »Kytice« důležitá jest srovnání její s předlohami lidovými; provedl je Lev Šolc v »Hlídce literární« IX. a X. [1892 a 1893] a J. Máchal v *Literatuře české XIX. stol. II. díl str. 808—827*; rozbor jednotlivých básní podali: »Svatebních košil« Th. Ardelt [výr. zpráva gymn. v Písku 1877] a J. Höhm [výr. zpráva reálky v Rakovnici 1877], »Pokladu« F. Šujan [výr. zpráva gymn. v Brně 1896], »Štědrého večera« Fr. Tábořský [výr. zpráva v. dívčí školy v Praze 1887]. O metrice »Kytice« pojednal J. Suttnar v *Arch. für sl. Philol.* 1909, *J. Letočník v List. filol.* 1910 a nejkritičtěji J. Král tamže 1911.)

Veliký literární a národní význam oceněn byl jak od současníků, tak od generací následujících; Erben stal se učitelem a miláčkem všech, kdož měli důvěrný vztah k národnímu básnictví lidovému, neb kdož usilovali o vytvoření básnického slohu českého, jak to veršem vyznal J. Neruda 1858, dlouhou studii Vrchlický 1891. Tak jako Erben, nikoliv jako Čelakovský, formulovala si mladá básnická družina seskupená kolem »Máje«, hlavně Hálek, Neruda, Heyduk svůj stilový poměr k básnictví národnímu. Ještě později ukazuje se vliv Erbenův velmi jasně: L. Quis závisí na něm cele, J. Vrchlický jde v jeho stopách některými svými epickými drobnějšími skladbami. K oblibě Erbenově u mladého pokolení přispěla ovšem též okolnost, že

Erben s ním veřejně sympathisoval. »Kytice« inspirovala však též často umělce hudební a výtvarné: A. Dvořák učinil její pověsti tematy svých symfonických skladeb, Zd. Fibich použil jich ke svým výtečným melodramatům; z umělců výtvarných, nehledíme-li k nejednotnému a málo zdařilému ilustrovanému vydání »Uměl. Besedy«, obrátil se ke »Kytici« v poslední době zejména St. Sucharda.

V pozdějších létech oddal se K. J. Erben činnosti vědecké, z níž nejdůležitější jsou jeho práce diplomaticko-archivální a vydavatelské. Na základě svých obsáhlých studií v archivech pražských a venkovských, z podnětu Palackého konaných, vydal »Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae« (1855), obsahující dobu 600—1253; historickým účelům slouží též jeho překlad Nestorova »Letopisu ruského«. Jako vydavatel šel po stopách Palackého; o tom svědčí vedle »Výboru z liter. české« (v. v.) hlavně edice Štítného »Kniha šesterých o obecných věcech křesťanských« (1851), Bartošovy »Kroniky pražské« (1851), Harantovy »Cesty do sv. země« (1854—1855), »Legendy o sv. Kateřině« (1860) a Spisů Husových (III díly 1865—1868). (Obširný životopis Erbenův napsal Vincenc Brandl 1887.)

Karel Hynek Mácha.

Již v třicátých létech, kdy české básnictví ovládá směr Kollárův a Čelakovského, uvádí v naprostém rozdílu a v příkrém odporu k soudobému literárnímu vkusu a názoru, Karel Hynek Mácha do české poesie zcela nové světy duševní i umělecké. Zevně zdá se jeho odvážný krok básnický především uvědomělým a zaníceným byronismem, a podobně jako Máchovu obdivovanému anglickému vzoru lordu Byronovi, vytýká i česká kritika básníku »Máje« jeho světobol, jeho negativnost, jeho citovou rozervanost. V jádře však spočívá průkopný význam Máchův v odvaze, s jakou do idyllisujícího a klidného básnictví vlastenecké romantiky české uvedl jednak vášeň lásky a zmaru, jednak hlubokou filosofickou úvahu o posledních záhadách života, konečně však i novou syrovou a nekonvenční skutečnost. Zemřev příliš záhy, nemohl Mácha ničeho domysleti, ničeho slohově rozvésti a dal tak skoro jen geniální podněty, z nichž žilo pak po-

zději několik pokolení básnických; ale ve velké své básni »Máji«, v drobné své náladové i filosofické lyrice a v některých svých zlomech novellistických vytvořil i nový stil básnický zvláštního hudebního kouzla a barvitě krásy.

Karel Hynek Mácha (1810—1836) narodil se z nuzné rodiny v Praze na Újezdě dne 16. listopadu 1810. Již jako žák svatopetrské školy a student na novoměstském gymnasiu ponořil se do četby romanticky dobrodružné a sentimentálně elegické; jako filosof od r. 1831 podlehl vlasteneckému vlivu Jungmannovu a básnické romantice v knihách i v životě; četba kronik a studium dějin, hojné putování po starých hradech i noční výlety, zabývání se německou filosofií idealistickou pomáhaly formovati jeho duši jemně vnímavou. Dokončiv studia filosofická, vstoupil Mácha na fakultu právnickou, kdež projevil nemalé nadání juristické. Jako vlastenecký ochotník seznámil se s osudnou láskou svého života, se svou »Lori«, půvabnou, leč nepatrnou koketkou ze skromné rodiny řemeslnické, Eleonorou Šomkovou. R. 1833 navštívil Křkonoše, r. 1835 cestoval přes Tyroly do Benátek a Terstu. (Cestovní deník Máchův vydal Jan Thon v List. filol. 1910.) Nejmocnější však složkou jeho vývoje byly vlivy četby; počátkem třicátých let Mácha zahloubal se do čtení polských romantiků, kteří přivedli jej k Byronovi; seznámení se s Byronem bylo snad největší událostí Máchova vnitřního života. R. 1836 vykonal Mácha rychle a se zdarem, ale uprostřed největší hmotné tísně, právnické zkoušky a brzy na to, puzen bídou i závazky k Loře, vstoupil do kanceláře justiciára Durase v Litoměřicích. Byla to doba trapná; »Máj«, jenž vyšel básníkovým nákladem v dubnu r. 1836, vyvolal v české kritice neobyčejný odpor; poměr k Loře, plný prudkých krisí smyslnosti, žárlivosti i rozčarování, zakaloval se právě v době, kdy Lori porodila Máchovi syna Ludvíčka; hmotné nesnáze stihaly v Litoměřicích básníka neustále. Uprostřed příprav ku sňatku rozstonal se Mácha, nastudiv se při hašení požáru a po čtrnácti dnech tělesných muk i duševní úzkosti o matku i dítě, zemřel v Litoměřicích zánětem plic dne 5. listopadu 1836.

Lyrické básně Máchovy byly původně psány německy; sešitek jich pod názvem »Versuche des Ignaz Mácha« zachován jest z r. 1829 (vyd. jako »Nové básně K. H. Máchy« J. A. Zelený v Chotěboři 1892). V nich

jeví se Máchova věrným žákem německé romantiky ať v náboženské meditaci, ať v záhrobním nihilismu, ať v přecitlivělé poesii hřbitovní, ať v elegii vlastenecko-historické; (i kde vypravuje ballady neb předvádí epické postavy z historie neb báje, pronikají dušmalba, citová analýsa, krajinařství duše). Tak jest i s prvními jeho veršovanými skladbami českými, ale vždy více vypracovává Máchova svůj vlastní charakter lyrický: jeho básně však nejsou zachovány v hotové úpravě celistvého souboru, nýbrž namnoze zlomkovitě a nehotově přetištěny z rukopisů a náčrtků. Zprvu přimyká se Máchova ještě k domácí balladistice neb k ohlasům lidových písní, při čemž jeho dar působivého básnického slova se mocně uplatňoval, ale zvolna prodělal vývoj od hymnicky elegické a pathosu vlasteneckého k mohutné lyrice filosofické, po způsobě Schillerově neb Novalisově. Východiskem těchto lyricko-filosofických básní (zvláště vynikají na př. »Noc«, »Budoucí vlast«, »Těžkomyslnost«, »Večer«, »Sen o Praze«), jest německý idealism a transcendentní individualism, jak jej podával Kant a Fichte, později však přes pantheism věčného oživování subjektu ve hmotě neb v ideji dospěl Máchova k filosofii zmaru, zániku, zničení. Pro tento světový názor našel Máchova zvláštní, případný výraz básnický, sloh náladový a sensitivní bez rhetoriky a dekorace. Byl to velký čin básnický, i když se nepřihlíží k jeho náplni ideové: proti dotud převládajícímu principu napodobení ať cizích básníků, ať domácí poesie národní, hlásí se tu požadavek samostatného hledání vlastní přílehavé formy pro myšlenku sdruženou citovým naladěním; jak myšlenka tak cit jsou však všude u Máchy výrazem vlastní prožitě skutečnosti.

Byron pak dává Máchovu básnickému rozvoji nový směr. Máchova nepochopil a nepřejal Byronovu osobnost v její celistvosti, nýbrž spíše, asi pod vlivem polských zprostředkovatelů, viděl v něm pouze básnického revolucionáře, jenž s bezohledným individualismem rozvolnil formy poetické a naplnil je divokou a svéráznou vášnivostí. Zůstává i nadále vyznavačem filosofického nihilismu, jak jej vypracovali myslitelé a básníci německé romantiky, vyjadřuje stále na podkladě životních svých zkušeností vůli k zničení, Máchova od r. 1830 užíval Byronových výstředních dějů, vášnivých a zločinných postav, hrůzných zápletek, ponuře divokých scenerií a mísil do skrovných a často nejasných příběhů lyrickou reflexi i ci-

ovou meditaci, širou krajinomalbu a hlavně subjektivní stesk. Z Byronových děl poskytly mu motivy, fabule a epickou techniku hlavně »Lara«, »Giaur«, »Korsar«, »Parisina« a »Vězeň Chillonský«.

Pouhým ohlasem četby Byronových básnických povídek jest Máchův »Mnich« (1832 a 1833), zachovaný v nesouvislých a nejasných zlomcích s ústředním motivem tajemné viny a krutého trestu; ale i mistrovské dílo Máchovo, »Máj«, stojí na dějové podstavě byronské. »Máj« vznikl po prvních nábězích koncepciích r. 1834, v době mezi zářím 1835 a březnem 1836; v dubnu 1836 vyšel básníkovým nákladem; (od té doby vyšlo 27 vydání, z nichž 20., pořízené kriticky V. Flajšhansem, obsahuje diplomatický otisk původního textu s velmi cenným úvodem). Čtyři zpěvy lyrickoepické básně, přervané dvěma náladově balladickými intermezzy, osnovány jsou kolem dvou hlavních motivů: strašlivého osudu žárlivého vraha a tragoedie zločinného otcebijce, který mstí svedení své milenky; nositelem těchto motivů jest »strašný lesů pán« Vilém, vyzdobený všemi prostředky německé loupežnické romantiky. Avšak za postavou Vilémovou rýsuje básník sebe sama, hlavně v nejmohutnějším místě celé skladby, v druhém zpěvu, kde rozvíjí Vilém v podzemní kobce své nihilistické dumy o záhrobní a pak v epilogu básně, této divukrásné elegii nad ztraceným mládím. V těchto obou místech dostupuje básnické umění Máchovo vrcholu a to jak po stránce slovní hudby, veršové suggestce, tak po stránce ideové. Na jiných místech básně na př. v prvním zpěvu, patřícím Vilémově milence Jarmile, převládají součástky krajinářské a postřehy přírodní, v nichž básník dílem procituje jednotu bolesti všelikého tvorstva, dílem strádá necitelností přírody k lidskému utrpení.

»Máj« patří nejen k nejpamátnějším, ale i k nejkrásnějším českým skladbám básnickým; ač trpí jakousi nezřetelností dějovou, jest přece dílem mistrovským. Nově melodickým jazykem poetickým, s nevstihlým bohatstvím obrazovým, uchvacujícím stotožněním s postavami básně stvořil tu Mácha epický symbol pro tragoedii svého srdce i pro pojetí světa a zasnění v pokolení romantickém. Vymykaje se veskrze z rámce tehdejšího českého básnění i myšlení, »Máj« vyvolal v soudobé kritice vedle nadšení mládeže české odpor, pro který jest málo analogií; kruté odmítavé úsudky vážených tehdy kritiků Chmelenské-

ho (v »Čas. Musea«), Tomíčka (v »České Včele«) a Tyla (v »Květech«) smutně prosluly. Teprve dlouho po básníkově smrti vrátila se mladá pokolení k Máchovi a svým vroucím nadšením dala mu spravedlivé zadostučinění. (Poučný a hojný výběr posudků a ohlasů »Máje« vydal spolu s fascimilovaným textem básně Fr. Sekanina jako premii spolku »Máje« na r. 1911.)

Románová prósa Máchova poutá především obdoba mi k jeho tvorbě veršové a pak snahou po prohloubení českého prosaického umění. Největší z románových děl Máchových jsou »Cikáni« (1835), vznikem, odvislostí od Byrona, řadou motivů velmi příbuzní »Máji«; z široce rozvrženého historického románu o králi Václavu IV., »Kat«, vypracován jest obsáhlejší díl »Křivoklad« (1834) a pak skrovnější zlomky rázu krajinářského »Valdek«, »Karlův Týn«; k nim druží se celým ovzduším vlastenecko-historické romantiky dva náčrtky povídek »Valdice« a »Kláster Sázavský«. Jiným cyklem měly býti »Obrazy života mého«, k nimž náleží tři novellistické skizzy velmi volné spojitosti »Večer na Bezdězu«, »Marinka« a »Krkonošská pouť«. Rámec jest polocestopisný, poloautobiografický s reminiscencemi z krkonošské cesty; zvláště památnou stala se »Marinka« svým odvážným krokem k realistickému genu a k poctivé malbě bídy vrstev proletářských. »Marinka« byla v zcela jiném oboru než »Máj« geniálním náběhem k novému umění. (»Obrazy života mého« vydány v knižním souboru nově r. 1911 péčí O. Štáfla; A. Novákova monografie o »Krkonošské pouti« v List. filolog. 1911 rozebírá celý cyklus a reviduje nejen chronologii jeho, ale i ostatního tvoření Máchova.) Scenické zlomky Máchovy uchvacují spíše prudkým lyrismem než dramatickým spádem, jsou to náčrtky k historickým tragoediím »Bratři« z doby přemyslovské, »Král Fridrich« z období pobělohorského, »Boleslav« blíže neurčitelný a »Bratrovrah« ze sporu mezi Václavem a Boleslavem, konečně pak zlomky veselohry »Polesný«.

Literatura o Máchovi. První souborné vydání Máchových spisů jest z r. 1862 o dvou dílech a pochází pravděpodobně od K. Sabiny, jenž napsal již dříve r. 1845 životopisný úvod, který vyšel v prvním sešitě starého nedokončeného pokusu o edici Máchy. Vydání z r. 1862 sloužící vedle rukopisné pozůstalosti Máchovy dalším edicím Máchových spisů, je však

libovolné a nekritické. Teprve v poslední době — po různých málo šťastných a kompromisních pokusech — došlo ke dvěma úplným a cenným vydáním; roku 1906 vydal dr. Jar. Štastný »Sebrané spisy K. H. Máchy«, dle rukopisné pozůstalosti v původní edici způsobem diplomatickým, tedy i se všemi pravopisnými a mluvnickými omyly; r. 1907 pak v knihovně »Čeští spisovatelé XIX. století« vyšlo dvoudílné vydání »Spisů Karla Hynka Máchy« péčí Jar. Vlčka s obšírným lit. histor. úvodem Arne Nováka, první díl obsahuje Máchovu prosu, druhý básně i s »Májem«, veršované a dramatické zlomky, korespondenci a úryvky z deníku, vydání jest kritické a úplné. Korespondenci doplňují listy vyd. Jar. Malým v Pokrok. revui 1910. Z děl o Máchovi vedle zmíněné již studie Sabinovy vynikají cenou neb zevrubností: Jakub Arbes, Karel Hynek Mácha. Studie povahopisná 1886, Maryan Zdziewchowski, Karel Hynek Mácha a byronism český. Přel. Jan Voborník 1895 (v Jičíně), Jan Voborník, Karel Hynek Mácha, 1907 (hlavně pro studentstvo se zajímavým výběrem z Máchovy tvorby) a F. V. Krejčí, Karel Hynek Mácha. Kniha o českém básníku. 1907. Velmi hojná literatura výroční z r. 1910 přinesla zvláště F. X. Šaldovu stať v »Novině« IV a monografii M. Martenovu In memoriam K. H. Máchy, kdež učiněn pokus postavití Máchu v čelo české tradice romantické.

Česká literatura novellistická a dramatická do r. 1848.

Skutečné slovesné umění romantické doby našeho znovuzrození národního vyjádřilo se díly básnickými, vůči nimž tvorba novellistická i dramatická — těsně sloučené v tomto období nejen osobami svých pěstitelů, nýbrž i svými literárními a společenskými motivy — značně ustupují do pozadí. Příčiny toho jsou četné, nehledíc ani k okolnosti, že nižádný z dramatiků neb novellistů předbřeznových nedosahoval nadáním Kollára, Čelakovského, Erbena neb Máchy. Především byla to naprostá odvislost od vzorů cizích, zejména německých, která jevila se zvláště tehdy, když čeští novellisté neb dramatikové volili látky domácí ať historické, ať soudobé; takže bez souvislosti s německou novellistikou a dramatem nelze těchto výtvorů vyložití. Odvislost ta vyplývala arciž z nedostatku jakékoliv tradice domácí; v době osvícenské nebylo vůbec

české krásné prósy, a české divadlo bylo i dramaturgicky příživníkem velké scény německé. Ani novellisté ani dramatikové netvořili z vnitřní potřeby umělecké; hlavním účelem jejich bylo zábavné obveselení čtenářů a diváků, s jejichž pochybeným, naivním a hrubým vkusem činili kompromisy příliš ochotné. Když šlo o něco více než o pouhou příjemnou kratochvíli, ozývala se takřka výlučně tendence vlastenecká, projevující se nadšením pro jazyk, zálibou pro vlastenecké dějiny, někdy i jadrnou lidovostí; hlavně historický genre, v této době horlivě pěstovaný, dával k tomu podněty v kterékoliv formě slovesné. Pohlíželi na tyto výtvořy, umělecky plané a plytké, ale národně-buditelsky nemálo památné, s vyššího hlediska kulturního, vidíme v nich dvojí proud dobový, proudící v celé tehdy Evropě, jednak romantický útěk z mdlé a spoutané přítomnosti do historické dálky, ozářené barvitou fantasií, jednak šosáckou zálibu v nevinném, bázlivém humoru drobného měšťáctva, které rádo svůj titěrný život spatřovalo v genrové kresbě svých povídkářů a skladatelů veseloher. Toto hledisko skýtá také správné dělítko jak pro dramatické, tak pro novellistické práce tohoto období. Avšak v dílech hlavních představitelů obou oborů. V. Kl. Klicpery a Jos. K. Tyla slévají se oba zmíněné proudy kulturní.

Václav Kliment Klicpera (1792—1859) narodil se v Chlumci nad Cidlinou 23. listopadu 1792; jako dospělejší jinoch přešel z řemesla na studie gymnasiální, jež dokončil v Praze r. 1813. Vystudovav filosofii, oddal se zprvu medicíně; opustil ji však záhy; přichystal se k professuře středoškolské, kterou nastoupil r. 1819 na gymnasium akademické v Praze; téhož roku odešel za profesora do Hradce Králové. Po dlouholeté výborné činnosti učitelské, vlastenecky-buditelské a společenské r. 1846 přeložen byl na akademické gymnasium v Praze, jehož správcem se stal r. 1850, ředitelem pak r. 1852; tu zemřel 15. září 1859. Hlavní význam Klicperův spočívá v produkci dramatické. Již r. 1816 provozována byla od Klicpery, který tehdy byl znám jako výtečný herec-ochotník, první hra, byl to »Zděnko Zásmucký« nebo »Rytíři Bláničtí«, jíž dal později Klicpera jméno »Blaník«. Pak ještě za pobytu pražského následovaly rychle četné hry, takže v letech 1820—1822 mohl J. H. Pospíšil vydávati »Divadlo Klicperovo« (IV sv.), k němuž se pak v letech 1825—1830 přidružil »Almanah dramatických děl od V. Klicpery«; tu však v letech třicátých Klicpera dra-

matik, jemuž scházel v Hradci Králové všeliký styk s větším divadlem, poněkud umlká, až pak v letech 1848—1850 »Dramatické spisy Klicperovy« (IX sv.) přinášejí vedle prací již otištěných i díla nová; ano i posmrtné vydání »Spisů V. K. Klicpery« (1862—1863 v IX sv.) obsahuje řadu dramat dotud neotištěných. Ještě roku 1906 mohl F. A. Šubert do svého úplného vydání spisů V. K. Klicperových ve »Sbírce českých klasiků belletristů« pojmouti práce neznámé, mezi nimi též německá dramata Klicperova. Mezi vážnými divadelními kusy Klicperovými v popředí stojí četné hry rytířské, holdující tehdy módní romantice středověké a vlastenecké, na př. »Blaník« (psán 1813, provozován 1816), »Valdek« (1821), »Loketský zvon« (1822), »Jan za chrta dán« (1828); rytířským hrám se blíží Klicperova dramata s historickými látkami vlasteneckými, jako »Soběslav selské kníže« (1824), »Božena« (1818), »Eliška Přemyslovna« (1856), »Friedrich Bojovný« a »Boleslavovci« (obé z posledních let životních). Vážná tato dramata jsou namnoze jen scenickým zpracováním novellistických látek cizích, při čemž Klicpera přihlížel skoro výlučně k dějové hojnosti a rozmanitosti, opomíjeje vlastní dramatické zákony i psychologii postav a závisí od vkusu i techniky německých skladatelů rytířských her. Mnohem výše stojí Klicperovy veselohry a frašky, kde k reální a původní malbě bezprostřední skutečnosti tehdejšího českého života a k výborné charakteristice postav komických druží se jadrný, poněkud hrubozrný, ale ryze domácí vtip a humor. Mnohé z veseloher Klicperových posud při četbě i při provozování působí bezprostředně na př.: »Hadrián z Římsů« s námětem rytířským (1821), »Každý něco pro vlast« (1829), »Rohovin Čtverrohý« (1821), »Žižkův meč« (1815), »Zlý jelen« (1847), »Divotvorný klobouk« (1817), »Lhář a jeho rod« (1817), »Veselohra na mostě« (1828); některé z těchto fraškovitých veseloher přimykají se těsně ke Kotzebuovi.

Historickým romantikem jest Klicpera také ve svých povídkách čerpaných z minulosti české a prosycených nadšeným vlastenectvím. Třebaže tanul mu při tom jako vzor Walter Scott, přece jak hrubě napínavou romantičností, povrchním zobrazováním českého středověku a jeho poměrů, tak přepiatou a nepřirozenou dikcí, zůstal spíše věren starší běžně historické povídce, za jejíhož mistra pokládali tehdy plytkého

Van der Velde. Z historických povídek Klicperových jsou významnější »Točník« (1827), »Vítek Vítkovič« (1830), »Věnceslava« (1834). Žertovné deklamovánky Klicperovy (1841) vyrostlé ze společenských zábav horovaly vlastenecky a s drsnou komikou posmívaly se časovým zvrácenostem. (Životopis Klicperův vydali r. 1874 Ivan Klicpera a E. Semerád; F. A. Šubert ve spise: »Klicpera dramatik, jeho profil a místo v české dramaturgii« (1898) učinil vážný pokus ocenění Klicperu kriticky, leč přecenil jej; všestranný rozbor Klicperova života, díla i významu podal J. Máchal v »Literatuře české« XIX. stol., II., str. 265—314.)

Bezprostředním žákem Klicperovým v novellistice i dramatě byl *Josef Kajetán Tyl*. (1808—1856). Narozen v Kutné Hoře dne 4. února 1808, studoval gymnasium v Praze a v Hradci Králové, kdež na něj působil silně Klicpera. Odešel r. 1828 na filosofii do Prahy, záhy sešel se studií, aby stal se kočujícím hercem. R. 1831 vstoupil v Praze do vojenské kanceláře, ale hlavně věnoval se jako spisovatel, překladatel a ochotník divadlu; r. 1835—1837 řídil divadlo »Kajetánské«, skládající se vesměs z ochotníků a hrající výhradně česky, r. 1842 vystoupiv ze služby kancelářské, stal se s Kolárem režiserem českého divadla v Růžové ulici, přičleněného divadlu stavovskému; když pak r. 1851 divadlu odňata zemská subvence, a i osobní poměry staly se tu nesnesitelnými, odstoupil a stal se kočujícím ředitelem divadelním, při čemž mnoho trpěl fyzicky, hmotně i duševně, až do své smrti v Plzni dne 11. července 1856. (Do třicátých a čtyřicátých let náležel i Tylova činnost redaktorská, viz str. 167.)

Jako dramatik vyšel J. K. Tyl od učitele svého Klicpery, po jehož vzoru začal svou činnost dramatickou historicko-vlasteneckými kusy celkem slabé scenické skladby a nepřirozeného nabubřelého květnatého slohu; jsou to »Výhoň Dub« (1832, zničeno), »Čestmír« (1835), »Kutnohorskí havíři« (1847), »Jan Hus« (1848), »Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové« (1849), »Žižka z Trocnova« (1849) a j. Ve všech těchto kusech pohřešujících prohloubení dějinného, Tyl s nadšenou výmluvností hlásá vlastenectví, v »Janu Husovi« jest mluvčím náboženského liberalismu, v »Kutnohorských havířích« přívržencem osvobození sociálního. Do současného života zasáhl J. K. Tyl řadou činoher, v nichž předváděl uprostřed rodinných tragoedií vylíčených s německou sentimentálností velmi zdařile vypozerované postavy

českého měšťanstva, řemeslnictva, aniž po stránce umělecké se povznesl nad populární tehdy divadelníky německé Ifflanda a Kotzebua; sem řadí se hry: »Paní Marjánka, matka pluku« (1844), »Pražský flamendr« (1846), »Paličova dcera« (1846), »Bankrotář« (1847), »Chudý kejklíř« (1847) a »Řemeslnická merenda« (1849); mnohé z těchto kusů jsou volnou lokalisací předloh německých. K vídeňským vzorům, hlavně k výtečnému Ferd. Raimundovi, ukazují též Tylovy dramatické báchorky, spojující jádrnou komiku rázovitých postav lidových s pohádkovitou romantičností zjevů nadpřirozených, bystrou satiru soudobých nešvarů s náladou prostoduše báchorkovou; tak: »Strakonický dudák« (1847), »Jiříkovo vidění« (1849), »Tvrdohlavá žena« (1849) a »Lesní panna« (1849). Z místní frašky pražské »Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka« (1834) pochází píseň »Kde domov můj«, jež s nápěvem od Fr. Škroupa stala se záhy hymnou národní. Jako dramatický spisovatel nebyl J. K. Tyl ani duchem tvůrčím ani básníkem originelním; vyhovuje denním potřebám českého divadla, řídil se vkusem svých diváků, aniž při tom opomíjel příležitosti vychovávat je tendenčně a vlastenecky; také jako překladatel a upravovatel kusů německých byl velmi pilným dělníkem literárním.

Novellistická činnost Tylova jest jeho produkci divadelní celkem obdobná. Pod vlivem Klicperovým počíná historickou povídkou »Statný Beneda« (1830), pak následuje dlouhá řada historických novell a románků z české minulosti na př.: »Čech a Lech Lichnická« (1838), »Rozina Ruthardová« (1838), »Poslední pohanka« (1838), »Dekret Kutnohorský« (1841), »Dalimil« (1847), »Braniboři v Čechách« (1848) atd. Ve všech těchto dějepisných novellách, z nichž »Rozina Ruthardová« a »Dekret Kutnohorský« se pravidelně pokládají za nejzdařilejší, jest osnova čistě romantická; do rámce historického, zachovávaného často s malou přesností, vsazeny jsou zápletky konvenčně dobrodružné a napínavé, aniž básník při tom se snaží vyvolat obraz minulosti věrně do všech podrobností; vlastenecké nadšení převládá všude. K sentimentálním Tylovým činohrám ze světa občanského druží se obdobné novelly, které větší měrou ještě než dramata jeho prostoupena jsou deklamacemi o lásce k vlasti a k národu jakož i nemůžnou, plačtivou citlivostí, což zavadlo Havlíčkovi

podnět k jeho zdrcující kritice »Posledního Čecha«. Jednu společenskou oblast, i cizími romantiky často zpodobovanou, líčil Tyl se zálibou: svět herců a bludných umělců, z pravidelných kolejí vyšinutých a rozerovaných geniů; kromě toho měl Tyl novellista otevřené oko pro dobové otázky sociální a dobrý smysl pro život našich venkovanů; v tom jest předchůdcem Boženy Němcové. Z jeho novell, líčících současnou českou společnost, jsou známější: »Hudební dobrodruzi« (1833), »Pout českých umělců« (1836), »Pomněnky z Roztěže« (1837), »Divadelní ředitel« (1842), »Bláznivý houslista« (1844), »Poslední Čech« (1844), »Ptáčnickova dceruška« (1845), »Marie« (1845), »Chudí lidé« (1849).

Jako spisovatel uvědoměle tendenční nedá se J. K. Tyl posuzovati jen dle umělecké stránky svých prací, nýbrž vlastní jeho význam jest národně buditelství, jemuž podřizoval veškerou svou činnost literární. Celý život obětavého buditele jest takřka ztělesněním vlastenecké romantiky české v rámci těžkých a trudných poměrů. [Souborné vydání spisů Tylových v »Nár. bibl.« uspořádal 1870—1882 J. L. Turnovský o XIII sv., obsahuje však pouze Tylovu novellistiku; kdežto jiná edice téhož vydavatele 1889—1892 o XIV dílech zahrnuje i Tylova dramata. Ve »Sbírce čes. klass. belletr.« podal Fr. Sekanina 3dílné vyd. spisů Tylových. Od J. L. Turnovského jest i hlavní dílo o Tylovi »Život a doba J. K. Tyla« 1892; vedle něho se ztrácí starší monografie V. Filípkova 1859. Literárně historicky ocenila J. K. Tyla E. Krásnohorská v »Osvětě« XIII (1878) a J. Máchal v »Literatuře české XIX. stol.« II. str. 756—787; kritický rozbor při příležitosti 100. výročí zrozením podal F. X. Šalda v »Novině« I. (1908).]

Čeští dramatikové, kteří současně s Klicperou a s Tylem psali své práce spíše tendenčně zbarvené než umělecky uvědomělé, pěstovali tytéž dramatické druhy, jako tito dva autoři nejplodnější. Tak jsou historické hry od Š. Hněvkovského, J. E. Vocela, V. J. Picka, K. Vinařického a K. H. Máchy, vesměs s náměty českými a s nátěrem vlasteneckým; o genrové činohry ze života současného někdy sentimentálně někdy komicky zbarvené se pokusili podle vzorů německých J. A. Rettig a jeho choť Magdalena Dobromila Rettigová, J. J. Melichar, K. J. Erben, J. Rezníček a J. J. Langer; jsou to však práce vesměs podprůměrné. Skutečnými dramatiky byli však F. Turinský a K. S. Macháček.

František Turinský (1797—1852), rodák poděbradský, byl úředník zprvu vrchnostenský, pak soudní. Vedle lyrických básní romantického slohu a zádumčivé intonace napsal Turinský tragoedii »Angelinu« (1821), jemný a básnický posvěcený to ohlas pozdně romantického dramatu osudového; po stopách klassické poesie jdoucí truchlohru ženské cti z římských dějin »Virginii« (1841); vlasteneckou historickou činohru »Pražané roku 1848«, a dramatický zlomek »Přemysl Ottokar«. Turinský, jenž byl mužem právě básnické kultury, snil o dramatech velkého slohu, ale hledal dosažení tohoto cíle omylem v hromadění partií lyrických a v přílišné idealisaci postav, z nichž se mu dařily jen některé figury ženské. (Význam i hodnotu »Angeliny« ocenil v zajímavém posudku r. 1821 Fr. Palacký; kritický rozbor Kamperův v »Literatuře české XIX. stol.« II. 340—356; sebrané spisy Turinského i se životopisem od syna Mořice v »Národ. bibl.« 1880 sv. LXII.)

Karel Simeon Macháček (1799—1846), professor gymnasia v Jičíně, věnoval se podobně jako Turinský lyrice i dramatu. Jeho »Drobnější básně« (1846), jdoucí po stopách německé poesie, shrnují lyriku lehčího druhu a rytířské romance určené k deklamaci; společenské potřebě měl již dříve (1843) sloužiti jeho »Krasořečník«; jeho překlady latinských klassiků vyšly z jeho povolání professorského. Mezi dramatiky přihlásil se K. S. Macháček jednak přebásněním Goetheovy »Ifigenie« (1822) a Schillerovy »Panny Orleanské« (1838), jednak původními dramaty, jež jako »Nové divadelní hry« před sklonkem života (1846) vydal. Sem náleží vynikající tragoedie historická »Záviš Vítkovice, pán z Růže« (1846), zajímavá charakteristikou i tragickým konfliktem, aktovka »Bulhar« (1846) a veršovaná veselohra ze současného života »Půjčka za oplátku« (1846); největší zevní úspěch měla již roku 1824 Macháčkova veselá parodie rytířských her »Ženichové«, zakládající se na starší látce. (Macháčkova díla v »Nár. bibliot.« (1883—1884) o II dílech; životopis od A. Truhláře v »Kroku« 1887.)

Dramatická tato produkce úhrnem náleží třetímu, čtvrtému a pátému desetiletí věku XIX.; v této době české divadlo prodělalo rozmanité osudy. Když roku 1820 (viz str. 125) zatata českým představením na divadle stavovském žila, spočívala tíha české divadelní

reprodukce na ochotnicích, jimž výborným organisátorem se ukázal plytký a nepůvodní dodavatel divadelních kusů samolibý a nesnášlivý *Jan N. Štěpánek* (1783—1844); ten r. 1824 prosadil, jsa režiserem stavovského divadla, obnovení českých her na této scéně, při čemž však stále tlačil v popředí nicotné kusy své — z nich jen veselohra »*Cech a Němec*« (1816) nezapadla v úplné zapomenutí. Tehdy vystoupila i řada pozoruhodných herců českých jako J. J. Kolár, Manetínská, Forchheimová, Strakatý, tehdy počíná i česká divadelní kritika, jejímž předním zástupcem byl Chmelenský. Než zase v 30. létech počalo stavovské divadlo zanedbávati české hry, a vliv Štěpánkův byl pro dramatickou produkci tísnivý. To přimělo družinu vlastenců s Tylem v čele, že zahájili r. 1835 soustavná představení ochotnická v »Kajetánském domě« na Malé Straně, jejichž úspěch překonal i nechut ředitele stavovského divadla Stögera k českým představením: přední ochotníci z »Kajetánského divadla« engažováni pro odpolední hry na scéně stavovské, r. 1842 v Růžové ulici postavena samostatná budova pro české hry, jež odtud Tyl a Kollár řídili jako režiséři, a jemuž r. 1859 poskytnuta zemská subvence. Nastalou reakcí r. 1850 potučá v Praze i ruch divadelní, a české drama uchyluje se málo důstojně na potulné scény herců kočujících.

Jako v životním díle Klicperově i Tylově zastoupena jest i v ostatní české novellistice historická povídka měrou velmi značnou. Stálé zabývání se vlasteneckou minulostí, horlivá četba starých kronik, nálada rytířsko-romantická, hlavně pak vliv cizích literatur spolupůsobil, že tento genre byl pěstován s oblibou a s vytrvalostí. Zprvu podléhají čeští novellisté působení cizích, jmenovitě německých historických povídkářů, jimž dějinný rámec jest pouhou záležitostí, aby předváděli děje dobrodružné, příběhy napínavé, zápletky divoce romantické, podivné příhody rytířské; tu stála psychologie a vypravovatelské umění právě tak nízko jako věrnost dobové malby, jako vystižení charakteru historického. Ale zvolna pronikala i do české literatury velká díla anglického romantika Waltera Scotta, jenž se šťastným darem epickým spojoval živé zření historické, s vzácným uměním křísiti středověk, poctivý základ starožitnický a s vřelým nadšením pro minulost národní mocný smysl pro jednotu dobovou: po všech těchto směrech byl jeho vliv na českou novellistiku blahodárný, ač velmi pomalý, tak-

že teprve v 2. polovici XIX. věku česká povídka historická dokonala zpracování podnětů jím daných. Stilově bylo českým novellistům překonávati stále zvláštní nepřirozený bombast, strojenou květnatost, násilnou šroubovanost řeči, kterou stupňovaly nešťastně volené archaismy; již povídky Tylovy a Chocholouškovy jsou po této stránce pokrokem proti próse Lindově a prvnímu novellám Klicperovým.

Přední představitelé české historické povídky v této době jsou vedle Klicpery a Tyla Jan Jindřich Marek a Prokop Chocholoušek; výše zmíněné dějepisné povídky Vocelovy vynikaly malbou doby, Máchovy pak vzácnou náladovostí.

Jan Jindřich Marek (1803—1853) básnickým jménem *Jan z Hvězdy*, posléze farář v Kralovicích, stal se vlivem svého plzeňského profesora J. V. Sedláčka horlivým vlastencem a brzy i básníkem. Jeho »Báseň« (1823) i verše vložené do 1. svazku »Zábavných spisů« (1842) obsahují vedle přecitlivělé lyriky rázu namnoze neprožitého hojně ballady a romance dle vzorů romantiků německých, pro deklamační spád a jasnou formu požívaly některé z nich na př.: »Návrat z Palestiny«, »Slepého krále smrt«, »Muromská korouhev«, zvláště pak nepůvodní »Horýmírův skok«, velmi dlouho oblíbené. Význam Markův spočívá však v jeho povídkách historických. První dvě sbírky jich vydal r. 1824 a 1828 pod názvem »Konvalinky aneb Sběrka původních romantických povídek z starobylých i novějších časů«, z nichž hlavně novella z pohanského pravěku českého »Radomíra« a ohlas Hájkovy kroniky »Čechové před Mediolánem«, přes nepodařenou květnatost svého slohu a přes značnou odvislost od německé nižší romantiky, pronikly. Teprve v 40. letech napsal Jan z Hvězdy obě své cenné dlouhé povídky historické »Jarohněv z Hrádku« (1843) z časů Jiřího z Poděbrad a »Mastičkáře« (1845) z doby korutanské vlády v Čechách, založené na pečlivém studiu dějepisných pramenů a šťastně malující středověk český, jimž vadilo pouze »nepřirozené nadutí, olověné vlečení a kroucení« slohu, jak Tyl správně v kritice svojí vytkl. (Vedle zmíněných »Zábavných spisů« v X. sv., jež 1843—1847 Marek sám uspořádal, sebrána jsou jeho díla v »Nár. bibl.« 1873—1876 o III sv. s životopisem od Fr. Zákřejse.)

Prokop Chocholoušek (1819—1864) vedl život velmi dobrodružný; nedokončiv studii, cestoval po Itálii,

Dalmacii a Černé Hoře, pak působil jako novinář v Praze až do r. 1851, kdy byl uvězněn; v 50 letech podnikl cestu do Haliče, odkud vypovězen do svého rodiště Sedlce na Tábořsku; v r. 1861 stal se zas politickým žurnalistou, ale podlomiv nepravidelným životem své síly, zemřel předčasně v Nadějkově blíže rodiště. R. 1841 vstoupil Chocholoušek povídkou z dějin polských »V andou« mezi české novellisty, nad něž vynikal bohatou fantasií, doplňovanou bedlivým studiem pramenů, hojnou romantickou invencí, darem improvisačním a barvitostí dobovou, trpě však neobratností slohu a chvatností práce. Látkově dělí se však novellistika Chocholouškova ve dvě skupiny. K Markovým historickým povídkám těsně se druží Chocholouškovy obrazy českého středověku, hlavně z dob pozdějších Přemyslovců na př.: »Templáři v Čechách« (1843), »Dcera Otakarova« (1844), »Privítan, kmet staropražský« (1845) a »Jiřina« (1846). Novou oblast otevřel Chocholoušek české novellistice pracemi z dějin jihoslovanských bojů za svobodu, jejichž dějiště sám byl shlédl. Velká trojdílná sbírka jejich nadepsaná »Jih« (1862—1863 a 1877—1878) budila v Čechách dlouho nadšení pro Slovanstvo balkánské. Chocholoušek pokusil se také jako humorista, svědčí o tom příznivě sborník »Kocourkov« (1847—1848). Sebrané spisy Chocholouškovy vyšly úhrnně r. 1870 (VIII dílů); jiné neúplné lidové vydání 1899—1901 (V dílů); studii o Chocholouškovi napsal B. Čermák v »Květech« (1892), rozbor novell a románů podal J. Máchal v knize »O českém románu novodobém« (1902).

Tylovy povídky ze současného života občanského se svou mdlou sentimentálností, se svými plačtivými scenami rodinnými, se slabým nádechem sociálním, jsou velice charakteristické pro českou novellistiku jeho doby, periody to šosáckého maloměšťáctví, umdleného pohromami válek napoleonských a stísněného v dusnu reakce i restaurace. Tyl není osamocen: vedle něho zpodobuje mdlou skutečnost současnou několik novellistů, jichž celé povídkářské umění omezuje se na genrové podání postaviček z lidu i z maloměšťáctva a pak na vytvoření českého konverzačního tónu, který měl nahrazovati sloh umělecký. Vedle jmenovaného Jana z Hvězdy, který ve »Volšanském zámku« pokusil se řešiti některé otázky společenské, i Karla Hynka Máchy, jehož »Marinka« jest počátkem realistické povídky české. náleží sem i několik aukto-

rů podružného významu. Mezi nimi jsou dvě spisovatelky, jichž povídky, určené hlavně mládeži, proniknuty jsou silnou tendencí moralisující. Alžbětinka *Marie Antonie* vlastně *Josefa Pedálová* (1780—1831), přítelkyně Čelakovského, prodchlá modní sentimentalitou klášterní, napsala po stopách oblíbeného povídkáře pro mládež Chr. Schmida povídky »Serafka« (1826), »Myrtový věneček« (1828) a »Keř rozmarný nový« (1830). Známa praktická hospodyně, litomyšlská auktorka pověstné »Domácí kuchařky«, *Magdalena Dobromila Rettigová* (1785—1845) vydala kromě mělkých veršů nasládlé a mravoučné knížky »Arnošt a Bělínka« (1820), »Mařenčin košíček« (1821 a 1822), »Narcisky« (1834), »Kvíť májové« (1835) a j. v.

K samostatnému genu literárnímu dovedl povznésti tuto genrovou povídku ze života současného František Jaromír Rubeš se svou přátelskou družinou, seskupenou kolem humoristického sborníku »Palečka, milovníka žertu a pravdy« (1842—1847, XIX sv.); ze sentimentální povídky stala se v jejich rukách humoreska neb groteskní žert často s lehkým ostřím satirickým, čímž práce jejich blíží se některým věcem Langerovým.

František Jaromír Rubeš (1814—1853), rodák z Čížkova u Pelhřimova, oddal se, opustiv bohosloví, právnictví a působil střídavě jako panský úředník v Karlíně, Načeradci a v Kutné Hoře, posléze pak od roku 1852 do své smrti jako soudní adjunkt ve Skutči. Květ spisovatelské činnosti Rubešovy náleží do let jeho právnických studií až k r. 1845, tehdy byl redaktorem podařeného »Palečka«, kdež tiskl svoje deklamovanky i povídky; tehdy vydal drobné spisy veršem i prosou. Z jeho veršované produkce rázovitější jsou pouze »Deklamovanky« (1837—1844, VI sv.), soubor to vážných, hlavně však žertovných, rýmovaných skladbiček, určených pro přednášení ve společnosti, vedle básní vlasteneckých na př. »Já jsem Čech« jsou to většinou rozmarně satirické, ale velmi nevinné říkanky o společenských a módních zvrácenostech. Jako novellista Rubeš začal rytířskými povídkami a hrůzostrašnými pověstmi lidovými (»Mstitel« a »Cerhenický vaz«); dostal se k sentimentální povídce rodinné (»Harfenice« 1844) a vytvořil konečně samostatné jádro práce humoristické, bohaté rozmaností formální, spoustou genrových postaviček

z tehdejší Prahy i z venkova, zpestřené boдрým vtipem a tíhnoucí často k sestavení cyklickému. Z nich nejzralejší jest novella »Pan amanuensis na venku aneb Putování za novellou« (1841); dodnes oblíbeny jsou z Rubešových humoresek »Smutné vyražení ve Hvězdě«, »Pan Trouba, nebo když chybí učený, chybí hodně«, »Ostří hoši«, „Lehce nabyt, lehce pozbyt« a j. Ve všech těch pracích skvostně zachycen jest malměstský humor doby předbřeznové v Čechách a zachováno mnoho časových dokumentů lidí i poměrů. (Poprvé sebrány Rubešovy spisy prosaické r. 1847 jako »Povídky, obrazy ze života, národní pověsti a báchorky«; úplná pak vydání jsou z r. 1860 o IV sv. ve »Spisech výtečných básníků českých« s životopisem od V. Filípka, r. 1887—1888 v »Nár. bibliot.« o II sv., r. 1894 ve II sv. nákladem A. Hynkovým se životopisem od J. L. Turnovského a r. 1906 od Fr. Sekaniny. Kritický rozbor děl Rubešových podali Jar. Vlček v »Několika kapitolkách«, 1898 a Arne Novák v I. sv. III. dílu »Literatury české XIX. stol.« 212—233.)

Spolupracovníky Rubešova »Palečka« byli ještě poštovní úředník pražský *František Hajniš* (1815—1885), auctor »Trnek« (1841), »Kopřiv« (1853) a »Krotkých znělek« (1859), a publicista, překladatel a korektor *Václav Filípek* (1811—1863), jenž řadu svých nicotných humoristických drobnůstek vydal pod pseudonymem »Abyvásdrak«.

Slovenské písemnictví v době vlastenecké romantiky.

Veliké úsilí Antonína Bernoláka a jeho stoupců (viz na str. 130—133), odtrhnouti Slovensko jazykově i slovesně od Čech a vytvořiti samostatné písemnictví slovenské, nepřineslo očekávaného ovoce. Slovensko i na dále vysílalo nejlepší své syny, jako Kollára, Šafaříka i odchovance na př. Palackého do Čech, aby tam se stávali předními nositeli obrozené literatury, a oni, nezapomínajíce na svůj domov a jeho kulturní potřeby, dbali o souvislost rodné země s duševním životem českým a slovanským vůbec. Naopak na Slovensku žila mládež z ideí a z děl nové literatury české, jak vyhraňovaly se od doby Jungmannovy; místa jako Prešpurk, Levoč, Báňská Štávnice byla ohnisky Kollárovské myšlenky o vzájemnosti slovanské, která

se projevovala ve schůzích i v publikacích různých studentských a literárních spolků, v almanaších i v časopisech nadšenými verši, historicko-politickými úvahami a t. p. Nejzávažnějším dokladem literární jednoty mezi Čechami i Slovanskem jsou mimo jiné i díla přívržence Bernolákova Jana Hollého.

Jan Hollý (1785—1849), dlouholetý farář v Madunících v župě nitranské, záhy přihlásil se k separatismu Bernolákovu, jež prohloubil teorií o cyrillo-methodějských tradicích na Slovensku a jež po stránce jazykové přesně zachovával. Leč myšlenkově druží se Hollý těsně ke škole antikisujících a panslavistických romantiků ze školy Jungmannovy nejen jako básník, nýbrž i jako vlastenec a tak básnickými svými díly vyznával Hollý to, čeho se theoreticky zříkal. V poesii byl Hollý mistrovský formalista, sledující vzory antické a zabývající se jmenovitě velkou epikou hrdinskou i poesíí idyllickou. Když byl s porozuměním vydal anthologii antických překladů »Rozličné básně hrdinské, elegiacké a lirické z Wirgilia, Teokrita, Homéra, Owidia, Tirtea a Horáca« (1824) a »Wirgiliowu Eneidu« (1828), obrátil se k napodobení tohoto básnictví, při čemž starodávné dějiny československé dávaly dějový podklad k obratným imitacím řeckých a římských epiků. »Swatopluk, wíľazská báseň we dwanácti spewoch« (1833) opěvuje s tendencí slovanského vlastenectví episu z dějin velkomoravských přenesených na půdu slovenskou; »Cirillo Metodiada, wíľazská báseň v šesti spewoch« (1836) oslavuje pokřtění Moravanů; epos o 6 zpěvích »Sláwa« (1839) jest básnická apotheosa prvních bojů Slováků pod Tatrami v době předhistorické. Dojmy vroucně milovaného domova a reminiscence z klassických básníků splývají v Hollého lyrice; o tom svědčí »Selanky« (1835 a 1836), »Zalozpevy« (1839) a »Pesně« (1840), jež tvořily hlavní součástku almanahu »Zora«, který vydával »Spolek milovníkův řeči a literatury slovenské« v Budíně 1835—1840. (Sebraná díla Hollého vyšla v Budíně roku 1841—1842 ve IV sv. a r. 1863 v Pešti s životopisem od J. Viktorina; české přebásnění od K. Vinařického čte se v spisech tohoto; kritické ocenění dvoje od J. Vlčka v »Několika kapitolkách« atd. 1898 a v II. dílu Literatury české XIX. stol. str. 248—264.)

Z almanahů, které v třicátých letech horlily pro jednotu jazyka i písemnictví československého v du-

čhu Kollárově, vynikaly zvláště prešpurské »Plody sboru učenců řeči československé« (1836) a levočská »Jitřenka«; z časopisů pak »Hronka, podtatranská zábavnice« (1836—1838), jejíž redaktor Karel Kuzmány byl před Štúrem přední organisátor literárního života na Slovensku.

Karel Kuzmány (1816—1866) po gymnasijských studiích v Dobšíně, v Gemeru a Požuni, pobyl na universitě v Jeně; nějakou dobu učil na lyceu v Kežmarce, na farách v Báňské Bystřici a ve Zvoleni, až roku 1832 stal se v Báňské Bystřici superintendentem, kdež jako statečný odpůrce maďarisace i organisátor literárně společenský získal si velkých zásluh o věc slovenskou. R. 1849—1860 byl professorem theologie na protestantské fakultě vídeňské university, jsa i vědecky v oboru svém činný, r. 1863, po malé, ale strastiplné episdě návratu k superintendence v Báňské Bystřici, přestěhoval se z Vídně do Turč. sv. Martina, kde skončil. Kdežto zprvu byla pokroková »Hronka« hlavním ohniskem shody československé, které Kuzmány sám sloužil obzíravou kritikou, i verši a novellami, stal se později i Kuzmány přívržencem odluky Štúrovy; v první periodě napsal spisovnou češtinou sbírku mohutných zpěvů náboženských »Harfouznění«; v druhé posiloval slovenskými nadšenými písněmi mocného vzletu (z nich prosluly na př. »Do zbroje Slovania!«, »Hej len vždy veselo« a »Kto za pravdu horí«) národ svůj v boji proti utiskovatelům jazyka i svobody.

Naprosto změnila se však literární situace na Slovensku prostředkem čtyřicátých let: r. 1844 opakuje se krok, jaký r. 1787 učinil Bernolák; mladá generace vědomě a programově odtrhuje se od jazykové i literární jednoty české, druhý ročník literárního almanahu Hurbanova »Nitra« vytištěn jest slovenštinou; r. 1846 počaly vycházeti slovensky pod redakcí téhož Hurbana »Slovenskije Pohľadi na vedi, uměňa a literatúru«; r. 1846 zdůvodňuje odluku plamenný spisovatel Ludevít Štúr dvěma theoretickými spisy. Vůdci této jazykové i literární secese jsou dva spisovatelé, již dříve, v době jednoty, činní a vážení: Ludevít Štúr a Josef Miloslav Hurban.

Ludevít Štúr (1815—1856) narodil se z rodiny ev. učitele v Zay-Uhrovci u Trenčína 29. října 1815; studia vykonal na gymnasiu v Rábu, na lyceu prešpurském, pak po krátkém přerušení na evang. fakultě theolo-

gické v Prešpurce; konečně r. 1838—1840 na universitě v Halle. Prodlev při návratu delší dobu v Čechách, nastoupil r. 1840 v Prešpurce jako náměstek profesora Palkoviče, kdež působil do r. 1844; od r. 1845, kdy sesazen, byl činný hlavně též politicky. Po revoluci odešel do zátíší v městečku Modře, kdež i zemřel 12. ledna 1856.

Jako básník počal L. Štúr ve stopách Kollárových formálně i myšlenkově, později napsal některé vynikající básně epické s látkami z dějin i pověstí slovenských, zejména »Svatoboj« a »Matúš z Trenčína«; scubor jeho básní »Z pěvy a písně« vyšel až r. 1853. Z profesorské činnosti Štúrovy vzešly přednášky »O národních písních a pověstech plemen slovanských« (1853); hlavní však činnost Štúrova byla věnována politickému probuzení a jazykové odluce Slováků, kteréžto snahy u Štúra nerozlučně byly spojeny. Již r. 1844 a r. 1845 hájil svého lidu proti maďarisaci německými brožurkami a statmi v »Allgemeine Zeitung«; chtěje účinněji čelit maďarisaci, rozhodl se sjednotiti Slovensko katolické i evangelické obecným, živým jazykem sprostředkujícím, za nějž zvolil nářečí střední oblasti podkarpatské; důvody své vyložil ve spisech »Nářečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nářečí« a »Nauka reči slovenskej« (obě r. 1846); literární spolek »Tatrin«, časopisy »Slovenskije Národnje Novini« s přílohou »Orol Tatranski« (vesměs r. 1845), byly orgány této odluky, navazující na obdobné snahy Hurbanovy. Kdežto Kollár, Šafařík, Palkovič vyslovili se ostře proti odluce (»Sbor musejní« v Praze r. 1845 vydal v tom smyslu »Hlasy v potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky«), našla odluka mezi krajany Štúrovými mnoho stoupenců, zejména J. M. Hurban a M. M. Hodža ukázali se jejími nadšenými zastanci. R. 1848 vrhl se Štúr cele do víru politického života, jako redaktor svých listů, jež však revoluce nepřechaly, jako poslanec na sněmě uherském, jako delegát ve Vídni a na slovanském sjezdě v Praze, posléze jako vůdce výpravy slovenských dobrovolníků do Uher, a bojoval za pravou konstituci a proti politice Košutovské. Po revoluci umlká žurnalistická a veřejná činnost Štúrova, a on sám, pronásledován vládou, uchyluje se do ústraní moderského. Plodem té samoty jest zajímavý spis slavjanofilský »Slavjanstvo i mir buduš-

čago« (1853 a 1867), vydáno Lamanským jen rusky. (Životopis Štúrův podal nejlépe J. M. Hurban v »Slovenských Pohladech« 1881—1884, I—IV.)

Ze stoupencův a spolupracovníků Štúrových vynikli zvláště:

Josef Miloslav Hurban (1817—1888) rodem z Beckova, ev. kněz zprvu v Brezové, pak v Hlbokém, od r. 1836, kdy byl získán pro hnutí národní, stál v předí literárního ruchu na Slovensku. Před rozlukou byl hlasatelem vzájemnosti slovanské ve smyslu Kollárově, jak svědčí »Cesta Slováka ku bratřím slovenským na Moravě a v Čechách« (1841) i 5 svazků almanahu »Nitra« (1841—1847), jejíž další svazky tištěny již slovenštinou Štúrovskou; tu ukládal jak své tendenční básně a lyrické dumy, tak i své novelly, z nichž jsou nejcennější histor. práce z věku XIV. »Olejkár« a realisticky zbarvený obraz soudobého života slovenského »Slovenski žiaci« (1853). Od polovice čtyřicátých let prokázal Hurban neocenitelné služby jak hnutí Štúrovu, tak svobodomyšlné politice, konečně i evangelické církvi uherké; pro literaturu má z toho zvláštní význam velká slovenská revue, stavěná na širokém základě filosofickém a sledující složité cíle kulturní »Slovensk je Pohľad na viedi, umenja a literaturu« (od r. 1846). (Životopis od V. Paulinyho-Tótha v »Sokole« 1862, I.)

Michal Miloslav Hodža (1811—1870), farář v Liptav. sv. Mikuláši, zemřel jako obět persequce maďarské ve vyhnanství v Těšíně. Rozluku Štúrovu bránil obrannými spisky »Dobro slovo Slovákom, súcím na slovo (1847) a »Větin o slovenčině« (1848) a stal se v bouřlivých létech 1848 a 1849 vedle Štúra střediskem politického hnutí na Slovensku, i průkopníkem neodvislosti slovenských evangelíků. Činnost jeho církevně organizační, paedagogická, buditelská byla velmi obsáhlá, všude se v ní jeví duch snivý a hloubavý, ale při tom i člověk činu. Krásné literatuře náleží jeho lyríka duchovní i jeho vzletné deklamace vlastenecké a všeslovanské, na př. »Zlomky Vieroslavínovy«; pak jeho epos »Matora« s hlavní episodou »Janošík«; leč šíři a původnost jeho lze z těchto děl těžko posouditi, ježto jsou většinou necelá, namnoze i nevydána. (Životopis od Ct. Zocha v »Sokolu« 1863 [II].)

Štúrova škola mohla se pochlubiti vedle těchto neohrožených bojovníků, výtečných organisátorů, šťast-

ných žurnalistů i řadou vynikajících básníků, kteří velmi zdařile vtělovali v poesii plnou původnosti a bezprostředností vůdčí ideje národního obrození českého: všeslovanský idealism, navázání na lidové básnictví, svobodomyšlnost v rámci národním, demokratismus burcující lid z duševního spánku. Ježto pak souvislost jejich se živým zdrojem lidového básnictví byla těsnější než u jejich mnohých druhů českých, ježto sami žili v stálém styku se svými lidem, jsou jejich díla prosycena bezprostřední svěžestí a kmenovou originalitou. Přední z básníků těch jsou Ondřej Sládkovič, Samo Chalúpka, Janko Král a Jan Botto. —

Ondřej Sládkovič (1820—1872), vlastním jménem Braxatoris, byl po studiích v Prešpurce a v Halle vychovatelem v Rybářech, od r. 1847 sv. farářem v Hrochotě na Zvolensku a v Radvani u Báňské Bystřice. První allegorická skladba jeho »*S ō v e t y v r o d i n e D u š a n o v e j*« (1844) jest výrazem jeho hegelismu; po Kollárových cestách jde rozsáhlá jeho lyricko-epická báseň »*M a r i n a*« (1846) slučující bol zhrzené lásky s nadšením slovanským a uvádějící do sloven. básnictví vliv Puškinův. K mužné a jadrné epice, nasycené národní tradicí slovenskou, povznesl se Sládkovič v eposu o 5 zpěvích »*D e t v a n*« (1853) s námětem z válek Matyáše Korvína, ale s životem věrně dle Dětvy XIX. věku; epické pásmo se ztrácí pod teplou a šťastnou drobnomalbou lidového života v krásném rámci přírodním; avšak časové ideje této mohutné apothesy národního bytu slovenského nedotkly se lidových vrstev. Z pozdější, méně šťastné epiky Sládkovičovy zaslouží zmínky »*M i l i c a*« (1858) s látkou srbskou, »*S v ä t o m a r t i n i a d a*« (1861), opěvující politickou přítomnost Slovenska a »*G r ó f M i k u l á š Š u b i č Z r i ň s k ý n a S i h o t i*« (1866). Reflexivní a vlastenecká lyrika Sládkovičova vyniká vzletem i něhou, zejména pak uměním básnického slova, načerpaného namnoze z řeči lidové. (Sebrané spisy Sládkovičovy v »*Nár. bibliot.*« 1878 se životopisem L. Grossmannovým; charakteristiky od J. Kalinčáka v »*Sokolu*« 1862 (I) a od B. Jandy Cidlinského v »*Lu-míru*« 1863 [XIII].)

Samo Chalúpka (1812—1883), farář hornolehotský, po mladických classicistických náběžích již r. 1846 skladbou »*J a n o š í k o v a n á u m k a*« přihlásil se k básníkům lidově-národním a spolu k hlasatelům

svobodomyslných ideí z roku 1848. V revoluční době jeho zpěvné, úsečné, rázné a vzletné písně vlastenecko-politické znárodněly, na př. »Nad Tatrou se kalí«, »Na Královej holi«, »Syn vojny«; později psal skoro výlučně ballady živě epického spádu, dramatické verry, lidového zbarvení, které namnoze jsou příbuzny skladbám Erbenovým; zajímavý jsou i zvláštní úpravou hláskoslovnou a pravopisnou; látky jsou historické a prstonárodní. Ze skladeb, jež obsahují Chalúpkovy »S p e v y« (1868), stojí na předním místě »M o r h o« z bojů byzantsko-slovanských, »S t a r ý v ä z e ň« z doby Svatoplukovy a »M u r á ň« z časů Bethlenových; pak řada ballad ze života hajduckého, na př. »J u n á k«; rozvleklá a tendenčně přebarvená jest pozdní epopoje »O d b o j K u p ó v«. (Životopis Chalúpkův v »Sokole« 1863 [II] a v »Slov. Pohladech« 1887 [VII].)

Janko Král (1822—1876), advokát v Zlatých Moravcích, byl povaha dobrodružná a záhadná: nadšená politická agitace slovem i písní, záliba pro divoký život horských pastýřů, vroucí láska k slovenské přírodě, konečně i zvláštní duševní neklid hnaly jej z místa na místo, ze samoty do schůzí lidu, z hor mezi revolucionáře, z kanceláře do vězení. Básně svoje, prodšené hlubokou zádumčivostí a citovou rozpoltěností, ať již balladické formy či lyrického letu, improvisoval a namnoze ničil: co z nich je dochováno, jsou pouhé fragmenty, prozrazující velké nadání a překypující bohatství duševní, které zcela poddaly se nespoutanému blouznění a romantismu. Soubor jich »V e r š e J a n k a K r á l a« (1893), pořizený Jar. Vlčkem, podává též Králův životopis a bibliografii.

Jan Botto (1829—1881), inženýr v Báňské Bystřici, odklání se ve své epice od vlastenecké romantiky české k proudům modernějším, hlavně k Máchovi a k byronismu. V mnohém směru souvisí Botto velmi těsně se Samem Chalúpkou; i on psal ballady v národním duchu na př. »P o v e s t b e z k o n c a« (1850), »M a r g i t a a B e s n á« (1879), »Ž l t á l a l i a« (1850); i on šťastně napodobil a vystihl popěvek lidový, píše »P i e s n e v o j a n s k é«; také u něho ozývají se tóny politické »Ž i a l b y S v a t o b o j o v e«. Hlavním dílem Bottovým jest lyrickoepická skladba o IX zpěvích »J a n o š í k o v a s m r t« (1862), opěvující poslední osudy národního reka slovenského Janošíka, jenž se však uprostřed veškeré bohaté krajinomalby stává u Botta

hrdinou elegickým; nevyrovnatelná jest veršová melodičnost a jazyková lahoda této skladby, o jejíž námět pokusili se M. M. Hodža, i S. Chalúpka a Janko Král. Bottovy sebrané »Spevy« vyšly v Praze 1880; životopis ve »Světózor« 1880 [XV.]

Novellistika slovenská připravovala se před r. 1848 teprve k rozletu; její zástupci J. Kalinčák, M. Š. Ferienčík, V. Pauliny-Tóth, J. Francisci Rimavský uveřejnili zralé své práce teprve v 60 letech; též shledáváme se v jejich novellách s proudy, které v českém písemnictví se objevily až po r. 1848; i náleží výklad jejich do období pozdějšího.

(Pozn. Jazykovou a kulturní odlukou Štúrovou vyprostilo se Slovensko z národní jednoty české; poznání jeho slovesného vývoje nepokládá se tudíž za nutnou součástku českých dějin literárních. Z té příčiny podán tuto pouze nejstručnější přehled slovenské literatury, jenž zakládá se vůbec na spisech Jar. Vlčka, tvůrce slovenských dějin literárních. Kromě díla uvedeného na str. 133, jsou to prameny pro tento oddíl ještě »Literatura na Slovensku« (1881) a kapitola »Štúrova škola na Slovensku« v III. díle 1 sv. Laichterovy »Literatury české XIX. stol.« str. 301—501.)